

**АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ТДУ: 323/324+327

ТКБ: 66.0+2/66.5

М.90

Бо ҳуқуқи дастнавис

МУЗАФАРЗОДА ФАЗЛИДДИН

**ҲИМОЯИ МАНФИАТҲОИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ НИЗОМИ
НАВИ ҶАҲОНӢ (НИГОҲИ ГЕОПОЛИТИКӢ)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ

**номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси: 23.00.04 – Проблемаҳои
сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ: инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ**

Рохбари илмӣ:

**доктори илмҳои фалсафа,
профессор Хидирзода М.У.**

Душанбе – 2024

Мундарича

РҶҲАТИ ИХТИСОРОТ.....		3
МУҚАДДИМА.....		4
БОБИ I.	МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ОМУЗИШИ MASЪАЛАИ МАНАФИАТҲОИ МИЛЛӢ ДАР НИЗОМИ НАВИ ЧАҲОНӢ	
1.1.	Чанбаҳои назариявии масъалаи манфиатҳои миллӣ: моҳият, мазмун ва хусусиятҳои он.....	22
1.2.	Консепсияи низоми нави ҷаҳонӣ ҳамчун раванди сиёсии фарогир: моҳият ва хусусиятҳои он.....	43
1.3.	Қонуниятҳои ташаккули таълимотҳо оид ба ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар равандҳои сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ.....	64
БОБИ II.	НИЗОМИ НАВИ ЧАҲОНӢ ВА ВОҚЕИЯТИ АМАЛИШАВИИ МАНАФИАТҲОИ МИЛЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	
2.1.	Манфиатҳои миллӣ ва механизмҳои таъмини ҳимояи онҳо дар низоми нави ҷаҳонӣ.....	83
2.2.	Чанбаҳои таҳдидовари низоми нави ҷаҳонӣ ба манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	117
2.3.	Вазъи геополитикии муосир ва таъсири он ба осебпазирии манфиатҳои миллӣ.....	131
ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО.....		147
РҶҲАТИ АДАБИЁТ		155
ИНТИШОРОТИ ДОВТАЛАБ АЗ РҶҲИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....		166

РҶҶХАТИ ИХТИСОРОТ

ШФ – Ширкатҳои фаромиллӣ

СММ - Созмони Милали Муттаҳид

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ШРХ (CFR) - Шурои робитаҳои хориҷӣ

ААМ (NSA) - Агентии Амнияти Миллӣ

КСММОММИФ (ЮНЕСКО) – Комиссияи Созмони Милали Муттаҳид
оид ба масъалаҳои маориф, илм ва фарҳанг.

ИҶШС – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ

ВАО – Воситаҳои ахбори омма

СААШ (НАТО) – Созмони Аҳдномаи Атлантикаи Шимолӣ

ИА – Иттифоқи Аврупо

ВНМБ (ВИЧ) - Вируси норасоии масунияти бадан

ММД – Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ

ИДМ - Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

НБО - Неругоҳи барқи обӣ

ХБА - Хазионаи Байналмилалӣ Асзор

Муқаддима

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Дар олами муосир масъалаи ташаккул ва инкишофи равандҳои сиёсӣ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ аҳамияти муҳимро соҳиб аст. Ин равандҳо хусусияти мураккабу духӯра дошта, барои як кишваре таъсири мусбӣ ва барои кишвари дигар метавонанд таъсири манфӣ дошта бошанд. Таъсири манфии ин равандҳоро бештар давлатҳои рӯ ба инкишоф эҳсос мекунанд. Амалияи ҷамъиятӣ далели он аст, ки “технологҳои” низоми нави ҷаҳонӣ ба хоҳири ҳифзи манфиатҳои миллии хеш, тавсеаи арзишҳои миллии худ ва ҳифзу бақои онҳо омодаи ҳама намуди қурбониҳо мебошанд.

Манфиатҳои миллий унсури муҳимтарини ташаккули сиёсати хориҷии кишварҳо маҳсуб ёфта, тавассути онҳо шаклгирии тамоюлҳои асосии муносибатҳои байнидавлатӣ муайян карда мешаванд. Вобаста ба ин, таҳқиқи илмӣ мавзуи мазкур дорои мубрамии хос мебошад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба хавфу хатарҳои ҷаҳони муосир ишораи саривақтӣ намуда, қайд карданд, ки: «Терроризму экстремизм, қочоқи силоҳ, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, киберҷиноятҳо ва дигар ҷиноятҳои фаромиллӣ, ки башариятро ба ташвиш овардаанд, моро водор месозад, ки ба масъалаҳои ҳифзи манфиатҳои миллий ва таъмини амнияти кишварамон диққати аввалиндараҷа диҳем»¹. Чунин таваҷҷуҳи хос ба масъалаи ҳифзи манфиатҳои миллий дар шароити мураккаб гардидани вазъи ҷаҳони муосир тақозо менамояд, ки роҳу воситаҳои ҳифз ва татбиқи манфиатҳои миллий дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ дуруст муайян гарданд.

Низоми нави ҷаҳонӣ ва равандҳои муосири сиёсии он ҳамчун таҳдиди ҷиддӣ баҳри давлатҳои миллий буда, механизмҳои

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 26.01.2021. [Маводи электронӣ]. URL: <http://prezident.tj>. (санаи муроҷиат: 12.02.2021);

химояшавандагии манфиатҳои миллиро душвор мегардонад. Вобаста ба ин, дар низоми нави ҷаҳонӣ масъалаи манфиатҳои милли ба сифати объекти тамоми навъи муносибатҳо ва унсури меҳварии онҳо қарор гирифтааст.

Манфиатҳои милли муайянкунандаи тамоми навъи муносибатҳо шинохта мешаванд. Аз ин рӯ, дар олами муосир таваҷҷуҳи тамоми давлатҳо ба масъалаи мазкур равона гардидааст. Дар шароити мураккаб гардидани вазъияти сиёсии ҷаҳони муосир, воқиъаҳои татбиқнамоии манфиатҳои милли низ мураккаб гардида истодаанд. Ҳолати мазкур метавонад таъсири манфии худро дар ин самт ба давлатҳои рӯ ба инкишоф расонад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз давлатҳои рӯ ба инкишофи ҷомеаи ҷаҳонӣ буда, дар ҳалли масъалаҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ ташаббускор мебошад. Дар раванди ташаккул ва инкишофи низоми давлатдорӣ худ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи ҳифзи манфиатҳои милли ва раванди татбиқи онҳо кӯшишҳои зиёде ба харҷ дода истодааст.

Вобаста ба ин, ҷиҳати ҳифзи манфиатҳои миллии кишвар аз хавфу хатарҳои низоми нави ҷаҳонӣ ва дигар таҳдидҳои замони муосир моро зарур меояд, ки ба шинохти манфиатҳои милли ва раванди ташаккулу татбиқнамоии онҳо муносибати хосса дошта бошем. Зеро манфиатҳои милли ба сифати унсури ҳаёти ва омили меҳварии рушди давлатдорӣ пазируфта шуда, дар ин замина кишварҳои рӯ ба инкишофро зарур меояд, ки механизмҳои коркардшуда ва самараноки таъмини ҳифзи манфиатҳои миллиро вобаста ба хусусиятҳои замон ва воқеияти амалишавии нави низоми нави ҷаҳонӣ коркард намоянд.

Ҷанбаи дигаре, ки мубрамии омӯзиши масъаларо асоснок мекунад, таҳқиқи сатҳи химояшавандагии манфиатҳои милли дар равандҳои сиёсии ҷаҳони муосир мебошад. Хусусияти мураккаб ва пуртазоди равандҳои сиёсӣ сатҳи ҳифзи манфиатҳои миллиро осебпазир гардонидаст. Ҳадафҳои геополитикии давлатҳои абарқудрат таҳдиду хатарҳои навро ба амният ва манфиатҳои миллии давлатҳои қафомонда

ва давлатҳои рӯ ба инкишоф пеш оварда истодааст. Дар ин замина, муносибати бисёрчанба ва фарогир ба омӯзиши масъалаи мазкур зарур мебошад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи масъалаи ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар шароити равандҳои сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ ҳамеша зери таваҷҷуҳи доимии сиёсатшиносон мебошад. Аз ин хотир, ба масъалаи таҳқиқшаванда теъдоди зиёди таҳқиқоти олимони ватанӣ ва хориҷӣ бахшида шудаанд. Бо мақсади таҳқиқи комили мавзуи рисола, мо ба маҷмуи осори муҳаққиқони хориҷӣ ва ватанӣ муроҷиат намуда, баҳри осон гаштани таҳлили илмӣ онҳоро ба якҷанд гурӯҳ ҷудо намудем.

Ба гурӯҳи аввал мо таҳқиқоти олимони Ҷарб А.М.Слаутер, А.Н. Чумаков, Г.Моргентау, З.Бжезинский, П.Шредер, Р.Фолк, С. Хантингтон, У.Бек, Ф.Фукуяма, Х.Ведрин¹ ва дигаронро шомил намудем, ки онҳо дар ин самт таҳқиқоти илмӣ арзишнок анҷом додаанд.

А.М.Слаутер бартарии низоми ҷаҳониро дар институтҳои демократӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ омӯхта, низоми нави ҷаҳониро шарҳ медиҳад. Низоми ҷаҳонӣ системаи идоракунии глобалиро тавсиф мекунад, ҳамкориҳоро тавре ба роҳ мемонад, ки ҳамаи давлатҳо ва халқҳо тавонанд ба шукуфои ва сулҳи бештар ноил шаванд.

¹ Ниг.: **Slaughter, A.M.** A new world order [Text] / A.-M. Slaughter. - Princeton University Press, 2004. – P. 15.; Чумаков, А. Н. Глобализация и космополитизм в контексте современности // Вопросы философии. 2009. -№ 1. - С. 32-39.; Morgentay, A.G. Another Great Debates the National interest of the United States // St. Hollman ed. Contemporary theory in international Relation. - P.78; Бжезинский, З. Великая шахматная доска. [Текст] / З. Бжезинский. – М., 1998. - С. 120.; Schroeder, P. The New World Order. A Historical. Perspective [Text] / P. Schroeder // Roberts D. Order and Disorder after the Cold War. - Cambridge, Mass.: MI. Press, 1995. – С. 368.; **Falk, R.** An Approach to the World Order Studies and Disorder after the Cold War. - Cambridge, Mass.: MIT the World System [Text] / R. Falk, S. Kim. - N. Y, 1982.; Хантингтон, С. Третья волна демократизация в конце XX века. [Текст] / С. Хантингтон. - М., 2003. URL: <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 14.01.2020); Бек, У. Живя в мировом обществе риска и считаясь с ним. Космополитический поворот // Полис. 2012. - № 5. - С. 44-58.; Фукуяма, Ф. Конец истории и последний человек. [Текст] / Ф. Фукуяма. -М., 2007. – С. 270; **Vedrine, H.** Le monde au tournant du siecle [Text] / H. Vedrine // Politique etrangere. - 1999. - No 4. – P. 813.

А. Н. Чумаков масъалаи космополитизмро таҳлил намуда, ишора менамояд, ки космополитизм ва ҷаҳонишавӣ воқеиятест, ки дар он табиати ягонаи инсон ва қонунҳои умумии таҳаввулоти он аз паҳлуҳои гуногун инъикос ёфта, ҳамзамон бе диққати зарурӣ боқӣ мемонанд.

Г. Моргентауро дар илмҳои сиёсӣ ҳамчун асосгузори назарияи манфиатҳои миллӣ пазируфтаанд, зеро ӯ нахустин шуда, ба масъалаи омӯзиши манфиатҳои миллӣ таваҷҷуҳ намуда, мақом ва нақши онҳоро дар сиёсати байналхалқӣ зарурӣ дониста, дар осори илмӣ хеш баҳсҳои доманадорро дар ин мавзӯ «муҳоҷисаи бузург» номидааст.

Сиёсатшиноси амрикоӣ З. Бжезинский, дар осори хеш вазъияти сиёсии ИМА-ро дар доираи ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар ояндаи дуру наздик ҳамчун давлати абарқудрат дар низоми ҷаҳонӣ таҳлил намудааст.

Муҳаққиқи дигари амрикоӣ П. Шредер, дар таҳқиқоти худ ба масъалаи мазкур таваҷҷуҳ намуда, низоми нави ҷаҳониро ҳамчун як низоми байналмилалӣ муайян кардааст.

Р. Фолк қадами нахустинро дар роҳи дарки маънои истилоҳи «низоми нави ҷаҳонӣ», ташкили гурӯҳи байналмилалии таҳқиқотӣ ба роҳ мондааст.

С. Хантингтон, сиёсатшиноси амрикоӣ, дар охири асри XX бо пешниҳоди назарияи «Бархӯрди тамаддунҳо» концепсияи таҷзияи фарҳангию тамаддунии геополитикаро ташаккул дода, мақоми ИМА-ро дар сиёсати ҷаҳонӣ ва равандҳои демократикунонӣ ба таври барҷаста арзёбӣ намуда, дар самти ҳифзи манфиатҳои миллӣ андешаҳои динӣ ва маданияти сиёсии миллиро дар мадди аввал гузоштааст.

У. Бек доир ба таҳлили сиёсии мафкураи космополитизм андеша намуда, чунин мешуморад, ки барои бартараф кардани миллатгароӣ ба мо инқилоби космополитӣ, дурнамои космополитӣ лозим аст ва қадами

аввал ба суйи ин инқилоби эътирофи он аст, ки космополитикунонӣ на танҳо ояндаи башарият, балки воқеияти замони мост.

Ф. Фукуяма дар рушди назарияи сиёсӣ, махсусан таълимоти «низомии нави ҷаҳонӣ» мақоми хосса дошта, андешаҳои ӯ оид ба хосияти идеологӣ доштани демократияи муосир аҳамияти бештарро касб намудаанд.

Х. Ведрин дар таълимоти хеш масъалаи мавҷудияти низомии нави ҷаҳониро рад намуда, онро хилофи ҳуқуқи байналмилалӣ медонад.

Ба гурӯҳи дуюм осори олимони рус М.Л.Лагутина, А.И.Уткин, В. Н.Филатов, Г.М.Гак, А.П.Сиганков, М.С.Джунусов, О.Шик, Э.Я. Баталов¹ ва дигаронро дохил намудем, ки онҳо низ дар ин ҷода таҳқиқоти назаррас анҷом додаанд.

М. Л. Лагутина воқеияти сиёсии ҷаҳони муосирро ҳамчун як низомии глобалии ҳамкорӣ тавсиф намуда, онро низомии ҳамкориҳои глобалии ҳамаи ҷаҳонии сиёсати ҷаҳонӣ (давлатӣ ва ғайриҳукуматӣ) меномад.

А. И. Уткин масъалаҳои шаклгирии низомии нави оламо таҳқиқ ва таҳлил намуда, монсаҳои инкишофи онро дар мушкилоти раванди баҳамназдиқшавии давлатҳо мебинад.

¹ Ниг.: **Лагутина, М. Л.** Формирование новой системы международных отношений [Текст] / М. Л. Лагутина // Актуальные проблемы мировой политики в XXI веке. – СПб. 2006.- С. 53-65.; Уткин, А. И. Россия и современный порядок. [Текст] /А.И. Уткин. – М.: Юрист, 2001. <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 19.01.2020); Филатов, В. Н. Национальные интересы общественного прогресса. Нации и национальные отношения. [Текст] / В. Н. Филатов - Фрунзе, 1966. URL: <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 23.03.2021); Гак, Г. Учение об общественном сознании в свете теории познания. [Текст] / Г. Гак. - М.,1960. [Электронный ресурс] // Г. Гак. - М., 1960. URL: <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 21.04.22); Цыганков, А. П. Ганс Моргентау: взгляд на внешнюю политику. // Власть и демократия: зарубежные ученые о политической науке. [Текст] / А. П. Цыганков. - М., 1992. [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru> (санаи муроҷиат: 12.02.2020); Джунусов, М.С. К вопросу о классовых и гносеологических корнях и социальных функциях идеологии национализма. [Текст] / М.С. Джунусов. – Фрунзе,1960. – С. 177.; Шик, О. Экономика, интересы, политика. [Текст] /О. Шик. – М., 1964. – С. 378.; **Баталов, Э.Я.** Мировое развитие и мировой порядок [Текст] / Э.Я. Баталов. - М.: РОССПЭН, 2005. - С. 71.

В. Н. Филатов дар бораи фаҳмиши манфиатҳои миллӣ андешаронӣ намуда, категорияи “манфиатҳои миллӣ”-ро талаботи мавҷудии объективии миллат, рушди иқтисодӣ, сиёсӣ ва маънавӣ медонад.

Г. М. Гак дар таҳқиқи масъалаҳои назариявии манфиатҳои миллӣ саҳми худро гузоштааст. Ӯ манфиатҳои миллиро ҳамчун омили таъмини мустақилияти сарҳад ва дахлнопазирии миллат, озодии он аз зулм ва истибдод аз тарафи миллати дигар, озодона ташаккул додани соҳаи иқтисодиёт, забон ва маданияти худ маънидод менамояд.

А. П. Сиганков ҷабҳаҳои назариявии масъалаи манфиатҳои миллиро мавриди таҳқиқ ва омӯзиш қарор дода, новобаста аз тағйироти сиёсӣ манфиатҳои миллиро падидаи объективӣ ва устувори сиёсати байналхалқӣ медонад.

Муҳаққиқи намоёни муносибатҳои миллии замони шуравӣ М. С. Чунусов доир ба манфиатҳои синфӣ оммаи заҳматкаш андешаронӣ намуда, қайд мекунад, ки ивазшавии манфиатҳои синфӣ оммаи заҳматкаш бо манфиатҳои умумимиллӣ хоси миллатгарии синфи ҳукмрони ҷомеаи сармоядорӣ мебошад¹.

О. Шик манфиатҳои миллиро ба таври муваққатӣ ба ҳам мувофиқ омадани манфиатҳои истисморгарон ва истисморшавандагони ҷомеаи сармоядорӣ маънидод намудааст.

Э. Я. Баталов чунин мешуморад, ки мушкилоти низоми нави ҷаҳонӣ дар воқеъ, сохтори сиёсии олам дар ибтидои асри XXI дар солҳои охир яке аз мубрамтарин масъалаҳои сиёсӣ ва ба таври васеъ баррасишаванда ба ҳисоб меравад.

Ба гурӯҳи сеюм метавон осор ва таҳқиқоти олимони ватаниро дохил намуд. Аз муҳаққиқони муосир дар ин самт Г.Н Зокиров, А.Н. Муҳаммад, С.С. Ятимов, М.У. Хидирзода, Н.Д. Маҳмадизода, М.

¹ Джунусов, М.С. К вопросу о классовых и гносеологических корнях и социальных функциях идеологии национализма. [Текст] / М.С. Джунусов. – Фрунзе, 1960. – С. 177.

Абдулҳақов, Х.Қ. Сафарализода, Ш.Ш. Ризоиён, А. Ё. Комилбек, К. Назриев, А. Роҳнамо, З. Ҳуқумшоев, А. Ғ. Холиқов, Ш. Саидов ¹ ва дигарон пажуҳишу таҳлилҳои арзишманд анҷом додаанд.

Сиёсатшиноси ватанӣ Г. Н. Зокиров дар таҳқиқоти хеш бештар ба масъалаҳои муҳимтарини инкишофи назариявӣ ва методологӣ, падидаю ҳодисаҳо ва таҳқиқи амиқи равандҳои мухталифи ҳаёти сиёсӣ, ҳифзи манфиатҳои миллӣ, ҳавфу хатарҳои муосир, низоми сиёсии олам, минтақаи кӯҳистон ҳамчун доктринаи геополитикӣ, давлати тавоно ва дигар масъалаҳои муҳими геополитикӣ дар шароити муосир бо дарназардошти ҳимояи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳ намудааст.

А. Н. Муҳаммад дар таҳқиқоти хеш бештар ба масъалаҳои назариявӣ методологии ҳифзи манфиатҳои миллӣ ҳамчун асоси музаффариятҳои давлат, амнияти миллӣ, ҳувиати миллӣ, ҳавфу хатар ва таҳдидҳои замони муосир, истиқлол ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва дигар равандҳои мухталифи ҳаёти сиёсӣ таваҷҷуҳ намудааст.

¹ Ниг.: Зокиров, Г. Н. Геополитика. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2009. - С. 324; Боз вай. Манфиатҳои миллии Тоҷикистон // Гули мурод. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 1997. - №4-6; Боз вай. Минтақаи кӯҳистон. (Таҳқиқоти геополитикӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2016. - С. 152; Боз вай. Давлати тавоно. (Масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2018. - С. 60; Боз вай. Донишномаи сиёсӣ. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2015. - С. 540; Боз вай. Таърихи таълимоти сиёсӣ. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2010. - С. 355; Боз вай. Терроризм. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2004. - С. 54; Боз вай. Хуросони бузург. (Таҳқиқоти геополитикӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2021. - С. 160; Маҳмадов, А. Н. Мукаддимаи идеяи миллӣ. [Матн] / А. Н. Маҳмадов. - Душанбе, 2013. - 180 с.; Боз вай. Амният ҳамчун падидаи сиёсӣ ва иҷтимоӣ. - Душанбе, 2007. - 104 с.; Ятимов, С. С. Илм ва амният. [Матн] / С. С. Ятимов - Душанбе 2019. 192 с.; Боз вай. Хирадсолорӣ ва оини давлатдорӣ. [Матн] / С. С. Ятимов. - Душанбе, 2019. - 208 с.; Ятимов, С. С. Идеология ва манфиатҳои миллӣ [Матн] / С. С. Ятимов. - Душанбе, 2015. - С. 16; Хидирзода, М. У. Ҳокимияти сиёсӣ. [Матн] / М. У. Хидирзода. - Душанбе, 2011. - С. 117; Хидирзода, М. У., Комилбек, А. Ё. Низоми сиёсии ҷаҳон. [Матн] / М. У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. - Душанбе, 2021. - 137с.; Боз вай. Ҷанбаи аксиологӣ дар омӯзиши масъалаҳои амнияти миллӣ. [Матн] / М. У. Хидирзода. - Душанбе, 2020. - 100 с.; Хидирзода, М. У., Комилбек, А. Ё. Низоҳои сиёсии байналмилалӣ. [Матн] / М. У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. - Душанбе, 2021. - С.7; Ризоиён, Ш.Ш. Национальные интересы во внешней политике республики таджикистан: Монография. [Матн] / Ш.Ш. Ризоиён. - Душанбе, 2020. - С. 108.; Назриев, К. Мақом ва нақши терроризм дар низоми нави олам. Терроризм: моҳият, ҳосиятҳо ва раванди ташаккули инкишоф / (12 – 13 уми янв. соли 2016) – Душанбе, 2016; Боз вай. Глобаликунонӣ ва ренессанси миллӣ / Ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир: Маводи мизи гирди ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (05 дек. соли 2019). - Душанбе: ДМТ, 2019; Раҳнамо, А. Дидгоҳи давлатмехвар. [Матн] / А. Раҳнамо. - Душанбе, 2021. - 248 с.; Ҳуқумшоев, З.Д. Раванди сиёсӣ. - Душанбе, 2021. - 112 с.; Холиқов, А. Ғ. Ҷаҳонишавӣ ва манфиатҳои давлатҳои миллӣ (бархӯрди ҳуқуқи манфиатҳои ҷаҳонишавӣ ва давлати миллӣ). [Матн] / А. Ғ. Холиқов. - Душанбе: «Ирфон», 2009. - 70с; Саидов, Ш. Ҷавонон ва давлати миллӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ. - Душанбе, 2015. - 156 с.

Сиёсатшинос ва ходими давлатӣ С.С. Ятимов бошад самтҳои гуногуни таҳким ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ, аз он ҷумла хирадсолорӣ, илм ва амният, идеология ва манфиатҳои миллӣ, маориф, фарҳанг ва нақши онҳоро дар ҳифзу таҳкими манфиатҳои миллӣ мавриди таҳлил қарор додааст.

М. У. Хидирзода доир ба масъалаи сарварӣ ва нақши сарвар дар низоми идоракунии, таҳлили иҷтимоию сиёсии ҳокимият, низоми сиёсии ҷаҳон, низоҳои сиёсии байналмилалӣ, ҷанбаҳои аксиологӣ дар омӯзиши масъалаҳои амнияти миллӣ ва дигар масъалаҳои муҳимтарини ҳаёти сиёсии ҷомеа таҳқиқот анҷом додааст.

Г. Н. Зокиров ва М. Абдулҳақов дар якҷоягӣ масъалаҳои назариявӣ ва методологии манфиатҳои миллӣ, роҳу воситаҳои дарки амиқ ва дарёфти механизмҳои ҷимояи босуботи онҳоро мавриди омӯзиш қарор додаанд. Онҳо манфиатҳои миллиро ҳамчун омили меҳварии рушди давлатдорӣ муайян намуда, дигар масъалаҳои рушди ҷомеаро аз он вобаста медонанд.

Муҳаққиқон ва сиёсатшиносони ватанӣ А. Н. Муҳаммад ва Х.Қ. Сафарализода дар асари хеш мазмуну мундариҷа ва унсурҳои таркибии амниятро ҳамчун падидаи иҷтимоию сиёсӣ баррасӣ намуда, манфиатҳои миллӣ, хавфу хатар ба амнияти миллӣ, терроризм, киберҷиноятҳо ва дигар омилу таҳдидҳои нави замони муосирро мавриди омӯзиш қарор додаанд.

Ш. Ш. Ризоиён вобаста ба нақши манфиатҳои миллӣ дар ташаккули сиёсати хориҷӣ дар шароити муосир таҳқиқот анҷом додааст. Ӯ қайд мекунад, ки манфиатҳои миллӣ афзалиятҳои бошууроинаи миллат оид ба таъмини амнияти миллӣ, истиқлолияти сиёсӣ, тамомияти арзӣ, таҳкими дунявияти давлат ва рушди устувори ҷомеа мебошанд.

А. Раҳнамо манфиатҳои миллиро таҳлил намуда, қайд менамояд, ки манфиатҳои миллии ҳамчун шакли умумишудаи манфиатҳои шаҳрвандон маҳсуб меёбанд.

А. ғ. Холиқов бар он назараст, ки дар тамоми ҷой, ки раванди глобализатсия ва вестернизатсия (ғарбгарӣ) доман паҳн мекунад, мо талафоти дороии миллии ва ҳалалдории фарҳангии ба худ хоси миллиро эҳсос менамоем.

Ш. Саидов дар таҳқиқоти хеш дар самти ҳифзи манфиатҳои миллии чунин қайд менамояд, ки дар замони муосир яке аз хатарҳои ҷиддӣ ин озодии ифротгароёна ва демократияи либералӣ, яъне бебандубор ва шикастану нодида гирифтани арзишҳои башарӣ ва нобуд кардани анъанаҳои миллии ва суннатҳои мардумӣ аз ҷониби ақаллияти шаҳрвандон маҳсуб меёбад.

Тафовути таҳқиқоти илмӣ мо аз пажӯҳишҳои дар боло зикргардида дар он аст, ки мо кӯшиш намудем, то масъалаи ҳифзи манфиатҳои миллиро дар шароити тағйирпазирии низоми нави ҷаҳонӣ аз нигоҳи геополитикӣ ба таври фарогир ва бисёрҷанба мавриди таҳлилу омӯзиш қарор диҳем.

Масъалаҳои гуногуни ҳимояи манфиатҳои миллии дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ дар асарҳо ва суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро ба таври барҷаста инъикос гардидаанд.¹

¹ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 24.04.2010. [Маводи электронӣ]. URL: [http:// www.president. tj](http://www.president.tj). (санаи муроҷиат: 27.12.2019); Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 23.01.2015 . [Маводи электронӣ]. URL: <http:// www.president. tj>. (санаи муроҷиат: 30.03.2020); Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 23.04.2014. [Маводи электронӣ]. URL: <http:// www.president. tj>. (санаи муроҷиат: 17.04.2020); Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2017. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 17.05.2020); Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 26.01.2021. [Маводи электронӣ]. URL: <http://prezident. tj>. (санаи муроҷиат: 12.02.2021); Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2016. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president. tj> (санаи муроҷиат: 17.11.2019); Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия мутобиқи нақшаи корҳои илмӣ–таҳқиқотии кафедраи сиёсатшиносӣ ва робита бо ҷомеаи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти унвони “Равандҳои муосири сиёсӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллий дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ” анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ КОР

Мақсади таҳқиқот омӯзиши роҳу воситаҳои самараноки ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ, муайян намудани мушкилиҳо ва таҳлили пешниҳодҳо баҳри ҳифзи манфиатҳои миллӣ бо дарназардошти хавфу хатар ва таҳдидҳои ҷаҳони муосир мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба ҳадафи мазкур иҷрои вазифаҳои зерин зарур мебошад:

- омӯзиши асосҳои назариявӣ ва методологии манфиатҳои миллӣ, муайян намудани моҳият, мазмун ва хусусиятҳои онҳо;
- таҳқиқи заминаҳо ва механизмҳои сиёсии ташаккули низоми нави ҷаҳонӣ, асосноккунии моҳият ва хусусиятҳои он;
- таҳлил ва муайян намудани қонуниятҳои ташаккули таълимоти нав оид ба зарурат ва моҳияти низоми нави ҷаҳонӣ;
- муайян намудани зарфияти манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва механизмҳои таъмини ҳимояи онҳо дар низоми нави ҷаҳонӣ;
- муайян ва асоснок намудани ҷанбаҳои таҳдидовари низоми нави сиёсӣ ба манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пешниҳоди механизмҳои самараноки муқовимат ба он;
- таҳқиқи вазъи геополитикии муосир ва асосноккунии таъсири равандҳои сиёсӣ ба осебпазирии манфиатҳои миллӣ дар Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот – ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ мебошад.

Мавзӯи таҳқиқот ташаккул ва татбиқи механизмҳои таъмини ҳимояи манфиатҳои миллӣ аз нигоҳи геополитикӣ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Манфиатҳои миллӣ ҳамчун василаи муҳимми таъмини пойдории миллат ва давлатдории миллӣ дар замони ҷаҳонишавӣ осебпазир гаштаанд. Таҳдидҳо ба манфиатҳои миллӣ

хусусияти мураккаб дошта, муқовимат ба онҳо бояд хусусияти бисёрчанба дошта бошад. Дар ин раванд механизмҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангию иҷтимоӣ ва иттилоотӣ бояд васеъ истифода шаванд. Хусусан дар шароити вусъат пайдо намудани тамоюлҳои нави геополитикӣ ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар меҳвари сиёсати давлатӣ қарор мегиранд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро осори илмӣ ва таҳқиқоти олимони барҷастаи хориҷию ватанӣ, сиёсатмадорони сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ ташкил медиҳанд, ки заминаи устувори таҳқиқи масъалаи манфиатҳои миллӣ ва василаҳои ҳифзи онҳоро дар шароити нави геополитикӣ гузоштаанд. Ҳамчунин дар раванди таҳқиқи мавзӯ доираи васеи сарчашмаҳо, монографияҳо, концепсияҳои машҳури илмӣ вобаста ба масоили манфиатҳои миллӣ ва ташаккули низоми нави сиёсӣ дар ҷаҳон истифода шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Ҳангоми таҳияи диссертатсия мо бештар аз методҳои илмҳои сиёсӣ, махсусан аз методҳои таҳлилӣ, таърихӣ, тарҳрезии сиёсӣ, системанокӣ, муқоисавӣ, коммуникатсионӣ, ояндабинӣ ва мушоҳидавӣ истифода бурдем.

Зимни истифодаи методи таҳлилӣ дарки низоми андешаҳо ва таҳлили таълимоти гуногуни сиёсӣ имконпазир гардид.

Методи таърихӣ дар таҳқиқот имкон дод, то бо дарназардошти зарурати омӯзиши падидаҳои гуногуни фарҳангӣ, идеологӣ, иҷтимоӣ дар марҳилаҳои гуногуни таърих алоқамандии онҳо дар давраи гузашта ва имрӯза ошкор гардад.

Истифодаи методи тарҳрезии сиёсӣ имкон дод, ки хусусияти равандҳои сиёсӣ дар низоми нави ҷаҳонӣ муайян ва тамоюлҳои таъсиррасони онҳо ба сатҳи ҳимояшавандагии манфиатҳои миллӣ муқаррар карда шаванд.

Дар асоси истифодаи методи системанокӣ таснифи манфиатҳои миллӣ ва хусусияти равандҳои сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ маълум гардид. Дар натиҷа муайян гардид, ки байни зухуроти мазкур робитаи зичи системавӣ ва сабабию натиҷавӣ ҷой дорад.

Методи муқоисавӣ ба истифодаи таҷрибаҳои гуногуни инкишофи равандҳои сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ дар асри муосир бо мақсади мушаххас сохтани пешомад ва роҳҳои ҳалли таҳдидҳои гуногун шароити фароҳам овард.

Методи ояндабинӣ дар муайян намудани дурнамои ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ нақши муҳим бозид.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот дар муайян намудани ошкорсозии моҳияти назариявӣ-методологӣ низоми нави ҷаҳонӣ бо дарназардошти ҳифзи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода меёбад. Навгониҳои нисбатан муҳимми таҳқиқот инҳо мебошанд:

- ҷанбаҳои назариявӣ-методологӣ манфиатҳои миллӣ мавриди таҳлил қарор дода шуда, мазмун, моҳият ва хусусияти онҳо муайян карда шуд;

- заминаҳои сиёсии механизмҳои ҳифзи манфиатҳои миллӣ зимни бавучудоии ҳавфу хатарҳои низоми сиёсии олам асоснок карда шуданд;

- қонуниятҳои ташаккули таълимоти нав оид ба моҳият ва зарурати низоми нави ҷаҳонӣ муайян карда шуданд;

- хусусияти равандҳои сиёсӣ, ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва механизмҳои таъмини ҳимояи онҳо дар шароити равандҳои низоми нави ҷаҳонӣ муайян карда шуд;

- ҷанбаҳои таҳдидовари низоми нави ҷаҳонӣ ба манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ гардида, механизмҳои муқовимат ба таҳдидҳо муайян ва асоснок карда шуданд;

- вазъи геополитикии равандҳои сиёсӣ ба осебпазирии манфиатҳои миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ гардида, роҳу воситаҳои ҳифзи онҳо дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ муайян ва асоснок карда шуданд.

Навоварӣ дар рисолаи илмӣ дар он аст, ки бори нахуст дар шароити ватанӣ тасмим гирифта шуд, ки равандҳои муосири сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ ва сатҳи хатарзои онҳо ба ҳимояи манфиатҳои миллӣ аз нигоҳи геополитикӣ мавриди таҳқиқ қарор гирад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда.

1. Манфиатҳои миллӣ унсури меҳвари низоми давлатдорӣ ба ҳисоб рафта, дарки муҳимияти ҳифзи бақо ва таъмини рушду инкишофи устувор, нигоҳдошти ягонагӣ ва симои фарҳангию таърихӣ, таъмини амнияти шахс, ҷомеа, давлат ва ниҳоят, василаи таъмини устувории ҷомеа аз он вобастагии калон дорад. Масъалаи манфиатҳои миллӣ дар низоми илмҳои ҷомеашиносӣ, махсусан илмҳои сиёсӣ, яке аз масъалаҳои рӯзмарра ва баҳсталаб маҳсуб меёбад. Таҳлилу таҳқиқи амиқи масъалаи мазкур вобаста ба ҷиҳатҳои назариявӣ ва амалии он дар замони муосир амри саривақтӣ ба ҳисоб меравад.

2. Мақом ва нақши равандҳои сиёсӣ дар низоми нави ҷаҳонӣ басо назаррас буда, он дигаргуниҳои иҷтимоиро вусъат бахшида, тағйироти ҷаҳониро ба вуҷуд меорад. Низоми нави ҷаҳонӣ на фақат ғоя, балки воқеияти имрӯза буда, барои боз ҳам ба якдигар наздик шудани миллатҳои ҷаҳон имконият медиҳад. Аммо ин раванд як лоиҳае беш набуда, ҳақиқат тамоман чизи дигар аст. Ҳадаф аз амалишавии низоми нави ҷаҳонӣ мудирияти оламо таҳти назорат қарор додани “муҳандисони” низоми нави олам мебошад. Дар чунин шароит кишвари моро зарур аст, ки механизмҳои муосири муқовимат ба таҳдидҳоро пайваста такмил дода, сатҳи осебпазирии манфиатҳои миллиро паст намояд.

3. Қонуниятҳои ташаккули таълимоти нав оид ба ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар равандҳои сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ таҳлил ва

муайян карда шуданд, ки онҳо глобализатсия, космополитизм, мондиализм ва дигар таълимотҳои равандҳои низоми нави ҷаҳонӣ ба ҳисоб мераванд. Глобализатсия ин шароит фароҳам овардан барои шаклгирии низоми навини ҷаҳонӣ мебошад. Глобализатсияи муносибатҳо ин ташкили фаъолият барои ташаккули тартиботи нави ҷаҳонӣ мебошад. Космополитизм, ки ҳамчун мафкураи шаҳрвандии ҷаҳонӣ фаҳмида мешавад, шиностарин рамзест барои ифодаи кайфияти рӯҳонии он қисми ҷомеа, ки «омили субъективии ҷаҳонишавӣ» номида мешавад. Мондиализм – ин лоиҳаест, ки таъсиси ҳукумати ягонаи ҷаҳонӣ ва тартиботи ҷаҳонро пешбинӣ намуда, ҳаракатест баҳри муттаҳид намудани олам ва минтақаҳои алоҳидаи он дар асосҳои федеративӣ бо ҳукумати ягонаи умумиҷаҳонӣ.

4. Ҳифзи манфиатҳои миллӣ асоси давлатдориро ташкил менамояд. Аз ин лиҳоз, зарурат ба амал омадааст, ки паҳлуҳои асосии манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шаванд. Психологияи шахс ва ҷомеа, маърифати ҳуқуқию сиёсӣ ва динии шаҳрвандон, густаришҳои илм ва эҳёи маънавӣ, тараққиёти иқтисодӣ ва бозоргонӣ, мавҷудияти тафаккури солим ва бунёдкорию созандагии кишвар, кафолати давлатии ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои тамоми шаҳрвандон, ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ваҳдати миллӣ, истиқлолияти сиёсӣ, амнияти миллӣ, асосҳои сохтори конститутсионии мамлакат, ҳифзи марзу бум ва монанди инҳо ба сифати унсурҳои муҳимтарини манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад менамоянд.

5. Низоми нави ҷаҳонӣ раванди сиёсии фарогирест, ки ба тағйирҳои шакли қаблии муносибатҳои байналмилалӣ мусоидат намуда истодааст. Ин тағйирҳои ҷанбаҳои сиёсӣ, молиявӣ ва фарҳангӣ дошта, масъалаи ҳифзи манфиатҳои миллии давлатҳоро боз ҳам муҳим гардонида истодааст. Моҳияти низоми нави ҷаҳонӣ ин тақсими қудрат

ва ҳудуди таъсиррасонии кишварҳои абарқудрат буда, ҳар кадоми онҳо кӯшиш менамоянд, ки бартарияти сиёсии бештарро ноил шаванд.

6. Дар шароити муосири геополитикӣ ва таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ тамоми давлатҳои олам кӯшиш менамоянд, ки ҳамкорихоро дар самти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ дар асоси таҳкими манфиатҳои миллӣ ба амал бароранд. Зеро дар олам давлатеро ёфтани ғайриимкон аст, ки дар муносибатҳои байналхалқӣ дар доираи манфиатҳои миллии худ амал нанамояд. Дар шароити муосир тамоми давлатҳои олам раванди идоракунии мамлакат, рушди соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ, муайян намудани самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҳудро танҳо баҳри ҳимояи манфиатҳои миллии худ ба роҳ мемонанд. Маҳз дар шароити амалишавии манфиатҳои миллӣ фазои солими ҷомеа, оромию осудагӣ ва сулҳу суботи мамлакат таъмин мегардад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки дастовардҳо ва натиҷаҳои диссертатсия дар доктринаҳои нав баҳри ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ, махсусан дар низоми оmodасозӣ ва бозомӯзию такмили ихтисоси мутахассисони соҳа метавонад муфид бошад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дақиқ будани маълумот, истифодаи сарчашмаҳои расмӣ, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаи таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро таъмин мекунад. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ манзур карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзуи “Ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ (нигоҳи геополитикӣ)” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои сиёсӣ ба шиносномаи ихтисоси 23.00.04 -

Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ: инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ. Интихоби мавзӯ, таҳия ва таҳлили ҳамаҷонибаи таҳқиқотӣ диссертатсионӣ натиҷаи фаъолияти чандинсолаи илмии муаллиф мебошад. Тамоми давраи татбиқи нақшаи корҳои таҳқиқотӣ бо иштироки бевосита ва пешниҳодҳои муаллиф сурат гирифтааст. Хулоса ва пешниҳодҳои ки дар диссертатсия ба назар мерасад, натиҷаи тадқиқоти мустақилонаи унвончӯ ба шумор меравад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Рисолаи диссертатсионӣ дар маҷлиси кафедраи сиёсатшиносӣ ва робита бо ҷомеаи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди муҳокима қарор гирифта, натиҷаҳои таҳқиқотии он пазируфта шудааст ва ба экспертизаи навбатии муассиса пешниҳод гардидааст. Инчунин рисолаи илмии мазкур дар маҷлиси васеи Шӯрои олимони факултети дипломатия ва сиёсати Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифта, ҳамчун кори илмии анҷомдодашуда баҳогузорӣ гардида, барои дифоъ дар Шӯрои диссертатсионии 6D. КОА. 001. тавсия гардидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷа ва дастовардҳои таҳқиқот дар мақолаҳои илмии муаллиф, ки дар маҷаллаҳои илмӣ ва матбуоти ҷумҳуриявӣ нашр гардидаанд, пешниҳод гардидаанд. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳои илмии донишгоҳӣ ва ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ ифодаи худро ёфтаанд. Вобаста ба мавзӯи муаллиф 19 мақолаи илмӣ, ки 11-тои он дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маҷмуаи конференсияҳо нашр шудаанд, таълиф намудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 169 саҳифаи матни чопӣ таълиф гардида, аз рӯйхати ихтисорот, муқаддима, ду боб, ки 6 зербобро дар бар мегирад, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад.

БОБИ I. МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ОМЌЗИШИ МАСЪАЛАИ МАНФИАТҲОИ МИЛЛӢ ДАР НИЗОМИ НАВИ ҶАҲОНӢ

1.1. Ҷанбаҳои назариявии масъалаи манфиатҳои миллӣ: моҳият, мазмун ва хусусиятҳои он

Дар илми сиёсии муосир омӯзиши масъалаҳои назариявӣ ва методологии манфиатҳои миллӣ ва таҳлилу таҳқиқи онҳо дар мадди аввал қарор дорад. Дар маънидодкунии мазмуни мафҳуми «манфиатҳои миллӣ» дар илмҳои ҷомеашиносӣ, махсусан илмҳои сиёсӣ байни олимони соҳа баҳсҳои зиёд ҷой доранд. Таҳлилу таҳқиқи мавзӯи мазкур вобаста ба масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ яқранг сурат нагирифтааст.

Мафҳуми «манфиатҳои миллӣ» аз замонҳои қадим сарчашма гирифта, онро ханӯз Фукудид барои ифода кардани муносибатҳои давлатҳои замонаш – Афина ва Спарта истифода кардааст. Таркиби мантиқии ин тасвир дар он аст, ки олими Юнони Қадим барои барқарор кардани муносибатҳои иттифокӣ мувофиқ омадани манфиатҳои миллиро муҳим арзёбӣ менамояд. Аз охири асри XVIII ибораи «манфиатҳои миллӣ» ва то андозае дар муносибатҳои байналхалқӣ истилоҳи анъанавӣ гардид. Дар ҳар сурат, муҳтавои мафҳуми мазкур бояд манфиатҳои воқеӣ ва ҳақиқии ҳуди миллатро ба таври объективӣ ифода кунад. Маҳз аз ҳамин лиҳоз, кӯшишҳои бунёдии давлатҳо, бояд ба қонун намудани талаботи ҳақиқӣ ва воқеии миллат равона карда шаванд¹.

Омӯзиши масъалаи «манфиатҳои миллӣ» дар Аврупои ғарбӣ ва ИМА кайҳо боз ба сифати яке аз категорияҳои илмӣ дар таҳқиқоти гуногун васеъ истифода мешавад. Дар омӯзиши масъалаи мазкур, хусусан, мактабҳои илмии сиёсии амрикоӣ нақши назаррас мебозанд, зеро онҳо яке аз пешоҳангони илмҳои сиёсӣ дар масъалаи мазкур ба ҳисоб мераванд. Мафҳуми «манфиатҳои миллӣ» ҳангоме ки он соли 1935

¹ Ниг.: Ятимов, С. С. Идеология ва манфиатҳои миллӣ [Матн] / С. С. Ятимов. – Душанбе 2015. – С. 16

ба луғати илмҳои иҷтимоии Оксфорд ворид шуд, тобиши илмӣ пайдо намуд¹. Баъд аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон ба масъалаи мазкур таваҷҷуҳ бештар мегардад.

Дар таҳияи консепсияи «манфиатҳои миллӣ» дар мактаби амрикоии илмҳои сиёсӣ У. Липпман, Э. Фернисе, Ч. Резонау, А. Шлесинчер, Ф. Фукуяма, З. Бжезинский, С. Хантингтон ва дигарон саҳми арзанда гузоштаанд. Дар баробари ин, таҳқиқоти масъалаҳои муносибатҳои байналхалқӣ, рушди тамаддун ва баҳамалокамандии глобалӣ ба ҷумлаи яке аз самтҳои асосии пажӯҳиши мактаби амрикоӣ дохил шуда, бештар дар фаъолияти илмию таҳқиқотии З. Бжезинский, С. Хантингтон ва дигарон инъикоси худро пайдо намудааст. Муносибати байниҳамдигарии тамаддунҳо аз рӯи манфиатҳо ва мансубиятҳо, сабабҳо ва оқибатҳои мочароҳои сиёсӣ, масъалаҳои инкишофи баъд аз низоми тоталитарӣ масъалаҳои асосии самти мазкури инкишофи ҷомеаи муосир ба ҳисоб мераванд.

Бешубҳа, дар байни намоёндагони мактаби илмҳои сиёсии амрикоӣ мақоми пешбарро Ганс Моргентау ишғол намудааст. Ӯ тавонистааст дар он замон ба сиёсати хориҷии ИМА таъсири бевосита расонад ва мамлакатро аз мавқеи маҳдудиятпарастӣ ба ҷалб намудан дар муносибатҳои ҷаҳонӣ ва баъд аз он ба абарқудратии ҷаҳон ворид намояд. Принсипҳои асосии консепсияи Г.Моргентау инҳоро дар бар мегирад:

- манфиат ин категорияи объективӣ буда, аз қувва иборат аст;
- манфиатҳои миллӣ сиёсатро муайян менамоянд;
- манфиатҳои миллӣ аз ҳолат, вақт, замон ва шароит вобастагӣ надорад².

Заминаи ниҳоии консепсияи манфиатҳои миллии Г. Моргентауро чунин шарҳ додан мумкин аст: «сиёсатчиён андеша менамоянд ва

¹ Ниг.: Позняков, Э. А. Геополитика. [Текст] / Э. А. Позняков. - М., 1996. [Электронный ресурс] URL: [https://cyberleninka.ru/search?Геополитика&page_\(Дата_обращения: 7.01.2021\);](https://cyberleninka.ru/search?Геополитика&page_(Дата_обращения: 7.01.2021);)

² Ниг.: Morgentau, H.G. Politics among Nations. N. Y., 1952. – P. 67.

тавассути қувва дар асоси манфиатҳо амал мекунад, ки инро таҷрибаи таърихӣ нишон додааст: назарияи сиёсати ҷаҳонӣ бояд дар доираи мафҳуми «манфиатҳои миллӣ» бунёд гардад»¹.

Г. Моргентау ба масъалаҳои мақом ва нақши манфиатҳои миллӣ дар сиёсати байналхалқӣ аҳамияти зарурӣ дода, таснифоти онҳоро таҳия намудааст. Ӯ манфиатҳои миллиро, асосан ба се навъ тақсим менамояд: манфиатҳои асосӣ, даргузар ва мобайнӣ. Манфиатҳои миллиро асоси сиёсати ҳар гуна давлат дониста, бештар ба манфиатҳои миллии ИМА диққати ҷиддӣ медиҳад.

Консепсияи манфиатҳои миллиро таҳия намуда, дар асоснокнамоии он аҳамияти махсусро ба афзалияти қувваҳо медиҳад. Агар неруи зарурӣ набошад, манфиатҳои миллӣ ба муваффақияти сиёсӣ ноил намегарданд. Аҳамияти таҳқиқоти Г. Моргентау дар баррасии мафҳуми «манфиатҳои миллӣ» имрӯз низ арзиши худро гум накардааст ва он мавриди истифодаи васеъ қарор дорад. Аз он ҷумла, истифодаи қувва ҳамчун воситаи тавоноии ҳалли масъалаҳои сиёсати ҷаҳонӣ барои ИМА асоси воқеист. Ҳодисаҳои солҳои охир, пеш аз ҳама, ҷанг дар Ироқ, Югославия, Афғонистон, Сурия, Украина ва дигар давлатҳо далели ин гуфтаҳо мебошад. Барои тақвияти ин андеша сиёсатшиноси машҳури амрикоӣ З. Бжезинский вазъияти сиёсиро пешбинӣ намуда, қайд мекунад, ки дар ояндаи дуру наздик ИМА ҳамчун давлати абарқудрат дар низоми ҷаҳонӣ мавқеи худро нигоҳ медорад². Ба андешаи мо, ин давлат бар он кӯшиш менамояд, ки ҳар чӣ бештар низоми сиёсии олам дар доираи манфиатҳои он ташаккул ёбад.

Мавриди зикр аст, ки мафҳуми «манфиатҳои миллӣ» дар шакли умумӣ бо вазифаҳои сиёсии дохилӣ алоқаманд мебошад ва чунин алоқамандӣ ба он вобастагӣ дорад, ки ҳимояи ҳама гуна манфиатҳои миллӣ вазифаи асосии сарварони сиёсӣ ва роҳбарони давлат мебошад, ки

¹ Зокиров, Г. Н., Абдулҳақов, М. Манфиатҳои миллӣ – омили меҳварии рушди давлатдорӣ. [Матн] / Г. Н. Зокиров, М. Абдулҳақов. – Душанбе, 2008. – С. 25

² Ниг.: Бжезинский, З. Великая шахматная доска. [Текст] / З. Бжезинский. – М., 1998. – С. 112.

дар маҷмӯъ онҳоро бо ибораи «вазифаҳои сиёсии дохилӣ» баён менамоянд. Худи истилоҳи «манфиат» дар Ғарб низ ба таври васеъ ҳамчун мафҳуми манфиати миллӣ зиёд истифода бурда мешавад ва ғарбиён асоси муваффақиятҳои худро бештар дар ҳимояи манфиатҳои худ берун аз кишварашон медонанд¹.

Мавриди зикр аст, ки дар раванди сиёсии ҷомеаи муосир масъалаи омӯзиши манфиатҳои миллӣ аҳамияти илмию назариявӣ ва сиёсию амалии хешро батадриҷ афзун менамояд. Таҳқиқи масъалаи мазкур дар доираи усули сиёсӣ рафтори концептуалии ягонро ба вучуд наовардааст. Махсусан, дар шароити ҳозира масъалаи омӯзишу таҳлили манфиатҳои миллӣ нисбат ба дигар соҳаҳои ҷомеашиносӣ бештар дар низоми донишҳои сиёсӣ таҳқиқ карда мешавад.

О. Шик чунин меҳисобад: «Зарур аст, ки мавҷудияти манфиатҳои миллӣ ва манфиатҳои умумии синфҳои алоҳидаро дар дохили миллат ошкор созем. Аз ин хотир, манфиатҳои иқтисодӣ ва сиёсии бо ҳам зид метавонанд манфиатҳои умумии намояндаҳои синфиро дар ҳолати алоҳида ба вучуд оранд. Дар мавриди мазкур, манфиатҳои синфӣ ба ҳам муқобил метавонанд ба манфиатҳои умумии синфӣ табдил ёбанд, ки ба манфиатҳои миллати дигар дар муҳолифат қарор доранд (муборизаҳои миллию озодихоҳӣ), гузашт намоянд.

Албатта, чунин фаҳмиши умумии манфиатҳо нисбӣ мебошанд. Дар чунин ҳолат қувваҳои берунии ғайримиллӣ метавонанд аз монеа гаштани манфиатҳои иқтисодии ин ё он синфи миллати мазкур рӯ тобанд. Зеро онҳо мебинанд, ки дар дохили он ҳеҷ гуна манфиатҳои умумии иқтисодӣ вучуд надоранд ва танҳо он манфиатҳои умумии намояндагони ин ё он синфро дар бар мегирад»².

Ҳамин тариқ, О. Шик манфиатҳои миллиро муваққатан бо ҳам мувофиқ омадани манфиатҳои истисморгарон ва истисморшавандагони

¹ Ниг.: Муҳаммад, А.Н., Истиқлол ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ (Таҷрибаи Тоҷикистон): Монография. [Матн] / А.Н. Муҳаммад. – Душанбе, 2021. – С. 83.

² Шик, О. Экономика, интересы, политика. [Текст] / О. Шик. – М., 1964. – С.378.

чомеаи сармоядорӣ маънидод менамояд. Ба ақидаи ӯ, дар чомеа ҳеҷ гуна манфиатҳои устувори миллӣ вучуд надорад. Дар чунин маънӣ фаҳмидани манфиатҳои миллӣ ғалат аст. Зеро он аз доираи масъалаи умумии манфиатҳои миллӣ берун баромада, танҳо як тарафи масъала (мувофиқ омадани манфиатҳои синфӣи антагонистӣ)-ро дар бар мегираду халос ва тарафҳои дигари масъала бидуни ҳеҷ як шакку шубҳа сарфи назар гаштаанд.

Муҳаққиқи намоёни муносибатҳои миллии замони Шуравӣ М.С. Ҷунусов андешаҳои дар боло зикршударо ҷонибдорӣ карда, қайд намудааст, ки: «Ивазшавии манфиатҳои синфӣи оммаи заҳматкашон бо манфиатҳои умумимиллӣ хоси миллатгароии синфи ҳукмрони чомеаи сармоядорӣ мебошад»¹.

Фаҳмиши манфиатҳои миллӣ ба сифати бо ҳам мувофиқ омадани манфиатҳои синфӣи мухталифи буржуазияи миллӣ қариб дар аксар таҳқиқотҳо ба назар мерасанд, ки дар рушди давраҳои таърихӣ ин масъаларо баррасӣ намудаанд. Чунин таҳқиқотҳо бештар хосияти идеологӣ доштанд ва аз ин хотир масъалаи мазкур таҳлили пурраи илмӣ худро дар таҳқиқотҳо наёфтааст. Асарҳои мазкур ба муборизаҳои идеологии зидди капитализм ва буржуазияи миллӣ бахшида шуда буданд.

Дар таҳқиқи масъалаи мазкур андешаҳои В.Н. Филатов мақоми барҷаста пайдо намудааст. Ӯ ба таври махсус қайд мекунад, ки категорияи манфиатҳои миллӣ талаботи мавҷудаи объективии миллат, рушди иқтисодӣ, сиёсӣ ва маънавии онҳоро ифода менамояд. Тарҳи нави манфиатҳои миллиро мо дар ҳолате дуруст шарҳ дода метавонем, ки агар онро на аз нигоҳи мувофиқати синфҳои мухталифи антагонистӣ, балки аз мавқеи пешрафти ҷамъиятӣ дида бароем. Вай манфиатҳои миллиро ҳамчун инъикоскунандаи талаботи мавҷудаи объективӣ дар

¹ Джунусов, М.С. К вопросу о классовых и гносеологических корнях и социальных функциях идеологии национализма. [Текст] / М.С. Джунусов. – Фрунзе, 1960. - С. 7.

пешрафти робитаҳои ҷамъиятӣ мебинад. Баъдан, ӯ исбот кардани мешавад, ки «манфиатҳои миллӣ» ҳамеша аз манфиатҳои оммаи меҳнаткашони миллати мазкур, ки бо пешрафти ҷамъиятӣ мувофиқат менамояд, иборат мебошад»¹. В.Н. Филатов манфиатҳои миллиро вобаста ба амалияи ҷамъиятӣ ба навъҳои зерин тақсим менамояд: моддӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, маънавӣ.

Метавон гуфт, ки дар таҳқиқи масъалаи манфиатҳои миллӣ Г.М. Гак низ саҳми худро гузоштааст. Вай манфиатҳои миллиро ҳамчун омили таъмини: «Мустақилияти сарҳад ва дахлнопазирии миллат, озодии он аз зулм ва истибдод аз тарафи миллати дигар, озодона ташаккул додани соҳаи иқтисодиёт, забон, маданияти худ маънидод менамояд»². Баъдан, ӯ қайд мекунад, ки ин ё он умумият, синф, миллат самара ва маҳсули манфиатҳои умумии аъзои он мебошанд.

Дар шароити Тоҷикистони муосир низ як зумра муҳаққиқон ба масъалаи айният ва тафовутҳои мафҳумии манфиатҳои миллию давлатӣ ва равандҳои муосири сиёсӣ рӯ овардаанд. Дар баробари ин, масъалаҳо моҳият, мазмун ва хусусиятҳои рушди он низ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтаанд.

Мавқеи хоссаро дар ин самт Г. Н. Зокиров, А.Н. Муҳаммад, С.С. Ятимов, М.У. Хидирзода, Н.Д. Маҳмадизода, М. Абдулҳақов, Х.Қ. Сафарализода, К. Назриев, А. Комилбеков, Ш. Ризоён., Ҳукумшоев З.Д., А. Роҳнамо., А. Ғ. Холиқов., Ш. Саидов ва дигарон ишғол намудаанд. Ба андешаи Г. Н. Зокиров: «Ҳоло дар дунё кишваре нест, ки аз лиҳози миллӣ якнавохт ва сокинонаш саросар аз намояндагони як умумияти этникию миллӣ таркиб ёфта бошад. Таҳти мафҳуми «манфиатҳои миллӣ» манфиатҳои ҳам аксарият ва ҳам ақаллиятҳои миллӣ, манфиатҳои умумӣ ва давлатиро низ бояд фаҳмид. Чун сухан дар

¹ Филатов, В. Н. Национальные интересы общественного прогресса. Нации и национальные отношения. [Текст] / В. Н. Филатов- Фрунзе, 1966. URL: <https://cyberleninka. Ru> (Дата обращения: 23.03.2021).

² Гак, Г. Учение об общественном сознании в свете теории познания. [Текст] / Г. Гак. - М., 1960. URL: [Электронный ресурс]// Г. Гак. - М., 1960. URL: <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 7.01.2021)

бораи манфиатҳои миллӣ меравад манфиатҳои тамоми бошандагону намояндагони умумиятҳои гуногуни миллию этникии давлатро бояд дар назар дошт»¹. Муҳаққиқ бар он андеша аст, ки мафҳумҳои «миллӣ» ва «давлатӣ» дар сиёсат як маъниро ифода мекунанд ва аз ин хотир, хангоме ки суҳан дар бораи манфиатҳои миллӣ меравад, манфиатҳои давлатӣ фаҳмида мешавад ва баръакс, дар зери манфиатҳои давлатӣ манфиатҳои миллӣ дар назар дошта мешавад. Дар аксар маврид мафҳумҳои «манфиатҳои миллӣ» ва «манфиатҳои давлатӣ» чун воҳиди ягона мавриди истифода қарор мегиранд. Зеро мафҳуми «давлат» фақат маҷмуи институтҳои сиёсӣ ва ҷамъиятиро ифода накарда, балки тавсифи мушаххаси мамлакатро таҷассум менамояд.

Қайд намудан бамаврид аст, ки муҳаққиқи тоҷик А. Раҳнамо дар асари хеш «Дидгоҳи давлатмехвар» таснифи манфиатҳои миллиро ҳамчун шакли умумишудаи манфиатҳои шаҳрвандон чунин баён менамояд:

- ҳифзи истиқлолияти сиёсии кишвар;
- ҳифзи ягонагии ҳудуди кишвар;
- ҳифзи низоми конститутсионии кишвар;
- ҳифзи устувории давлат ҳамчун ниҳоди идорию сиёсӣ;
- ҳифзи амнияти миллии кишвар;
- ҳифзи сарватҳои табиӣ ва амнияти экологии кишвар;
- ҳифзи вучуди биологӣ ва этнофарҳангии миллат;
- ҳифзи арзишҳои ҳувиати миллӣ, аз ҷумла забон;
- ҳифзи ваҳдат ва суботи дохилии кишвар;
- таъмини ҳукуку озодиҳои бунёдии шаҳрвандон;
- таъмини зиндагии шоистаи мардум ва ғайра.²

¹ Зокиров, Г. Н. Манфиатҳои миллии Тоҷикистон // Гули мурод. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 1997. - С.4.

² Ниг.: Раҳнамо, А. Дидгоҳи давлатмехвар. [Матн] / А. Раҳнамо. – Душанбе, 2021. – С.43.

Бояд гуфт, ки ҳар мавқеъ ва ҳар амале, ки ба яке аз ин арзишҳои зикршуда таҳдид эҷод мекунад, ин таҳдид ба манфиатҳои миллӣ ва таҳдид ба давлат аст.

Донишманди тоҷик Ш. Ризоён қайд менамояд, ки: «Манфиатҳои миллӣ афзалиятҳои бошуурунаи миллат оид ба таъмини амнияти миллӣ, истиқлолияти сиёсӣ, тамомияти арзӣ, таҳкими дунявияти давлат ва рушди устувори ҷомеа мебошанд. Афзалиятҳо ба вазифаҳои мавҷудаи мамлакат, таъмини мақсади умумии тараққиёти миллӣ асос ёфтаанд»¹.

Мафҳумҳои «миллат» ва «давлат» ҳамчун синоними якдигар баромад намуда, раванди ташаккули инкишофи давлатҳои миллии аврупоиро таҷассум менамуданд. Аз он сабабе ки давлат аз миллатҳои гуногун таркиб ёфтааст, дар илмҳои сиёсии ғарбӣ «манфиатҳои миллӣ»-ро ҳеҷ гоҳ аз мансубиятҳо ва хусусиятҳои этникӣ иборат намедонанд. Ҳамчунин, К. Плешаков, Э.Н. Поздняков, Г.Н. Зокиров ва Н.В. Загладин ба хусусиятҳои этникӣ мансуб донишҳои «манфиатҳои миллӣ» зид баромада, таъкид менамоянд, ки дар сурати таркиб ёфтани давлат аз умумиятҳои гуногуни этникию миллӣ, хуб мешуд, ки дар бораи манфиатҳои миллию давлатӣ андеша ронда шавад, на дар бораи манфиатҳои хосси миллию этникӣ.

Дар омӯзиши масъалаи мазкур мавқеи хоссаро Г.Н. Зокиров ва М.М. Абдулҳақов ишғол намудаанд. Ба андешаи онҳо, манфиатҳои миллӣ ба сифати омили меҳварие баромад менамоянд, ки тамоми масъалаҳои дигари рушди ҷомеа аз ин омилҳо вобаста мегарданд. Онҳо дар рисолаи хеш масъалаҳои назариявӣ ва методологии манфиатҳои миллӣ, роҳу воситаҳои дарки амиқ ва дарёфти ҳимояи босуботи онро мавриди омӯзиш қарор додаанд. Муҳаққиқони мазкур таъкид мекунанд, ки дар шароити ҳозираи инкишофи Тоҷикистон аҳамият ва зарурати

¹ Ризоён, Ш.Ш. Национальные интересы во внешней политике республики таджикистан: Монография.[Матн] / Ш.Ш. Ризоён. – Душанбе 2020. – С. 108.

пажӯҳиши ҳамаҷонибаи масъалаҳои манфиатҳои миллӣ вобаста ба проблемаҳои гузариш ва ислоҳоти сиёсӣ рӯзмарра гардидааст¹.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки моҳият ва хусусиятҳои манфиатҳои миллӣ, пеш аз ҳама, дар талабот ва манфиатҳои даркшудаи давлат зоҳир мегарданд, ки аз талабот, муносибатҳои иқтисодӣ ва геополитикӣ дар замири инкишофи давлат бармеоянд ва анъанаҳои таърихӣю маданӣ, стратегияи таъмини беҳатарӣю амнияти миллӣ, ҳифзи аҳоли аз таҳдидҳои берунӣ ва бенизомии дохилӣ, фалокатҳои экологӣ ва инчунин, вазифаҳои пешомади геостратегии инкишофи давлат, институтҳои дигари сиёсии ҷомеа ва ғайраҳоро фаро мегирад.

Зимнан бояд қайд намуд, ки манфиатҳои миллиро сиёсатшиноси тоҷик А.Н. Муҳаммад чунин маъидод менамояд: «Манфиатҳои миллӣ, пеш аз ҳама, изҳор намудан, эътироф кардани талаботи давлат, ҳастӣ ва ғайрияти он мебошад. Ин фаҳмиш бештар дар муносибатҳои ин ва ё он давлат бо дигар миллату кишварҳо баён мегардад, аз ин рӯ, замоне, ки дар гуфтори сиёсати байналмилалӣ дар бораи манфиатҳои миллӣ сухан меравад, пеш аз ҳама, манфиатҳои давлатӣ дар назар дошта мешавад, баръакси ин дар фаҳмиши манфиатҳои давлатӣ манфиатҳои миллиро дар назар дорад².

Бояд зикр намуд, ки дар раванди ташаккул ва инкишофи давлат талаботи сиёсӣ ва иқтисодӣю молиявӣ ҳар замон метавонанд тағйир ёбанд ва дар баробари он манфиатҳо, мақсадҳо, воситаҳо ва инчунин тағйироти сифатӣ дар сиёсати давлатӣ, аз ҷумла дар сиёсати хориҷии он низ ба амал меоянд. Тағйири талабот ва манфиатҳои давлат, аввалан, дар замири манфиатҳои сиёсати хориҷӣ ва баъдан, дар асоси манфиатҳои махсус амалӣ карда мешаванд. Тағйирот дар асоси манфиатҳои сиёсати хориҷӣ аз таъмини амнияти кишвар ва ҳамчунин аз ягонагии иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, истиқлолияти миллию таърихӣю давлат вобастагӣ

¹ Ниг.: Зокиров, Г.Н., Абдулҳақов, М.М. Манфиатҳои миллӣ – омили меҳварии рушди давлатдорӣ. [Матн] / Г.Н. Зокиров, М.М. Абдулҳақов. – Душанбе, 2008. – С. 3.

² Ниг.: Муҳаммад, А.Н., Истиқлол ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ (Таҷрибаи Тоҷикистон): Монография. [Матн] / А.Н. Муҳаммад. – Душанбе, 2021. – С. 84.

дорад. Аз ин рӯ, давлат манфиатҳои асосии худро тавассути воситаҳои харбӣ, иқтисодӣ, дипломатӣ ва идеологӣ ҳимоя ва таъмин менамояд.

Тағйирот дар асоси манфиатҳои махсус бошад, дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ, ки манфиатҳои муҳимми давлатро фаро мегирад, дар шакли алоҳида ва бевосита зоҳир мегардад. Асосҳои мазкур дар замони муосир, ки агар давлатҳо манфиатҳои миллиро дар шароити рушди глобализатсионӣ ташаккул ва инкишоф диҳанд, бисёр муҳим ва зарур мебошанд. Дар ҳолате ки вайроншавии сарҳадҳои иқтисодӣ амри воқеӣ мегардад ва фазои ягонаи иттилоотии ҷаҳон ташаккул меёбад, инкишофу таҳкими манфиатҳои миллий ва ҳимояи ҳамаҷонибаи онҳо назар ба даҳсолаҳои пешин то андозае мушкил ва мураккаб мегардад.

Аз тарафи дигар, ақидаҳои вучуд доранд, ки мақом ва нақши манфиатҳои миллиро дар равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ хеле баланд мебардоранд. Олими рус А.П. Сиганков қайд мекунад, ки: «Новобаста аз тағйироти сиёсӣ: «манфиатҳои миллий» падидаи объективӣ мебошад. Манфиатҳои миллий аз як тараф, ҳам дар заминаи меъёрҳои ҳолати ҷуғрофӣ, ҳам дар заминаи хусусиятҳои инкишофи иқтисодӣ, сиёсӣ ва маданӣ ва аз тарафи дигар, дар табиати ҳуди инсон ҷой пайдо намудааст. Аз ин хотир, «манфиатҳои миллий» чун заминаи асосии устувории сиёсати хориҷии давлатҳо баромад менамояд. Ҳолати геополитикии инкишофи давлат ва муҳити атрофи он, дараҷаи ин ё он таҳдид, ки метавонад ба анъанаҳои иҷтимоӣ маданӣ ва аҳолии он ва хусусиятҳои сохтори муносибатҳои савдоӣ берунии он муҳолиф бошад, ҳар рӯз тағйир намеёбанд»¹.

Хусусияти тағйирпазирии сиёсии манфиатҳои миллий метавонанд вобаста ба замон ва макон аз як шакл ба шакли дигар гузаранд. Аз ҷониби дигар, тағйирпазирии ҷомеа хусусияти муҳимми омилҳои

¹ Цыганков, А. П. Ганс Моргентау: взгляд на внешнюю политику. // Власть и демократия: зарубежные ученые о политической науке. [Текст] / А. П. Цыганков. - М., 1992. [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru> (санаи муроҷиат: 12.02.2020);

сиёсиро инъкос менамояд. Онҳо дар заминаи шуури сиёсии одамон эҳё мегарданд. Дуруст аст, ки заминаи асосии давлатдорӣ ва фаъолияти сиёсии одамонро талабот ва манфиатҳо ташкил медиҳанд. Аз ин хотир, дарки моҳият ва хусусиятҳои масъалаи манфиатҳои миллӣ дар муносибати методологии назарияи сиёсӣ яке аз масъалаҳои марказӣ ба шумор меравад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки намояндагони реализми сиёсӣ манфиатҳои миллиро ба сифати маҳаки асосии сиёсати хориҷии дилхоҳ давлат дида баромадаанд. Ба ақидаи А.Н. Муҳаммад: «Дар маҷмӯъ аксарияти муҳаққиқон бар он ақидаанд, ки манфиатҳои миллӣ ин категорияи абстракт ва субъективӣ буда, ҳамаи нишондиҳандаҳои он бо суръати ҷаҳонӣ ва низоми арзишҳои дар давлат ва ҷомеабуда муайян карда мешавад. Аз ин рӯ, таърифи пурра ва мушаххас додан ба мафҳуми манфиатҳои миллӣ хело мураккаб мебошад. Аммо аҷибаш он аст, ки ҳар як давлат кӯшиш менамояд, ки фаъолияти ҳаматарафаи худро дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун ҳимояи манфиатҳои миллӣ баррасӣ намояд»¹. Мо ҳам ба ақидаи мазкур розӣ ҳастем, зеро воқеияти сиёсӣ нишон дода истодааст, ки талошҳои геополитикӣ низ маҳз дар ҳамин замина асоснок шуда истодааст.

Г.Н. Зокиров хусусияти давлатро вобаста ба мавқеи он дар ҷомеа таҳлил мекунад. Ӯ ибраз медорад, ки: «Дар раванди тағйирпазирии ҷомеа давлат бо як қатор хусусиятҳо ва аломатҳояш аз ниҳодҳои дигари сиёсии ҷомеа фарқ менамояд. Махсусан, аломатҳои давлат дар тавсифу таснифи манфиатҳои миллию давлатӣ мақом ва нақши зарурӣ мебозанд: умумият; ҳуқуқи истифодаи зӯрӣ; истиқлол; маҷбурнамоӣ; системаи муайяни тартиботи ҳуқуқӣ. Инчунин, хусусиятҳои дигари давлат ба сифати аломати давлат эътироф гардидаанд, ки вобаста ба мақом ва

¹ Муҳаммад, А.Н., Истиқлол ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ (Таҷрибаи Тоҷикистон): Монография. [Матн] / А.Н. Муҳаммад. – Душанбе, 2021. – С. 83.

нақши онҳо дар раванди сиёсӣ ташаккул ёфтаанд: - ҳудуди давлат, аҳолии муайян, дастгоҳи маъмурию давлатӣ»¹.

Ниҳодҳои давлатӣ дар заминаи талаботи ҷамъиятӣ ташаккул меёбанд, ки он аз дахлнопазири ва ҳимояи сарҳад, идоранамоӣ, танзими муносибатҳои одамон, ки дар ҳудуди муайян зиндагӣ менамоянд, таркиб ёфтааст. Давраи аввали инкишофи давлатро ҳимояи манфиатҳои ҳудудӣ ташкил медиҳанд. Абаркудратии ҳар як давлат низ маҳз дар тамомияти арзӣ ва дахлнопазирии сарҳади он муайян мегардад. Аз тарафи дигар, абаркудратии давлат маҳз аз бузургии сиёсатмадорони ӯст, ки чӣ гуна манфиатҳои миллиро ҳам дар муносибатҳои дохилидавлатӣ ва ҳам дар муносибатҳои байналхалқӣ ҳимоя карда метавонанд.

Дар ошкор ва равшан намудани хусусиятҳои манфиатҳои милли доимо мушкилиҳо дар тағйирёбии мазмуни иқтисодиёт ва истехсолот боис мегарданд. Зеро инқилоби истехсолии иқтидори давлат дар марҳилаҳои аввал дар заминаи ҳудуди муайян, аҳоли ва бойгарии табиӣ муайян карда мешаванд. Қобили тазаккур аст, ки дар он давраҳо муборизаи байниҳамдигарии давлатҳо дар ҷомеаи ҷаҳонӣ дар ҷодаи бадастории ин нишондодҳо суръат мегирифт. Аммо дар шароити иқтисодиёти глобалии ҷаҳони индустриалӣ, воқеан, сарчашмаи асосии арзишҳои иловагӣ дар гузаронидани технологияи навин ва маводҳои инсонӣ, ки онҳо воқеӣ мегарданд, ба ҳисоб мераванд. Чи хеле ки таҷрибаи Япония, Сингапур, Чин ва дигар кишварҳои Осиё нишон медиҳад, бойгарии табиӣ, теъдоди аҳоли ва ҳудуди кишвар дар иқтидори иқтисодиёти муосир нақши беандозаро мебозад. Дар шароити имрӯза «манфиатҳои милли»-и ҳар як кишварро дар афзалиятҳои самти афзоиши истехсолот ва даромади милли ҷустан лозим меояд.

Арзи ҳастӣ намудани давлатҳои милли бе истиклолияти комил номумкин аст. Мамлакате, ки тобеи давлати дигар аст, манфиатҳои

¹ Зокиров, Г.Н., Абдулҳақов, М.М. Манфиатҳои милли – омили меҳварии рушди давлатдорӣ. [Матн] / Г.Н. Зокиров, М.М. Абдулҳақов. – Душанбе, 2008. – С. 42.

миллии хешро дифоъ карда наметавонад. Тачрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар чунин ҳолат манфиатҳои умумии сохта бартарӣ пайдо менамоянд. Масалан, ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, мустамликаҳои Англия, Франция ва ғайра. Дар ин маврид, баҳсу талошҳо ва ҳамгироии илмӣ ва назариявӣ дар бораи манфиатҳои миллӣ, моҳияту хусусият ва вазифаҳои асосии он идома меёбанд. Дар сиёсати анъанавӣ «relate politic» дар назар дошта шудааст, ки ҳамаи давлатҳо, новобаста аз навъи режими сиёсӣ, сохтори дохилӣ, давлати федеративӣ ё унитарӣ, давлати теократӣ ё дунявӣ ва дигар навъҳо ва муносибатҳо кӯшиш менамоянд, ки ҳадди ақал мустақилият ва манфиатҳои миллиро аз манфиатҳои давлатҳои дигар ҷудо сохта, онҳоро ҳимоя намоянд.

Чунон ки сиёсатшиносон Г.Н. Зокиров ва М.М. Абдулҳақов қайд мекунанд: «Тачрибаи таърихӣ исбот менамояд, ки давлат бояд воситаҳои мухталифро дар сиёсати ҷаҳонӣ истифода карда, мустақилияти хешро ҳимоя намояд. Баъзан, дар ҳимояи мустақилият ва манфиатҳои миллӣ давлат ба мавқеъ ва қудрати ҳукумат такя менамояд, ки он натиҷаи дилхоҳ намедиҳад. Зеро чунин муносибат аз омилҳои объективӣ таркиб наёфтааст ва дар раванди ташаккул ва инкишоф метавонад ба мушкилиҳо рӯ ба рӯ гардад. Давлат дар ҳимояи истиқлолияти хеш бояд аз воситаҳои омилҳои объективӣ, аз ҷумла ашёи хом, теъдоди аҳоли, омилҳои географӣ, мавқеъ ва нақши кишвар дар низоми сиёсии ҷаҳонӣ истифода намояд»¹.

Тазаккур бояд дод, ки «манфиатҳои миллӣ» аз «манфиатҳои ҷамъиятӣ» ба куллӣ фарқ доранд. Агар манфиатҳои миллӣ дар шароити муҳити дохилию байналхалқӣ вучуд дошта бошанд, пас манфиатҳои ҷамъиятӣ дар доираи низоми қонунҳо, ки сиёсати дохилии давлатро инъикос менамояд, бештар алоқаманданд. Як донишманди «манфиатҳои

¹ Зокиров, Г.Н., Абдулҳақов, М.М. Манфиатҳои миллӣ – омили меҳварии рушди давлатдорӣ. [Матн] / Г.Н. Зокиров, М.М. Абдулҳақов.-Душанбе, 2008.- С. 53.

миллӣ» бо «манфиатҳои ҷамъиятӣ» амали ғайримантиқӣ буда, ба ҳам муқобилгузори ҷадидгари онҳо мебошад. Аз ҷониби дигар, шабоҳат додани онҳо ба инкор намудани хусусиятҳои сиёсати хориҷӣ, мустақилияти бевоситаи он ва оқибат онро ба сиёсати дохилии давлат пайваст гардонидан як навъ омеширо ба амал меорад. Муқобилгузори на танҳо бо ҳам мувофиқат наомадани манфиатҳои, балки бо ҳам мувофиқ наомадан ва зиддияти манфиатҳои давлатӣ бо манфиатҳои ҷомеа мебошад. Дар равандҳои сиёсии ҷомеа таъмини манфиатҳои миллӣ бе омилҳои мазкур ғайриимкон аст, яъне мавҷудияти давлат ҳамчун унсур устувори дохилӣ, беҳбудии иқтисодӣ, қувваи маънавии ҷомеа, эътибор ва нуфуз дар арсаи байналхалқӣ заминаи воқеӣ пайдо карда наметавонад.

Имрӯзҳо дар шароити муосири фазои геополитикии олам ва таъсири равандҳои глобализатсионӣ, тамоми давлатҳои олам кӯшиш ба он менамоянд, ки ҳамкорӣ дар самти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ байни ҷадидгар дар асоси таҳкими манфиатҳои миллӣ сурат гирад. Зеро дар олам давлатеро ёфтани ғайриимкон аст, ки дар муносибатҳои байналхалқӣ дар доираи манфиатҳои миллии худ амал наамояд. Дар шароити муосир тамоми давлатҳои олам, раванди идоракунии мамлакат, самтҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ, муайян намудани самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии худро танҳо баҳри ҳимояи манфиатҳои миллии мамлакатаи худ ба роҳ мемонад. Моро зарур аст, ки пеш аз ҳама, ба мазмун ва моҳияти манфиатҳо сарфаҳм равам. Манфиат ин нафъ, фоида, суд аст, ки дар ҳамбастагӣ бо он муносибатҳои гуногун ба миён меояд¹.

Мафҳуми манфиатҳои миллӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» чунин шарҳ дода шудааст: «Манфиатҳои миллӣ - маҷмуи эҳтиёҷоти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва эҳтиёҷоти дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз амалишавии онҳо қобилияти давлат дар

¹ Ниг.: Назарзода, С., ва дигарон. [Матн] / С. Назарзода ва дигарон. Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ. Ҷилди I. – Душанбе, 2015. – С. 791.

таъмини ҳифзи ҳуқуқҳои конституционии инсон ва шаҳрванд, арзишҳои ҷамъият ва ниҳодҳои асосии давлатдорӣ вобаста мебошад»¹.

Бояд гуфт, ки манфиатҳои миллӣ ҳамчун унсури марказӣ, меҳварӣ ва ягонаи идоракунии давлатӣ ба ҳисоб рафта, онҳоро ба навҳои гуногун ҷудо намудан мумкин аст.

1. Манфиатҳо аз рӯи дараҷаи умумият: шахсӣ, гурӯҳӣ ва ҷамъиятӣ мешаванд.

Манфиатҳои шахсӣ ҳамчун талабот дар ниҳоди ҳар як фардиёт баромад мекунад. Манфиатҳои гурӯҳӣ дар натиҷаи бо ҳам омадани манфиатҳои якҷанд шахс дар ҷомеа ташаккул меёбанд. Ба манфиатҳои гурӯҳӣ чунин шакли манфиатҳо дохил шуда метавонанд: манфиатҳои ҳизб, ташкилот, корхона, муҳити бозаргонӣ ва ғайраҳо. Манфиатҳои гурӯҳӣ чунин шакли манфиатҳои мебошанд, ки ашхосе бо ба инобат гирифтани манфиатҳои гурӯҳ ва раванди инкишофи ҷомеа манфиатҳои ҷамъиятиро талқин мекунанд.

Манфиатҳои ҷамъиятӣ шакли густариши манфиатҳои шахсӣ ва манфиатҳои гурӯҳҳои одамон мебошад, ки дар натиҷаи ба ҳам омадан ба вучуд омадааст. Ҷомеа ҳамчун шакли навҳои мухталифи иртиботи гурӯҳҳои гуногун баромад мекунад.

Манфиатҳои миллӣ замоне мукамал мешаванд, ки манфиатҳои шахсӣ, гурӯҳӣ ва ҷамъиятӣ ба ҳам омезиш ёбанд ва дар рушди ҳамоҳангӣ якдигарро поягузорӣ менамоянд.

2. Манфиатҳои миллӣ аз рӯи самтҳо метавонанд иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ, моддӣ ва маънавӣ бошанд.

Манфиатҳо дар самти иқтисодиёт. Иқтисод яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ ба ҳисоб рафта, дар самти иҷтимоӣ ва некуахлоқии халқ нақши асосӣ дорад. Манфиатҳои иқтисодӣ дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардидаанд. Дар моддаи 12-13-уми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асосҳои иқтисодӣ

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи амният (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №6, мод. 434; соли 2014, №11, мод. 646.)

пешбинӣ шудааст. Тибқи ин моддаҳо асосҳои иқтисодиёти Тоҷикистонро шаклҳои гуногуни моликият ташкил медиҳад. Давлат ғайрифаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибкорӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқи ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро кафолат медиҳад. Масъалаи мазкур дар Конститутсия чунин баён шудааст:

«Замин, сарватҳои зерзаминӣ, об, фазои ҳавоӣ, олами набототу ҳайвонот ва дигар боигариҳои табиӣ моликияти истисноии давлат мебошад. Давлат истифодаи самараноки онро ба манфиати халқ кафолат медиҳад».¹

Манфиатҳо дар самти иҷтимоӣ. Ҳифзи иҷтимоии аҳоли яке аз бахшҳои асосии сиёсати давлат ба ҳисоб меравад. Давлат субъекти асосии кафили манфиатҳои иҷтимоӣ буда, дар самти сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ ба сифати ҳифзкунандаи манфиатҳои иҷтимоӣ баромад мекунад. Сиёсати иҷтимоӣ баҳри инкишофи соҳаи иҷтимоӣ ва он беҳтар намудани сифат ва сатҳи зиндагии ҷомеа ба амал бароварда мешавад.

Ба сифати манфиатҳои иҷтимоӣ инҳо баромад карда метавонанд: илм ва маориф, манфиатҳои моддӣ (таъмини соҳаҳои озуқаворӣ ва пӯшокаю либоса) ва маънавӣ (илм, маърифат, фарҳанг), соҳаи тандурустӣ ва сатҳи сифати хизматрасонии тиббӣ, манзил ва суғуртаи иҷтимоӣ ва ғайраҳо.

Манфиатҳои миллӣ дар самти фарҳанг. Фарҳанги миллӣ муаррификунада ва инъикоскунандаи симои давлату миллат ба ҳисоб рафта, баҳри баланд бардоштани мақоми миллат дар муносибатҳои хориҷии мамлакат мусоидат мекунад.

Ба сифати манфиатҳои фарҳангӣ забон, маданият, ахлоқ, маънавиёт, арзишҳои миллӣ, анъана, урфу одат, ҷаҳонбинӣ, шуур ва монанди инҳо баромад мекунанд.

Манфиатҳои миллӣ дар соҳаи сиёсат. Сиёсат қисми таркибии ҷомеа буда, асоси онро нигоҳ доштани манфиатҳо ташкил медиҳад. Сиёсати

¹ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 (бо охири тағйиру иловаҳо 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003, 22 майи соли 2016). [Матн] / - Душанбе, Ирфон, 2016. - С. 5.

давлатӣ дар самти манфиатҳои миллӣ ин системаи ҳамаҷониба асоснокшудае мебошад, ки давлат дар системаи муносибатҳои миллӣ ба амал мебарорад. Мақсади асосии он ҳимояи манфиатҳои миллӣ, ҳалли зиддиятҳо ва масъалаҳои байни умумиятҳои миллию этникӣ мебошад.

Манфиатҳои миллӣ дар соҳаи сиёсат ҳамчун унсури меҳварӣ ва марказии давлат буда, ба он чунин ҷиҳатҳо дохил мешавад: истиқлолияти сиёсӣ, амнияти миллӣ, сохтори конститутсионии мамлакат, ҳифзи воҳидҳои марзию маъмурӣ, ваҳдати миллӣ ва ғайраҳо.

Истиқлолияти сиёсӣ. Масъалаи таҳқиқу таҳлили ҳамаҷонибаи манфиатҳои миллӣ ва раванди истиқлолиятгароӣ дар доираи донишҳои сиёсӣ ба яке аз мавзуи муҳимми илмию назариявӣ ва амалию сиёсӣ табдил ёфтааст. Зеро тамоми он падидаю ҳодисаҳое, ки дар ҷомеаи мо ба вуқӯ меоянд, маҳз аз инкишофи муттасили онҳо вобастагӣ доранд. Истиқлолияти сиёсӣ дар ташаккул ва инкишофи худ бо масъалаҳои дигари тақдирсозии давлатдорӣ, пеш аз ҳама, бо манфиатҳои миллӣ робитаи ногузастанӣ дошта, якдигарро комил мегардонанд. Ноустувории рушди яке аз онҳо метавонад монеаҳои ҷиддиро дар системаи сиёсии ҷомеа ба вуҷуд орад.

Чунон ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «Мо вазифадорем, ки ба хотири ҳифзи истиқлолияти давлатамон ва таъмин намудани рушди бонизомии иқтисодиву иҷтимоии кишварамон сиёсати давлати худро бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ, имконияту захираҳои воқеӣ, таҷрибаи давлатдорӣ миллӣ ва тибқи меъёрҳои пазируфташудаи байналмилалӣ таҳия ва роҳандозӣ намоем»¹.

Бояд гуфт, ки сиёсатшиноси тоҷик Г. Н. Зокиров масъалаҳои муҳимтарини ҳифзи манфиатҳои миллӣ, махсусан «Ҷояи миллӣ»-ро дар замони муосир баҳри таҳкими истиқлолияти сиёсӣ ва имконияти бештари амалишавии манфиатҳои миллӣ дар замони муосир мавриди таҳлил қарор дода, чунин мешуморад, ки: «Ҷояи миллӣ» муҳимтарин

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 26.04.2013. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node>. (санаи муроҷиат: 12.06.2019);

мафҳуми сиёсӣ, ки ҳадафи ҳаётии мазмунӣ маънавии ҳастии мардумро нишон медиҳад. Бе ғояи оӣ на инсон, на миллат ва на умумияти дигари бузурги иҷтимоӣ вучуд дошта наметавонад»¹. Масъалаи ғояи миллӣ муҳимтарин падидаи давлатдорӣ, ки он дар сатҳи равандҳои муосири сиёсии низоми нави олам бартариятро касб менамояд.

Ба ақидаи А.Н. Муҳаммад: «Яке аз масъалаҳои асосии вобаста ба дарки манфиатҳои миллӣ ин ташвиқи ҳисси ифтихори миллӣ, махсусан, бедоршавии хотираи таърихӣ мардум ва насли наврас дар бораи фарҳанги бойи гузаштагон ва давлатдории миллӣ мебошад, ки барои тақвияти худшиносии худогоҳии миллӣ ва истиқлолияти том метавонад заминаи муҳими маънавӣ гардад»².

Зимнан бояд қайд намуд, ки масъалаи дигаре, ки имрӯз ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст, ин масъалаи таъмини амнияти миллӣ ва суботи ҷомеа мебошад. Амнияти миллӣ кафили устувории стратегияи давлатдорӣ буда, роҳу воситаҳои амалинамоии тадбиқи манфиатҳои миллиро дар ҷомеа амалӣ менамояд.

Амнияти миллӣ. Вазъияти ҷаҳони имрӯза моро водор мекунад, ки фаъолияти самараноки тамоми сохторҳои давлатиро барои таъмини боэътимоди сулҳу субот ва амнияти кишварамон равона созем ва барои ҳар як сокини кишвар шароити арзандаи зиндагӣ ва ҳаёти ошӣтаро муҳайё кунем³.

Дар раванди давлатдорӣ ва бунёди ҷомеа нақши амният басо муҳим буда, дар рушди бошукӯҳи ҷомеа саҳми аввалиндараҷаро соҳиб аст.

Аз рӯзе, ки инсоният соҳибқалам гардид ва қишри иҷтимоие чун зиёӣ ба майдон омад, аксарияти онҳо ба муқобили ҷанг буданду сулҳу оромиро васф менамуданд. Агарчанде барои фазои ором, пешгирӣ аз ҳама гуна зуҳуроти ҷангзо, сохторҳои қудратӣ масъул бошанд ҳам, вале

¹ Зокиров, Г. Н. Мақоми истиқлоли шахс дар таҳкими истиқлолияти сиёсии Тоҷикистон./ Масъалаҳо ва роҳу воситаҳои таҳким ва тақмили истиқлолияти Тоҷикистон. [Матн] /Г. Н. Зокиров. – Душанбе, 2021. – С. 17

² Муҳаммад, А.Н., Истиқлол ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ (Таҷрибаи Тоҷикистон): Монография. [Матн] / А.Н. Муҳаммад. – Душанбе, 2021. – С. 4.

³ Ниг.: Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 23.01.2015 . [Маводи электронӣ]. URL:<http://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 30.03.2020);

хар як фарди ҷомеа бояд ба хотири оромии кишвараш хушёр ва сахмгузор бошаду бар зидди арзишҳои ғайрихудӣ мубориза барад.

Мо ба таъмини амният, сулҳу субот, ҳифзи якпорчагии сарзамини аҷдодӣ, ки яке аз рукнҳои асосии сиёсати давлатӣ мебошад, аҳамияти ҷиддӣ медиҳем¹. Бояд гуфт, ки маҳз бо шарофати таъмини амнияти давлатӣ мо метавонем ба дастовардҳои гуногун ва муҳими давлатӣ, аз ҷумла ҳифзи манфиатҳои миллӣ ноил гардем.

Вобаста ба ин, Х. Сафарализода қайд мекунад, ки: «Барои нигоҳдории фазои солими ҷомеа, тинчию оромии мамлакат ва осудахолии мардум ҳар як шахрванд ва сокини кишвар сахмгузор аст. Амният ин, пеш аз ҳама, арзиш аст, арзиши инсон, арзиши ҷомеа ва давлат мебошад. Вазъияте, ки дар он хавфу хатар эҳсос намегардад, амният ном дорад. Амният ҳолати устувори шароити мусоид ва беҳтар намудани шароити зиндагии арзанда мебошад. Амният кафили рушди инсоният мебошад, аз ин хотир, он дар ҳаёти инсон нақши асосӣ дорад. Амният ҷузъи таркибии манфиатҳои ҳаётан муҳимми мамлакат ба ҳисоб меравад. Манфиатҳои миллӣ дарки муҳиммияти ҳифзи бақо ва таъмини рушду инкишофи устувор, нигоҳдошти ягонагӣ ва симои фарҳангию таърихии худ, таъмини амнияти шахс, ҷомеа ва давлат ва ниҳоятан, таъмини устувории ҷомеа мебошад»².

Оид ба масъалаи амният якчанд мафҳумҳои дигарро низ қайд намудан зарур аст: - амнияти шахс, гурӯҳ, ҷомеа, давлат, амнияти миллӣ ва монанди инҳо. Зикр кардан бамаврид аст, ки ҳамаи ин мафҳумҳои номбаршуда ҷузъи таркибии амният мебошанд. Амният ниҳоят фарох ва васеъ буда, дарбаргирандаи тамоми ҳолатҳои мавҷудаи ҷомеа, табиати зинда ва ғайризинда мебошад.

Амният ин мафҳуме мебошад, ки дар муносибат бо ҳамаи мавҷудоти зинда алоқамандӣ дорад. Амният дар бисёри адабиёти илмӣ

¹ Ниг.: Раҳмон, Э. Уфукҳои истиклол. [Матн] / Э. Раҳмон.- Душанбе: «Ганҷ нашриёт», 2018. – С. 360.

² Сафарализода, Х.Қ. Баъзе хусусиятҳои таъмини амнияти миллӣ дар замони муосир. / Масъалаҳои актуалии равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон. Қисми VI [Матн] / Х.Қ. Сафарализода - Душанбе, 2018. - С. 82.

ва махсусан Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният», чунин шахр дода шудааст: «Амният ҳолати муҳофизатии манфиатҳои ҳаётан муҳимми шахс, ҷомеа ва давлат аз таҳдидҳои дохилӣ ва хориҷӣ мебошад. Манфиатҳои ҳаётан муҳим мавқеи эҳтиётотест, ки қонегардонии онҳо мавҷудият ва имконияти рушди тамоми шахс, ҷомеа ва давлатро таъмин мекунад»¹. Манфиатҳои ҳаётан муҳимми мамлакат дар таҳияи давлатдорӣ нақши калидӣ дошта, дигар навъҳои он аз ин маншаъ мегиранд.

Амният ҷузъи таркибии системаи сиёсӣ ба шумор рафта, тақсимопазирии устуворӣ ва мустақилияти онро таъмин намуда, он имконият медиҳад, ки худро аз таҳдидҳои гуногун ҳифз намояд ва рушди устувори худро таъмин созад.

Бояд донист, ки ҳар давлат системаи ягонаи таъмини амнияти миллии худро дорад. Ин система аз қисматҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ, маданӣ, идеологӣ, динӣ, мазҳабӣ, маъмурӣ иборат аст. Тибқи қонун онҳо қотеона ҳифз ва идора карда мешаванд.

Амният ҳамчун падидаи сиёсӣ хеле мураккаб ва гуногунпахлу мебошад. Таҳлилҳои гуногуни он имконият медиҳад, ки онро дар шаклҳои зерин маънидод намоем:

- вазъияте, ки дар он хавфу хатар эҳсос намегардад, яъне бехатарӣ;
- ҳолати ҳимояшавандагии шахс, ҷомеа ва давлат аз хавфу хатарҳо, ки ба воситаи амалӣ намудани меъёрҳои гуногун таъмин карда мешавад;
- низоми меъёрҳое, ки барои таъмини эътимод ва устуворӣ равона шудааст;
- мақсади муайяншудае, ки ояндаи нек ва кафили устувори давлатдориро муайян менамояд.

Бояд зикр намуд, ки сиёсатшинос ва ходими давлатӣ С.С. Ятимов доир ба масъалаи амният чунин қайд менамояд, ки: «Ҳар миллате ба амнияти комил ниёз дорад, ҳар кишваре бе амният мавҷудияти худро

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи амният (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №6, мод. 434; соли 2014, №11, мод. 646.)

дошта наметавонад. Амният сутуни фукроти (сутунмухра) ҳар давлат аст»¹.

А. Муҳаммад бошад, менависад, ки: «Таъмини амнияти миллӣ ин ҳимояи манфиатҳои миллии шахс, миллат ва давлат буда, барои пешгирӣ намудан аз зухуроти номатлуби замони муосир, мисли терроризм, экстремизми динӣ, хариду фурӯши одамон, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, яроқи аслиҳа, кибертерроризм мусоидат карда метавонад»². Фикру ақидаҳои муаллифони зикргардида ифодаи муҳим будани мавқеи амният дар низоми ҳифзи манфиатҳои миллӣ мебошад.

Амният кафили устувории рушди босубот дар ҳамаи самтҳои ҷомеа буда, маҳз он имконият медиҳад, ки умед ба фардои дурахшон комил гардад.

Ваҳдат омили меҳварии рушди устувори ҷомеа. Бояд қайд кард, ки ваҳдати миллӣ низ дар амалишавии манфиатҳои миллӣ нақши муҳим дорад. Муддати зиёдест, ки ваҳдати миллӣ ва роҳҳои расидан ба он диққати донишмандон ва равшанфикронро соҳибназаронро ба худ кашидааст. Ваҳдат ин якдилӣ, муттаҳидӣ, тифоқӣ ва аз як гиребон сар баровардани кулли ҷомеа мебошад.

Ваҳдат омили созандаест, ки маҳсули тафаккури инсонӣ ва ақлу хиради солим буда, инъикосгари пирӯзии нур бар зулмот, некӣ бар бадӣ ва мушаххасан, пирӯзии ақл бар ҳиссиёт мебошад³.

Ваҳдат омили пешрафти зинаҳои идоракунии ва бунёди давлатдорӣ маҳсуб гашта, дар самтҳои созандагӣ бунёдкорӣ нақши асосӣ дорад.

Ҳамин тариқ, дар заминаи таҳлили назария ва концепсияҳои гуногуни илмӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки:

- баҳсҳои миллӣ дар бораи моҳияти мафҳуми манфиатҳои миллӣ таърихи дуру дароз дошта, ҳар қадами онҳо вобаста ба воқеияти замони худ баён гаштааст;

¹ Ятимов, С. С. Идеология ва манфиатҳои миллӣ [Матн] / С. С. Ятимов. – Душанбе 2015. – С. 127

² Муҳаммад, А.Н., Истиклол ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ (Таҷрибаи Тоҷикистон): Монография. [Матн] / А.Н. Муҳаммад. – Душанбе, 2021. – С. 125.

³ Ниг.: Маҳмадов, А. Н. Муқаддимаи идеяи миллӣ. [Матн] / А. Н. Маҳмадов - Душанбе, 2015.- С.151.

- манфиатҳои миллӣ унсури таъсиррасон ба шаклгирии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишварҳо буда, дар заминаи онҳо шакли зарурати муносибати байни давлатҳо ташаккул меёбад;

- мафҳуми «Манфиатҳои миллӣ», «Манфиатҳои давлатӣ» ва «Манфиатҳои ҷамъиятӣ» агар дар маҷмӯи истифодакунандаи мазмун «Манфиат» бошад ҳам, дар ҳолатҳои муайян аз якдигар фарқ мекунанд;

- манфиатҳо ба сифати омили маҳимми ташаккули муносибатҳои байналмилалӣ баромад намуда, асоси фаъолияти давлатҳоро дар ин самт ташкил медиҳанд.

1.2. Концепсияи низоми нави ҷаҳонӣ ҳамчун раванди сиёсии фарогир:

МОҲИЯТ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ОН

Равандҳои сиёсӣ яке аз масъалаҳои муҳим ва гуногунпаҳлу буда, ҳамзамон яке аз мавзӯҳои муҳимтарини илмҳои ҷомеашиносӣ, алаҳхусус илмҳои сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Равандҳои сиёсӣ вазъият ва ҳолатҳои бавуқӯъояндаи воқеияти сиёсӣ мебошанд. Раванди сиёсӣ тағйироти системаи сиёсиро дар бар гирифта, фаъолияти субъектони сиёсиро дар раванди мубориза барои ба даст овардани ҳокимият ва нигоҳ доштани он инъикос менамояд.

Равандҳои сиёсӣ ҳам дигаргуниҳои берунӣ ва ҳам дохилии системаи сиёсӣ ва аз як ҳолат ба ҳолати дигар гузаштани онро тавсиф менамояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки равандҳои сиёсӣ ҳаракат, чараёни инкишоф, эволютсияи системаи сиёсӣ, тағйирёбии ҳолатҳои онро дар замон ва макон мекушояд. Он маҷмӯи амали субъектҳои институтсионалӣ ва ғайриинститутсионалиро бо амалинамоии вазифаҳои хоси худ дар соҳаи сиёсат, ки оқибат ба инкишоф ё шикасти ҳокимияти сиёсӣ меорад, муайян месозад.

Равандҳои сиёсӣ натиҷаи баҳамтаъсиррасонии гурӯҳҳои иҷтимоӣ, фаъолияти ҳукумат ва таъсиррасонии он ба вазъи ҷомеа дониста мешавад. Ҳамчунин, раванди сиёсӣ яке аз воситаҳои муҳимми ташаккулёбии системаи сиёсии ҷомеа, маҷмӯи фаъолиятҳои сиёсӣ ва иҷрои вазифаҳои

мушаххаси сиёсӣ мебошад, ки барои дар амал татбиқ намудани ҳокимияти сиёсӣ хизмат мерасонанд. Бинобар ин, равандҳои сиёсиро технологияи дар амал татбиқ намудани ҳокимият низ номидан мумкин аст.

Бояд гуфт, ки ҳаёти сиёсӣ ба монанди дигар муносибатҳои ҷамъиятӣ гуногунпаҳлу буда, тамоми амалҳои сиёсӣ ба мақсади ба даст овардани ҳокимияти сиёсӣ ва нигоҳ доштани он равона карда мешавад. Аз ин лиҳоз, дар шароити муосир паҳлуҳои гуногуни омӯзиши равандҳои сиёсӣ дар низоми нави ҷаҳонӣ моҳият ва аҳамияти махсуси илмию амалиро касб кардааст.

Раванди муосири сиёсӣ дорои хусусиятҳои гуногун мебошад, ки амалишавии он дар ҳаёти сиёсӣ аз субъектҳои гуногун, аз ҷумла субъектҳои сатҳи милли ва ҷаҳонӣ вобаста мебошад. Раванди сиёсӣ хусусияти субъектҳо, робитаҳои мустақим ва бозгашти байни онҳо, муҳити атроф, интиҳоби ҳадафҳо ва воситаҳо, ҷой ва вақти татбиқи он, инчунин фаъолияти ғайрирасмӣ сиёсиро дар бар мегирад.

Мазмуни асосии равандҳои сиёсии муосир ташаккули системаи иштирок дар институтҳо ва амалияи танзими ҷаҳонӣ мебошад. Даврае, ки раванди сиёсии ҷаҳонро муборизаи системаҳои иҷтимоӣ, режимҳои сиёсӣ ва ғайра муайян мекарданд, гузаштанд. Дар айни замон, муборизаи бисёрҷониба барои иштирок дар идоракунии ва танзими глобалӣ идома дорад. Марказигардонии захираҳо боиси мутамарказии функсияҳои идоракунии тамоми системаи сиёсии ҷаҳонӣ мегардад. Технологияҳои иттилоотӣ раванди иштироки шахсони алоҳида дар ҳаёти ҷамъиятиро ба расмӣ медароранд. Онҳо ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва идоракунии шуури ҷамъиятиро мутамарказ мекунад. Ҳамзамон, дар онҳо фазои мубодилаи озодонаи афкор боқӣ мемонад ва нигоҳ доштани ин нақши онҳо муҳимтарин вазифаи сиёсии ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад.

Донишманди тоҷик З.Д. Ҳукумшоев қайд менамоянд, ки: «Раванди сиёсиро метавон сахнаи бархӯрди манфиатҳо ва ғимояи талаботу

манфиатҳо донист. Раванди сиёсӣ дар олами муосир хеле муракаб гардида, бархӯрди манфиатҳо дар фазои геополитикии олам, хосатан барои кишварҳои рӯ ба инкишоф, мушкилоти ҷиддӣ ба миён овардааст. Қудратҳои бузурги ҷаҳонӣ дар сиёсати геополитикии худ тамоми омилҳоро баҳри расидан ба ҳадафҳои хеш мавриди истифода қарор медиҳанд»¹.

Дар шаклгирии низоми нави ҷаҳонӣ равандҳои муосири сиёсӣ нақши бештар дошта, онҳо дар шаклгирии низоми навин восита мешаванд. Масалан, акторҳои сиёсӣ баҳри татбиқи мақсадҳои худ ва барои ташаккули низоми нави ҷаҳонӣ раванди сиёсиро ба таври зарурӣ истифода мебаранд.

Раванди сиёсӣ - фаъолияти якҷояи субъектҳои сиёсат буда, дар натиҷаи он ташаккул, тағйирот, азнавбарқароршавӣ ва амали системаи сиёсии ҷомеа воқеӣ мегардад.

Ёдовар шудан бамаврид аст, ки ташаккул ва инкишофи равандҳои муосири сиёсии ҷаҳонӣ, ки ҷараёни вусъатёбии низоми нави ҷаҳониро метезонад, аз унсурҳои таркибии зерин иборат аст: моҳият ва хусусиятҳои раванди сиёсати ҷаҳонӣ; раванди сиёсати ҷаҳонӣ дар маҷрои таърих; марҳилаҳои ташаккули раванди сиёсати ҷаҳонӣ; ивазшавии марҳилаҳои сиёсати ҷаҳонӣ ва нақши онҳо дар муносибатҳои байналхалқӣ; нақши тадқиқоти стратегӣ ва мактабҳои назариявӣ дар татқику омӯзиши муносибатҳои байналхалқӣ; нақши сиёсати хориҷии давлатҳо дар равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ; нақши мочароҳо дар сиёсати ҷаҳонӣ; ҳамкориҳо ва ҳамбастагиҳои байналмилалӣ; низоми нави ҷаҳонӣ; саҳми Тоҷикистон дар ташаккули равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ; ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар заминаи амалишавии равандҳои муосири низоми нави олам².

Мақом ва нақши равандҳои сиёсӣ дар низоми нави ҷаҳонӣ басо мубрам буда, он дигаргуниҳои иҷтимоиро вусъат бахшида, тағйироти

¹ Ҳукумшоев, З.Д. Раванди сиёсӣ. [Матн] / З.Д. Ҳукумшоев. – Душанбе, 2021. – С. 3.

² Ниг.: Зокиров, Г. Н. Донишномаи сиёсӣ. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2015. - С. 9.

хаёти ҷаҳониро ба вучуд меорад. Зеро арбобони сиёсӣ дар раванди фаъолияти амалии худ симои ҷомеаи ҷаҳониро дигаргун сохта, онро дар доираи манфиатҳои миллии кишварҳои худ созмон додан меҷаҳанд. Вобаста ба ин зарурат пеш меояд, ки моҳияти низоми нави ҷаҳониро бо дарназардошти амалишавии равандҳои муосири сиёсӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллии давлатамон таҳлил намоем.

Масъалаи низоми нави ҷаҳонӣ, хусусиятҳои ташаккул ва инкишофи он дар олами муосир ба яке аз муҳимтарин ва диққатҷалбкунандатарин масъалаи замон табдил ёфтааст. Чунки муносибатҳои байни давлатҳо дар ҳоли зиддият ва муқовиматҳо қарор доранд ва ҳар кадоми аз ин давлатҳо меҷаҳанд, ки дар асоси ҳадафу манфиатҳои геополитикию геостратегии ҳеш низоми ҷаҳониро баҳо диҳанд. Бештар давлатҳои абарқудрат зиёдтар ба ин масъала диққати ҷиддӣ дода, ҷойгоҳи сиёсии ҳешро дар ин «низоми бенизомӣ» меҷаҳанд устувортар гардонанд. Бояд ба инобат гирифт, ки шаклгирии низоми нави ҷаҳонӣ худ раванди муташаккулли сиёсӣ мебошад, ки аз рӯйи қонуниятҳои хос амалӣ мешаванд.

Низоми сиёсӣ – маҷмуи институтҳои сиёсӣ, меъёрҳои сиёсӣ ва муносибатҳои сиёсӣест, ки дар якҷоягӣ ҳамгироии ҷомеаро таъмин намуда, имкон медиҳад, ки барои рушди бомароми ҷомеа қарорҳои муҳимми сиёсӣ қабул карда шавад¹.

Бояд гуфт, ки мушкilotи низоми нави ҷаҳонӣ дар ибтидои асри XXI яке аз масъалаҳои рӯзмара ва ба таври васеъ баррасишавандаи сиёсӣ муайян гардидааст. Ин ҳолат сабабҳои гуногунро доро мебошад. Дар байни онҳо, тафсири нобаробари ҳуди мафҳумҳо, пеш аз ҳама, мавҷуд набудани тартиботи ягона ташкил медиҳад. Истилоҳи «низоми нави ҷаҳонӣ», реша дар империяи Рим дошта ва аввалин бор онро шоир Вергилий ба кор бурдааст².

¹ Ниг.: Хидирзода, М.У., Комилбек, А. Ё. Низоми сиёсии ҷаҳон. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2021. – С.36.

² Ниг.: Баталов, Э.Я. Мировое развитие и мировой порядок [Текст] / Э.Я. Баталов. - М.: РОССПЭН, 2005.- С. 71.

Ин истилоҳ ҳангоми ташаккули давлати Амрико дубора ба вучуд омад ва дар акси матбуоти давлатии Амрико гузошта шуд. Ин истилоҳро бисёр сиёсатмадорони намоён (В. Вилсон, Ф. Рузвелт, Х. Труман, Черчилл, И. Сталин) ғаёлона истифода мебарданд. Аммо ҳамаи онҳо ба тафсири мустақими маънои ин мафҳум муроҷиат накардаанд, балки онро танҳо барои тавсифи контурҳои сохтори сиёсии дилхоҳ истифода карданд.

Қадами аввал дар роҳи дарки маънои мафҳуми истилоҳи «низомии нави ҷаҳонӣ», ташкили гурӯҳи байналмилалӣ таҳқиқотӣ бо роҳбарии Р. Фолк ва С. Мендловитс буд, ки соли 1968 дар «Лоихаи модели низомии ҷаҳонӣ» ба кор шуруъ кард. Муаллифони лоиха чунин таърифро пешниҳод кардаанд: «Низомии нави ҷаҳонӣ, системаи сиёсии тағирёфтаи ҷаҳонӣ мебошад, ки ба ҳамбастагии баробарӣ бештар асос ёфтааст»¹. Дар солҳои 70-80-ум омӯзиши маънои ин истилоҳ дар доираи мақомоти махсусгардонидашудаи СММ (алалхусус ЮНЕСКО) ва Клуби Римӣ гузаронида мешуд. Низомии ҷаҳонӣ на танҳо ҳамчун як системаи сиёсӣ, балки аз нуқтаи назари иқтисодӣ, иттилоотӣ ва ғайра низ баррасӣ мешуд.

Бояд гуфт, ки сиёсатшиноси тоҷик Г.Н. Зокиров доир ба масъалаи низомии сиёсии олам ва шаклгирии давлати муосир чунин андеша ибраз намудааст: «Олами муосир дар раванди низомии нави ҷаҳонӣ хусусиятҳои гуногуни инкишофро пайдо намудааст. Тамоюлҳои асосии инкишофи он асосан дар шакли аз нав тақсимшавии акторони бозори глобалӣ энергетикӣ, индустриаликунонии навин, муҳоҷирати бошиддат, ҷамъшавии захираҳои иттилоотӣ, зудтар ба амал омадани бӯҳрони ҷаҳонӣ ва ғайра зохир мегардад. Дар қатори масъалаҳои асосӣ, пеш аз ҳама, нигоҳ доштани таносуби таъмини озуқаворӣ ва ташаккули системаи идораи ҷаҳонӣ, интегратсияи авроосиёгӣ, мустамликаӣ нави глобалӣ, масрафҳо ва ғорат кардани захираҳои табиӣ, масъалаҳои

¹ Falk, R. An Approach to the World Order Studies and Disorder after the Cold War. - Cambridge, Mass.: MIT the World System [Text] / R. Falk, S. Kim. - N. Y., 1982.

глобализатсионӣ ва суверенитети давлатиро ном мебаранд»¹. Низоми сиёсии олам дар шаклгирии давлати муосир тамоюлҳои гуногуни сиёсиро ба вуқӯъ оварда истодааст, ки муҳандисони соҳаи мазкур дар ин самт пешсафанд.

Ба ҷойи муайян намудани хусусиятҳо дар солҳои 90-ум дар тафсири истилоҳи «низомии нави ҷаҳонӣ» ҷаҳиши нав ба амал омад. Аз он вақт инҷониб, бисёр сиёсатмадорон ва ҷомеашиносон ба тафсири сирф амрикоии «низомии нави ҷаҳонӣ» майл доранд. Масалан, таърихнигори маъруфи амрикоӣ П. Шредер андеша менамояд, ки: «Низомии нави ҷаҳониро метавон ҳамчун як системаи байналмилалӣ муайян кард, ки дар доираи он ИМА ва дӯстон ва иттифоқчиёни он, ки ақидаи худро доранд, дар мувофиқа бо ҳам амал мекунанд ва тахти сарпарастии СММ ба номи ҳифз ва ё барқарор кардани сулҳ тавассути нигоҳ доштани ҳуқуқи байналмилалӣ ва қонуният бар зидди таҷовуз, вайронкунии қонун ва зулм мебошад»².

Аммо, агар мо аз маънидоднамоии амрикоии низомии нави ҷаҳонӣ фарохтар равам, метавонем ду равияи асосии илмиро мушоҳида намоем: - воқеӣ ва идеалистӣ.

Идеалистҳо ба бартарии низомии ҷаҳонии институтҳои демократӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва ҳуқуқи инсон таъя мекунанд. Дар пайи ин мантиқ, профессори Донишгоҳи Принстон, сиёсатшинос А. М. Слаутер дар асари худ «Низомии нави олам» аҳамияти онро чунин шарҳ медиҳад: «Низомии ҷаҳонӣ системаи идоракунии глобалиро тавсиф мекунанд, ҳамкорихоро тавре ба роҳ мемонад, ки ҳамаи давлатҳо ва халқҳои онҳо тавонанд ба шукуфӣ ва сулҳи бештар ноил шаванд»³. Ин тафсир биниши идеалистии равандҳои ҷаҳониро инъикос мекунанд ва

¹ Зокиров, Г. Н. Давлати тавоно. (Масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2018. - С. 32.

² Schroeder, P. The New World Order. A Historical. Perspective [Text] / P. Schroeder // Roberts D. Order and Disorder after the Cold War. - Cambridge, Mass.: MI. Press, 1995. - С. 368.

³ Slaughter, A.-M. A new world order [Text] / A.-M. Slaughter. - Princeton University Press, 2004. - С. 15.

манфиатҳои эҳтимолии бисёрҷонибаи субъектҳои сиёсати ҷаҳониро ба назар намегирад.

Тамоюли воқеъбинона аз он бармеояд, ки асоси сиёсати байналмилалиро сиёсати давлатҳои соҳибхӯтиёр ташкил медиҳанд, ки қодиранд дар байни худ тавозуни қудратро ба роҳ монанд (тарафдорони ин ақида Р. Никсон ва Г. Киссинҷер мебошанд). Низоми ҷаҳонӣ, ба ақидаи онҳо, чизе беш аз натиҷаи тақсимои устувори қудрат дар байни онҳо нест. Дар ин робита, нуктаи назари вазири собиқи қорҳои хориҷии Фаронса Х. Ведрин ҷолиби диққат аст, ки умуман, мавҷудияти низоми нави ҷаҳонро рад мекунад: «Ман, бар хилофи изҳороти хушбинонаи президент Ҷ. Буш, ҳеҷ гоҳ бовар намекардам, ки мо ба давраи низоми нави ҷаҳонӣ, ки бар волоияти ҳуқуқи байналмилалӣ асос ёфтааст ва бо ҷангҳо барои ҳуқуқ шарт шудааст, ворид шудем»¹. Ин суҳанон муносибати шубҳаноки вазири фаронсавиро ба ғояи аз рӯи модели амрикоӣ сохтани ҷаҳон ва хоҳиши ҳосил кардани миллати фаронсавӣ барои муқовимат ба таҳмили ғояҳо аз берун инъикос мекунад.

Ниҳоят, бояд ду категорияи принсипан муҳим – низоми «байналмилалӣ» ва «ҷаҳонӣ» муайян карда шаванд, ки навъҳои низоми сиёсии олам мебошанд. Ба андешаи П. А. Сиганков: «Низоми байналмилалӣ чунин сохтори муносибатҳои байналмилалӣ (пеш аз ҳама байнидавлатӣ) мебошад, ки барои қонеъ кардани ниёзҳои асосии давлатҳо ва дигар муассисаҳо, фароҳам овардан ва нигоҳ доштани шароит барои мавҷудият, амният ва рушди онҳо пешбинӣ шудааст»². Ба андешаи Н. Булл, баръакси низоми байналмилалӣ, низоми ҷаҳонӣ, «васеътар», «бунёдтар» ва «ибтидоӣ» аст³. Бо вучуди ин, низоми ҷаҳонӣ ва байналмилалӣ бо ҳам алоқамандии зич доранд, зеро дуҷумлаи якум мебошад. Низоми байналмилалӣ, аслан маҷмуи ҳамкорӣҳои байни

¹ Vedrine, H. Le monde au tournant du siècle [Text] / H. Vedrine // Politique étrangère. - 1999. - No 4. – С. 813.

² Цыганков, П. А. Теория международных отношений [Текст] / П. А. Цыганков. - М., 2002. – С. 472

3 Bull, H. The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics [Text] / H. Bull. - L.: Macmillan, 1985. - С. 14.

субъектҳои анъанавии муносибатҳои байналмилалӣ, пеш аз ҳама, давлатҳои миллӣ мебошад. Низоми нави ҷаҳонӣ танҳо бо муносибатҳои давлатӣ маҳдуд намешавад, инчунин дигар субъектҳои ғайридавлати (ширкатҳои фаромиллӣ)-ро низ дар бар мегирад.

Принсипҳо ва меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва шароити мубодилаи иқтисодӣ ва иттилоотӣ-техникӣ дар зери таъсири равандҳои объективии рушди ҷаҳон ташаккул меёбанд»¹.

Профессор К.С. Гаҷиев низоми нави сиёсии ҷаҳониро аз нигоҳи синергетика баррасӣ мекунад. Ӯ низоми ҷаҳонро ба ду маъно – васеъ ва маҳдуд ҷудо намуда, чунин мешуморад, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ дар маҷмӯъ, ҳамчун ғавқулсистемаи бисёрқабата ё ғавқулсистема аз зерсистемаҳои сершумори ба ҳам алоқаманди вобаста иборат буда, ҳамкорӣ ва зиддиятҳои давлатҳои миллиро дар худ ифода мекунад. Дар баробари ин, К. С. Гаҷиев дар асоси варианти дуҷуми баррасии низоми ҷаҳонӣ итминон медиҳад, ки системаи сиёсии байналмилалӣ ва мувофиқан, низоми нави ҷаҳонӣ натиҷаи амалҳои қомилан ё аксаран бошӯуруна банақшагирифтаи як давлати ягона ё гурӯҳи давлатҳо нест.

Қайд кардан зарур аст, ки низоми нави ҷаҳонӣ бояд ҳамчун низоми робитаҳои ҳамоҳангии байни субъектҳои равандҳои муносири сиёсии ҷаҳонӣ тафсир карда шавад, ки онҳо давлатҳо (то ҳол ғавқолони асосӣ), ташкилотҳои байнидавлатӣ ва «ғайриҳуқуматӣ»-ро дар бар мегиранд. Шаҳрвандони алоҳида ва гурӯҳҳои шаҳрвандоне, ки бинобар имкониятҳои молиявӣ, сиёсӣ ё дигар имкониятҳои қобилияти таъсир расонидан ба раванди сиёсии ҷаҳониро доранд, дар низоми навини ҷаҳонӣ таъсиргузор мебошанд.

Раванди ҳамгирии ҷаҳонӣ як падидаи объективӣ мебошад, ки онро тамоми таърихи қаблӣи рушди тамаддуни башарӣ омода кардааст. Ин хусусан, вақтҳои охир дар робита бо рушди босуръати нақлиёт,

¹ Лагутина, М. Л. Формирование новой системы международных отношений [Текст] / М. Л. Лагутина // Актуальные проблемы мировой политики в XXI веке. – СПб. 2006. – С. 53-65.

воситаҳои электрони алоқа, технологияҳои компютерӣ, ки ҷаҳонро воқеан глобалӣ гардониданд, аён гардид.

Аз як тараф, равандҳои муосири сиёсӣ як раванди воқеъбинона буда, ба хоҳиши шахсони алоҳидаи сиёсӣ вобастагӣ дошта, бо номи инқилоби рақамӣ алоқаманд аст. Дар айни замон, сарҳадҳои байни давлатҳо хеле шартӣ мешаванд, модели тақсимои ҷаҳонии меҳнат мураккабтар мешавад ва дар ин алоқамандӣ масъалаи ҳимояи манфиатҳои миллий хусусияти бештарро ба худ касб менамояд.

Чунон ки Президент В.В. Путин дар суҳбати худ дар конфронси Мюнхен 10 феврали соли 2007 қайд карданд: «... ҷаҳони якҷутбӣ чист? ... ин як маркази қудрат ва як маркази қабули қарорхост. Ин дунёи як устод, як соҳибхитӣ аст. Ва ин дар ниҳоят на танҳо барои ҳама касоне, ки дар доираи ин система ҳастанд, балки барои ҳуди соҳибхитӣ низ харобиовар аст, зеро он ӯро аз дарун нобуд мекунад. Ҷомеаи ҷаҳонӣ дар зери ниқоби ҷаҳонишавӣ, дар воқеъ ин ҷаҳони якҷутбиро таҳмил карданист»¹. Аз ҳамин лиҳоз нақши равандҳои сиёсӣ дар тағйироти низоми ҷаҳонӣ бештар ба назар расида, дар шароити муосири олам диқаргуниҳои назаррасро вабаста ба самтҳои амалишавии манфиатҳои миллий мӯйян месозад.

Ба андешаи Н.Н. Юрченко: «Шубҳае нест, ки мо дар ҷаҳони зудтағйирёбандае зиндагӣ дорем, ки дар он ҳама чизро пешгӯӣ кардан ғайриимкон аст, Шумо танҳо тамоюлҳои умумии ҳама чизи рӯйдодаро ба даст оварда метавонед»². Ҳамчунин, дар низоми сиёсии муосири олам, тағйироти зиёд ба назар расида, нақши ниҳодҳо ва равандҳои сиёсӣ дар он бештар мегардад. Маҳз ба ҳамин хотир, ҳимояи манфиатҳои миллии

¹ Путин, В. В. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. 10 февраля 2007 г. [Текст] / В. В. Путин. [Электронный ресурс] URL: [http:// www.archive.kremlin.ru](http://www.archive.kremlin.ru) (Дата обращения: 20.04.2020);

² Юрченко, Н. Н. Кризисогенность мировой экономической системы и взаимозависимость государств в процессе модернизации // Власть, бизнес, гражданское общество в условиях модернизации России: институты, стратегии и практики политического сотрудничества. [Текст] / Н. Н. Юрченко. - М: Редакционно-издательский центр, 2013.

кишвар дар алоқамандӣ бо равандҳои муосири сиёсии олам бояд тарҳрезӣ шавад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар олами муосир, ки муносибатҳои сиёсӣ давлатдорӣ хело рушд ёфта, сатҳи маърифати сиёсӣ фаҳмиши дарки шахрвандии мардум то андозае боло рафтааст, зарурият ба ташаккули низоми нави ҷаҳонӣ пеш омадааст. Аз ин ҷост, ки аксари давлатҳои мутамаддин маҳз давлатҳои демократие мебошанд, ки то андозае дар ташаккули низоми нави ҷаҳонӣ ва пиёдаسازیи масъалаҳои он дар ҳаёти сиёсӣ муносибатҳои байналхалқӣ муваффақ гаштаанд. Лозим ба ёдоварист, ки демократия як василаест баҳри амалисозии низоми нави ҷаҳонӣ. Демократикунонии кишварҳо равандест, ки технологҳои сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ барои амалӣ гаштани лоиҳаҳояшон дар сиёсати ҷаҳонӣ аз он кор мегиранд.

Яке аз масъалаҳои марбути ин қисмат ин сулҳи байни халқҳо ва амнияти давлатҳо мебошад, ки дар маркази диққати макотиби гуногуни илмӣ ва неруҳои мухталиф қарор дорад. Бояд гуфт, ки дар низоми нави ҷаҳонӣ ҳеҷ гуна сулҳ ва ё амниате, ки ба кулли башар тааллуқ дошта бошад, вучуд надорад. Зеро низоми нави ҷаҳонӣ дар асоси ҷанг, террор (кибертеррор, биотерроризм ва ғайра) бунёд карда мешавад. Аз ин хотир, масъалаи ҳимояи манфиатҳои миллии давлат боз ҳам хосияти мубрамро ба худ касб кардааст.

Ғояи марказии низоми нави олам дар ҳар сурат мавриди баҳс ва раддия қарор додани истиқлолияти миллии давлатҳо мебошад. Баъзан, дар андешарониҳо чунон дур мераванд, ки аз ғоя ва принсипи истиқлолияти миллий даст мекашанд. Истиқлолияти миллии давлатҳоро ҳамчун ҳимояи манфиатҳои маҳдуди миллию давлатӣ бар зарари манфиатҳои стратегии инсоният маънидод менамоянд. Аз ин ҷост, ки онҳо вайрон намудани низоми моликияти миллиро пешниҳод намуда, онро ҳамчун захираҳо дар ҳудудҳои давлатӣ дониста, моликияти умумӣ ба захираҳоро беҳтар меҳисобанд. Мавҷудияти моликияти миллий ҳамчун манбаъ ва омили асосии зиддиятҳо ва муқовиматҳои байни халқҳо ва

давлатҳо доништа мешавад. Умуман, истиқлолияти миллии давлатҳоро рад намуда, трансформатсияи тамоми захираҳои оламо дар заминаи принципи «мероси умумии инсоният» шарҳ медиҳанд. Дар охир, истиқлолияти сайёравиро, ки тавассути фаъолияти институтҳои байналхалқӣ воқеӣ мешавад, тавсиф менамоянд.

Вобаста ба моҳият ва мақсади фаъолияти ин ниҳодҳо А. Холиқов қайд мекунад, ки: «Бояд гуфт, ки корпоратсияҳои фаромиллӣ ва дигар ниҳодҳои ҷаҳонии иқтисодӣ, иттилоотӣ ва ҳуқуқӣ дар ҳуди давлатҳои мухталиф қомат афрохта, ба ҳаёти иқтисодию иҷтимоии халқу миллатҳо таъсир расонида, дар доираи манфиат ва арзишҳои умумӣ бисёре аз халқу миллатҳоро муттаҳид менамояд. Ин муттаҳидӣ табиати дигаре дорад. Вале ин ҳодиса имкон дорад ба давлатҳои милли таъсири манфӣ расонида, ба соҳибхитиёрии давлатӣ ва милли латма занад»¹.

Вазъияти мазкур барои хубтар инкишоф ёфтани низоми сиёсии олам мавриди таҳқиқоти доираҳои илмӣ қарор мегиранд. Мактабҳои илмӣ ва пажӯҳишгарони гуногун дар ин масъала мавқеи мухталиф доранд. Муҳаққиқон, дар мавриди аввал ба ташҳиси ҳудуд ва хусусиятҳои асосии масъалаҳои глобалӣ бештар муваффақ мешаванд. Бе ҳеҷ шакку шубҳа таҳдиди ҷанги термоядрӣ, фоҷеаҳои экологӣ, таркиши демографӣ ва депопулятсияи аҳоли дар минтақаҳои гуногуни олам, идорашавандагии оқибатҳои пешрафти илмию техникӣ, ғоратгарона истифода намудани захираҳои меҳнатӣ, ҳар чӣ бештар аз ҳам ҷудо гаштани «Шимоли сарватманд» ва «Ҷануби бенаво» ва масъалаҳои дигаре, ки ақлу ҳуши оламиёнро ба худ кашидаанд, ҳамчун масъалаҳои инкишофи ҷаҳонӣ доништа шудаанд. Дар мавриди дуюм, вазъият мураккабтар аст. Назария ва таълимоти мухталиф пешомади стратегии инкишофро, ки тавассути ҳалли масъалаҳои ҷаҳонии инкишоф сурат мегиранд, ба тарзи гуногун маънидод менамояд.

¹ Холиқов, А. Ғ. Ҷаҳонишавӣ ва манфиатҳои давлатҳои милли (барҳурди ҳуқуқи манфиатҳои ҷаҳонишавӣ ва давлати милли). [Матн] / Холиқов, А. Ғ. – Душанбе: «Ирфон», 2009. – С. 25.

Дар атрофи низоми ягонаи олам ва самтҳои асосии ташаккулу таҳкими олами ягона андешаҳои зиёде вучуд дорад. Таълимот ва назарияҳои гуногун дар бораи масъалаи мазкур қариб дар ҳамаи даври замонҳо вомехӯранд. Аммо асри XX дар ин масъала пешсаф аст. Яке аз таълимоти комиле, ки солҳои 30-уми асри XX баён ёфтааст, аз ҷониби муҳаққиқ Ю. Стэйли пешниҳод шудааст. Ӯ назарияи интегратсияи иқтисодӣ ва баҳамтаъсиррасонию азҳамвобастагиҳои мамлакатҳо ва халқҳоро тарҳрезӣ намуда буд. Аммо муҳаққиқ муносибатҳои сиёсии ҷомеаро ҳамчун монеаи ташаккули фазои муташаккилу яклухти инкишофи ҷомеаи ҷаҳонӣ медонист. Инкишофи сиёсии давлатҳо, сиёсати экспансионии давлатҳои муқтадир ба инкишофи мутаносиби мамлакатҳо монеа мегарданд. Бинобар ин, барои рафъи монеаҳо Ю. Стэйли пешниҳод намуда буд, ки: «Тавассути ташаккул ва инкишофи созмони доимии иқтисодӣ метавон таъсири монеавии омилҳои сиёсиро паст намуд. Созмони иқтисодӣ, ки дар баробари гурӯҳҳои иқтисодӣ, ташкилотҳои сиёсӣ, яъне ҳукуматҳои миллиро низ дар бар мегирифт, дар роҳи муқаррар намудани муносибатҳои байни давлатҳо ва муколамаи созмонҳои сиёсӣ сахм гирифта метавонист. Албатта, ҳадафи ташкилоти иқтисодии ташаккули бозори байналхалқӣ дар ҳеҷ сурат сарфи назар намегардад. Бояд дар назар дошт, ки ҳадафи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ барои ҳар кишвари ҷаҳон ҷорӣ намудани шаклҳои нави робитаҳои байналмилалӣ иқтисодӣ мебошад»¹.

Таълимоти дигари тарҳи нави олам дар зери андешаи Я. Тинберген инкишоф ёфтааст. Ӯ пешомади инкишофи оламо тарҳрезӣ менамояд. «Низоми азнавсозии бозорӣ» зарурати ба амал баровардани тағйироти умумиро дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ асоснок менамояд. Мақсад аз он ташаккули низоми нави олам аст, ки дар он ҳар як шахс мақоми хосса дошта, тамоми беҳдошт ва кӯшишҳо барои қонунгардонидани талаботу манфиатҳои ӯ равона мегардад. Я. Тинберген воситаи асосии таъмини ҳаёти арзанда ва некуаҳволии одамонро дар

¹ Зокиров, Г. Н. Таърихи таълимоти сиёсӣ. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2010. - С. 349.

муҳайё намудани баробарии имкониятҳои одамон новобаста аз давлатҳои миллӣ ё сатҳи байналхалқӣ меҳисобад. Аммо дар ояндаи наздику дур низ чунин баробарии имкониятҳоро ба одамон муҳайё кардан осон нест. Зеро мамлакатҳо ва халқҳо сатҳи гуногуни инкишофро аз сар мегузаронанд.

К. Ясперс низоми нави ҷаҳониро ҳамчун: «Механизми аз тарафи ҳама қабулшудаи инкоркунии истиқлолият, арзишҳои умумииinsonии меъёрҳои ҳуқуқӣ ва пайвастандани ҳамаи умумиятҳо» мефаҳмид. Ба ибораи дигар, аз нуктаи назари илми сиёсӣ мафҳуми низоми нави ҷаҳонӣ ва истиқлолияти миллӣ байни худ дорои зиддиятҳои муайян мебошанд»¹.

Назариияи дигар бо номи «Мақсадҳо барои инсоният» маълум аст ва дар заминаи арзишҳои адолатнокӣ ташаккули низоми нави ҷаҳониро тақозо дорад. Он ба ғояи «инкишофи мавзунӣ тамоми ҷомеа, ки ахлоқи нави гуманистӣ ва ҳамраёии байниҳамдигариро ба роҳбарӣ мегирад», асос ёфтааст². Нақшаҳое, ки баъди фано ёфтани Ҷанги дуҷуми ҷаҳон пешниҳод гардиданд, бештар мукамалтар ва мураккабтаранд. Онҳо кӯшиши бунёди низоми нави ҷаҳонӣ, ё худ давлати ҷаҳониро бо сохтори хоси конституционӣ доштанд.

Я. Тинберген дар асараш «Азнавбинии низоми байналхалқӣ: шакли мусолиҳатомези назари нав ба принсипи истиқлолияти миллӣ» масъалаи истиқлолро дар фаҳми нав маънидод намудааст. Ба назари муҳаққиқ, дар давраҳои наздиктарин истиқлолияти давлатӣ нисбати захираҳои ҷаҳонӣ ва табиӣ ҳудудҳо дар зери таъсири институтҳои байналхалқӣ боқӣ мемонад. Аммо онро муҳаққиқ ҳамчун маънидоднамоии на ҳудудӣ, балки функционалӣ дониста, дар заминаи мақсадҳои муайян воқеӣ медонад. Я. Тинберген истиқлолияти миллии давлатҳоро рад намуда, трансформатсияи тамоми захираҳои оламо дар заминаи принсипи «мероси умумии инсоният» тавзеҳ медиҳад. Истиқлолияти сайёравиро,

¹ Уткин, А. И. Россия и современный порядок. [Текст] /А.И. Уткин. – М.: Юрист, 2001. <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 19.01.2020);

²Ниг.: Зокиров, Г. Н. Геополитика. [Матн] /Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2009. - С. 128.

ки тавассути фаъолияти институтҳои байналхалқӣ воқеӣ гардонида мешавад, тарғиб менамояд.

Принсипи дигари муҳаққиқони «низомии нави олам»-ро баробарвазнӣ ташкил менамояд. Он ифодаи баробарвазнӣ дар меҳвари низомии ҷаҳонӣ маҳсуб меёбад. Аввалан, он барои кашонида овардани захираҳо лозим буд, ки тавассути мустамликаҳо ва мамлакатҳои «ҷаҳони сеюм» амалӣ гардонида мешуд.

Ба ҳамин тариқ, дар таълимоти «низомии нави ҷаҳонӣ» асоснокнамоии концепсияи «миллиарди тиллоӣ» ҷойгоҳи хоссаро касб намудааст. Муҳаққиқони мактабҳои илмӣ кишварҳои Ғарби сарватманд бо ҳар роҳ кӯшиш менамоянд исбот кунанд, ки сатҳи дилхоҳи зиндагии аҳолии оламо ташаккул додан мумкин аст, фақат дар сурате, ки он аз 1 млрд. беш набошад.

Ҳамин тавр, аз тарафи созандагони низомии нави ҷаҳонӣ нақшаи Бехатарии миллий дар солҳои 70–уми асри гузашта дар ИМА қабул шуда буд. Концепсияи низомии нави ҷаҳонӣ бо дарназардошти он, ки ҳамаи ҷомеаи рӯйи олам бояд ба ду гурӯҳ: синфи интиҳобшудагон ва синфи хизматрасонандаи интиҳобшудагон тақсим шавад, зич алоқаманд аст. Асос он, ки ин ду гурӯҳ бояд на зиёда аз як миллиард нафар бошад (захираҳои табиӣ сайёра аз ин зиёдтарро таъмин карда наметавонад). Боқимонда бояд дар хизматӣ гурӯҳи аввал бошанд. Ин дар шакли соф фашизм ба ҳисоб меравад. Тасодуф нест, ки ба таркиби «захираи тиллоии як миллиард» давлатҳои ба монанди ИМА, Ҷопон ва Иттиҳоди Аврупо дохил мешаванд, дар он мавриде, ки аз 4/5 ҳиссаи аҳолии рӯи заминро Осиё, Африқо, Русия, Амрикои Лотинӣ ва дигар давлатҳо ташкил медиҳанд. Аз рӯи ақидаи ташкилкунандагони низомии нави ҷаҳонӣ, мамлакатҳои номбаршуда бояд ҳамчун манбаи ашёи хоми мамлакатҳои дар боло зикршуда ба ҳисоб раванд ва ба синфи хизматрасонанда дохил мешаванд. Мафҳуми «миллиарди тиллоӣ», мутаассифона, аллакай ба фарҳанг ва ақидаҳои ҷомеаи ҳозираи

либералӣ ворид шудааст ва омили даҳшатноки ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсии ҷаҳонӣ гаштааст.

Низоми нави ҷаҳонӣ дар асоси принципҳои гуфташудаи Ғарб, хусусан Амрико сохта мешавад, вале монеа шудан шартӣ зарурии ҳимояи манфиатҳои миллӣ ба ҳисоб рафта, бақои давлати миллиро таъмин мекунад. Стратегҳои ин концепсия боварӣ доранд, ки асри XXI «асри амрикоӣ» хоҳад буд. Таълимоти асосии низоми нави ҷаҳонӣ аз худ ихтилофҳои системаи геополитикӣ ва иқтисодиро пешкаш мекунад, ки ба Амрико иҷозат медиҳад, то пеш аз ҳама, Амрико захираҳои табиӣ ҷаҳониро назорат ва идора кунад. Низоми нави ҷаҳонӣ содагардонӣ ва системнокиро пешкаш мекунад, ки «шустани сарҳадҳо» ном дорад ва бояд ҳамаи сарҳадҳои миллӣ, фарҳангӣ, анъанаҳои миллӣ, сиёсӣ ва диниро аз байн барад. Низоми нави ҷаҳонӣ таркиботи муайяни муносибатҳои байналмилалӣ буда, баҳамтаъсиррасонии субъектҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, анъанавӣ, акторҳои байналхалқиро таҷассум менамояд. Низоми нави ҷаҳонӣ ҳолати сифатан нави муносибатҳои сиёсии байналхалқист.

Дар раванди таърихӣ аз як навъи системаи сиёсӣ ба навъи дигари он гузаштан бештар дар натиҷаи инқилобҳои иҷтимоӣ ва ҷангҳо ба амал омадааст. Лекин раванди ташаккули низоми нави ҷаҳониро ҳодисаҳои дигар ҳамроҳӣ кардаанд. Ба мочароҳои зиёди байналхалқӣ, «ҷанги сард» ва муқовимати доимии ду блоки ҳарбию сиёсии – НАТО ва Шартномаи Варшава нигоҳ накарда, тағйироти куллияи сифатӣ дар низоми олам ба таври осоишта ба амал омад.

Инкишофи низоми нави ҷаҳонӣ ба ҳодисаҳои дигари охири солҳои 80-ум ва ибтидои 90-уми асри XX пайваст аст. Тағйироти ҷиддии геополитикӣ, мушкилиҳо дар муайян намудани рақибӣ асосӣ дар арсаи байналхалқӣ, ҷойивазнамоии неруҳои ҳарбӣ иттифоқҳои сиёсӣ ҳарбии байни давлатҳо, тағйироти кулӣ дар низоми арзишҳои идеологӣ, ивазшавии шаклҳои режими сиёсӣ дар мамлакатҳои гуногун, пайдоиши давлатҳои нав дар харитаи сиёсии олам ва ғайраҳо дар бавучудой ва

инкишофи низоми нави сиёсии ҷаҳони муосир саҳм гирифтаанд. Раванди ташаккул ва инкишофи низоми нави ҷаҳонӣ дар зери андешаҳо ва таълимоти мутахассисони гуногун таҷассум ёфтаанд.

Олимони Фаронсавӣ Б. Бади ва М. К. Смутс муносибатҳои муосири байналхалқиро ҳамчун баҳамтаъсиррасониҳои байниҳамдигарии давлатҳо тавсиф менамоянд. Сабаби ба чунин натиҷа омадани онҳо ташаккул ва ғаъол гардидани акторҳои гуногуну зиёди байналхалқӣ мебошад, ки дар сиёсати ҷаҳонӣ ҷойгоҳи хосаи хешро пайдо кардани мешаванд. Ташкилот ва иттиҳодияҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, ташкилотҳои байниҳукуматӣ ва ғайриҳукуматиҳои зиёде кӯшиши сиёсатофаринӣ менамоянд¹.

Муҳаққиқи дигари фаронсавӣ И. М. Долан дар асарҳои бештар ба масъалаи «балканикунонии сайёра» тавачҷуҳ намуда, зери мафҳуми мазкур дур шудани мамлакатҳо аз ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳамраёиро мефаҳмад. Гӯё инсоният на ба сӯи низоми нав, балки ба сӯи бенизомӣ равона аст. Низоми нави оламо ҳамчун шакли бенизомӣ ба он хотир маънидод менамоянд, ки мақсади асосии он бо ҳам овардани истиқлолияти давлатҳои миллӣ мебошад².

Яке аз олимони рус А.И. Уткин дар асари «Низоми нави ҷаҳонӣ» масъалаҳои инкишоф ва шаклгирии низоми нави оламо таҳқиқ ва таҳлил намудааст. Он нақши давлатҳои абарқудратро дар ташаккул ва рушди низоми нави муносибатҳо этироф намуда, мақоми аввалинро ба ИМА мансуб медонад. Монеаҳои инкишофи низоми нави оламо дар масъалаҳои ба ҳам наздикшавии давлатҳо пайдо кардани мешавад. Муҳаққиқони амрикоӣ ҷонибдори тарҳи якҷутбаи олам буда, рад намудани онро тарҳи хатои инкишофи олами муосир медонанд. Ў

¹ Ниг.: Бади, Б. Социология муносибатҳои байналхалқӣ. [Текст] / Б. Бади. [Электронный ресурс] // Б. Бади <https://studme.org> (Дата обращения 21.04.2021).

² Ниг.: Долан, Т.М. Мировой политический процесс. [Текст] / Т.М. Долан. [Электронный ресурс] // Т.М. Долан <https://studme.org> (Дата обращения 19.04.2020).

ҷонибдори таълимоти бисёрмарказии рушди олам баромад намуда, таълимоти мазкурро такмил додаст¹.

С. Кара-Мурза дар асараш «Консепсияи «миллиарди тиллоӣ» ва низоми нави ҷаҳонӣ» назарияи ташаккул ва инкишофи низоми нави ҷаҳониро мавриди таҳлил қарор додаст. Ӯ дар нисбати мактабҳои илмӣ кишварҳои Ғарб, бахусус муҳаққиқони Клуби римӣ муносибати канораро пеша намуда, ба навиштаҷоти онҳо аз назари шубҳа ва танқид менигарад. Сабабҳои инкишофи консепсияи «миллиарди тиллоӣ»-ро дар ҳимояи манфиатҳои давлатҳои аврупоӣ мебинад. Сиёсати забткоронаи давлатҳои абарқудрати Ғарб ва дар зери тасарруфи худ нигоҳ доштани давлатҳои сатҳи инкишофашон нокифояро ҳамчун нави сиёсати ғайри нишон медиҳад.

Ф. Фукуяма дар рушди назарияи сиёсӣ, махсусан таълимоти «низоми нави ҷаҳонӣ» мақоми хосро пайдо намудааст. Андешаҳои ӯ оид ба хосияти идеологӣ доштани демократияи муосир аҳамияти бештарро касб намудааст.

Дар воқеъ, асри XX ба муборизаи бисёр шадиди идеологӣ оғоз ёфта ва ба пирӯзии яккаидеологӣ, яъне либерал-демократӣ ба анҷом расид. Дар муборизаи идеологӣ он идеологияе боқӣ мемонад, ки онро аксарият ҳамчун идеологияи пешбар эътироф менамоянд. Ф. Фукуяма андешаи дигаре низ пешниҳод намудааст: «Меҳвари асосие, ки идеологияҳои дигар ва давлатҳоро сарнагун кард ин легитимӣ набудани идеологияҳо мебошанд, ки бӯҳрони ғоявиро ба миён овард. Азбаски демократия принсипи интиҳоб намуданро дорад, танҳо режими мазкур то ҳол яке аз беҳтарин режимҳо ба ҳисоб меравад...»². Яъне, маҳз легитимӣ будани ҳокимият метавонад, мувофиқи таълимоти Ф. Фукуяма, онро абадӣ ҳукумрон монад.

Дар охири асри XX сиёсатшиноси амрикоӣ Самуэл Хантингтон (1927-2008) бо пешниҳоди назарияи «Бархӯрди тамаддунҳо» консепсияи

¹ Ниг.: Уткин, А. И. Мировой порядок XXI века. [Текст] / А. И. Уткин. - М., 2001. - С. 115.

² Фукуяма, Ф. Конец истории и последний человек. [Текст] / Ф. Фукуяма. - М., 2007. - С. 56.

таҷзияи фарҳангию тамаддунии геополитикаро ташаккул додааст. Ба андешаи ӯ, баъди анҷоми «чанги сард» ва пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ тартиботи ҷаҳонӣ на ба воситаи муқобилиятҳои идеологӣ, балки дар заминаи рақобати 7-8 тамаддуни ҷаҳонӣ муайян карда мешавад. С. Ҳантингтон мавҷудияти марказҳои мухталифи қудратро нишон медиҳад, ки дар миёни онҳо низоъҳои пуриқтидор ба амал меоянд. Ба ақидаи ӯ, марзҳои тамаддунҳо макони низоъҳои навбатӣ мебошанд. С. Ҳантингтон дар асари худ «Бархӯрди тамаддунҳо» аз мавҷудияти 8 тамаддуни ҷаҳонӣ дарак додааст. Ӯ панҷ тамаддуни аввалро тамаддунҳои дар тӯли таърих ташаккулёфта мешуморад: ҳиндуию буддӣ; конфутсиягиву чинӣ; мусулмонӣу арабӣ; ғарбӣу масеҳӣ ва славянию православӣ. Ҳантингтон се тамаддуни дигарро дар ин номгӯ ҳамроҳ мекунад: тамаддунҳои ҷопонӣ, амрикоӣ лотинӣ ва африқоӣ. Ба андешаи ӯ, дар миёни Ғарб ва тамаддунҳои дигар меҳвари асосии муносибатҳои байналхалқӣ сурат мегирад ва дар ин раванд нақш ва мавқеи давлатҳои ғарбӣ коҳиш меёбад. Бухрони тамаддуни ИМА-ро низ фаро мегирад, ки дар натиҷа Амрико аз байн меравад. С. Ҳантингтон дар низоми нави ҷаҳонӣ андешаҳои динӣ ва маданияти сиёсии миллиро дар мадди аввал мегузорад. Дар раванди низоми муосири олам коҳишёбии ахлоқи ғарбӣ ба назар мерасад, ки падидаи мазкур дар низоми тамаддуни ғарбӣ дар ҳолати регресс қарор дорад. Донишманди тоҷик Г.Н. Зокиров дар таъя ба андешаҳои С. Ҳантингтон чунин мешуморад, ки назарияи сиёсӣ, ки аз тарафи муҳаққиқ С. Ҳантингтон дар асараш «Бархӯрди тамаддунҳо» таҷассум ёфтааст, то инҷониб дар байни сиёсатмадорон ва муҳаққиқони илмҳои сиёсӣ эътибори калон пайдо намудааст¹.

Ба андешаи С. Ҳантингтон, усулан нуктаи аслии бархӯрдҳо дар ин ҷаҳони нав, на ранги идеологӣ, на бӯйи иқтисодӣ, балки ихтилофҳои бузург миёни афроди башар ва ба истилоҳ «нуктаи ҷӯш»-и бархӯрдҳо дорои моҳияти фарҳангӣ хоҳад буд. Давлат-миллатҳо нерумандтарин

¹ Ниг.: Зокиров, Г. Н. Таърихи таълимоти сиёсӣ. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2010. - С. 355.

бозингарон дар арсаи ҷаҳон боқӣ хоҳанд монд, лекин даргирии аслий дар арсаи ҷаҳонӣ миёни миллатҳо ва гурӯҳҳои бо тамаддунҳои мухталиф рӯй хоҳад дод. Бархӯрди тамаддунҳо дар ниҳоят бар сиёсати ҷаҳонӣ соя хоҳад афканд. Ҳамон гунае ки С. Ҳантингтон даъво менамояд, хатари воқеӣ дар ин нест, ки ин бархӯрди ҳатмист, балки хатари он аст, ки Амрико ба бетафовутии худ ба ин силсилаи бархӯрди тамаддунҳоро ба як пешбини худсохта табдил кунад. Агар Амрико ҳамчунон ба даргириҳое, ки дар он уммати мусулмон қурбонианд бетафовут бошад, дар воқеъ, ҷаҳони Ғарб ва ҷаҳони исломро ба бархӯрд бо ҳам даъват кардааст.

«Низомии нави ҷаҳонӣ» ва масъалаҳои гуногун дар асари муҳаққиқ Ж. Аттали мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Вай дар асари «Дар пойгоҳи ҳазорсолаи нав» (1991) сохти тичоратиро тавсиф менамояд, ки ҳудуди давлатиро истисно намуда, дар тамоми сайёра бодиянишинон-кӯчманчиён дар ҳаракатанд. Низомии зӯригарӣ қояшро ба низомии савдо медиҳад. Аммо ӯ тамоми раванди ташаккули низомии нави оламо аз бозор вобаста медонад. Ба андешаи ӯ, чунин муносибат инқилобчиёро пайдо менамояд, ки онҳо дарҳол исён менамоянд.

Ж. Аттали яке аз сабабҳои бӯҳрони сайёравиро дар барзиёдии аҳолии мебинад. Ёро муҳаққиқони зиёде ҷонибдорӣ намуда, зиёдшавии аҳолиро сабаби асосии рушди камбизоатӣ ва қашшоқӣ медонанд¹.

Як қисми таҳқиқотчиён, аз ҷумла Б. Бизан, Р. Литтл ва Н. Спайкмен қайд мекунанд, ки баъди шикаст хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ҷаҳон характери сиёсати яккутбаро гирифт². Дигарон бар он ақидаанд, ки сиёсати ҷаҳонӣ характери бисёркутбаро гирифтааст, ки ҳоло аз якчанд марказҳо иборат мебошад.

Бештари мутафаккирон бар он ақидаанд, ки «содироти демократия» ба бештари давлатҳои рӯ ба инкишоф бо таври зӯрӣ амалӣ карда мешавад ва дар зери демократикунонии режими давлатӣ амалӣ намудани

¹ Ниг.: Лебедева, М. М. Мировая политика. [Текст] / М. М. Лебедева. - М., 2003. - С. 143.

² Ниг.: Зюганов, Г. География победы. Основы Российской геополитики. [Текст] / Г. Зюганов. - М., 1977. - С. 37.

сиёсати хориҷии Ғарб ба назар мерасад. Умуман, ба андешаи баъзе мутафаккирон, аз он ҷумла Ф. Закаря олам ҷаҳор садсола шуд, ки мувофиқи низоми ғарбӣ ба сар бурда истодааст.

Метод ва концепсияи пешгирифтаи демократикунонӣ боз ҳам мақоми ИМА-ро дар арсаи ҷаҳонӣ баландтар намуда истодааст, он тавре сохта шудааст, ки бо ҷунин метод шаҳрвандони давлат аз дохил ҳукуматро «ҳукумати истибдодӣ» номида, сарнагун менамоянд. Умуман, ба сатҳи рушди демократия ва амалишавии режими демократӣ назар афканем, ҷунин ба назар мерасад, ки сиёсати пешгирифтаи ИМА на танҳо амалӣ шудааст, балки он то ҳол мақоми ҳудашро гум накардааст. Мисол, аз солҳои 1828 то 1926 дар рӯи олам камтар аз 33 давлатро пайдо намудан мумкин буд, ки сохти демократияи нисбиро доробуданд. Аз солҳои 1923 то 1962 ин нишондод ба 52 адад расид, аз солҳои 1958 то 1975 онҳо ба 62 адад расидаанд, ки айнӣ ҳол теъдоди онҳо зиёда аз 180 давлат мебошанд¹. Бо дарназардошти масъалаи мазкур Амрико бунёди низоми нави ҷаҳониро дар доираи манфиатҳои худ созмон додан меҳаҳад. Ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва имконияти амалишавии он дар ҷунин шароит, бештар тақозои онро менамояд, ки бо дарназардошти тағйирёбии равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ роҳу воситаҳои ҳимояшавандагии онро бештар намоем.

Ба ақидаи муҳаққиқи амрикоӣ Самуэл Хантингтон, душмани асосии Ғарб на ин ки Русия ё ягон давлати дигари Авроосиёӣ, балки Чин ва давлатҳои исломӣ, пеш аз ҳама, Эрон, Ироқ, Лубнон мебошанд.

Бояд қайд намуд, ки дар баробари бузургдавлатии ИМА нақш ва нуфузи дигар давлатҳо низ бараъло мушоҳида мегардад. Воқеан ҳам, имрӯзҳо мавқеи геополитикӣ ва геостратегии Чин на ин ки дар минтақа, балки дар тамоми ҷаҳон баланд гардидааст².

¹ Ниг.: Ниг.: Хантингтон, С. Третья волна демократизация в конце XX века. [Текст] / С. Хантингтон. - М., 2003. URL: <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 14.01.2020);

² Ниг.: Музафарзода, Ф. Низоми нави ҷаҳонӣ ва хусусиятҳои муҳими он. / Масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон - [Матн] / Ф. Музафарзода. - Душанбе, 2021- №3. - С.47- 54.

Олами муосир яке аз давраҳои махсуси инкишофи таърихи аз сар мегузаронад. Яке аз хусусиятҳои инкишофи глобалии оламо маҳдуд гаштани фаъолияти давлатҳои миллӣ ва афзун гаштани мақом ва нақши иттиҳодияву созмонҳои байналмилалӣ дар низоми нави ҷаҳонӣ ташкил медиҳад¹. Албатта, мақом ва нақши равандҳои сиёсӣ дар низоми нави ҷаҳонӣ таъсирбахш буда, маҳз онҳо баҳри татбиқи низоми муосири сиёсии олам аз ҷониби арбобони сиёсат бо мақсадҳо ва ҳадафҳои дарпешгузоштаи худ баҳри татбиқи низоми нави ҷаҳонӣ роҳандозӣ мегардад. Равандҳои мазкур мақсаднок ва ҳадафмандона буда, абарқудратон баҳри татбиқи манфиатҳои миллии худ низоми нави ҷаҳониро дар доираи мақсадҳо ва ҳадафҳои худ ҳамшакл менамоянд. Бояд зикр кард, ки нақши равандҳои сиёсӣ дар низоми нави ҷаҳонӣ таъсирбахш буда, густариши равандҳои мазкур чехраи сиёсии низоми нави ҷаҳониро дигаргун менамояд.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи таҳлилҳо маълум гардид, ки масъалаи муайян намудани раванди бунёди низоми нави ҷаҳонӣ пурпечутоб ва хело доманадор мебошад. Таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки сиёсат ҳамчун ҳодисаи ҷамъиятӣ дар арсаи ҷаҳонӣ ва танзими муносибатҳои байналхалқӣ нақши муҳимро мебозад. Чунки ҳодисаҳои сиёсӣ ба тақдири миллионҳо одамон таъсир мерасонад ва тақдири ояндаи давлатҳоро муайян менамояд. Аз ин лиҳоз, барои ҳалли ин ё он масъалаи сиёсӣ қабули қарорҳои дурандешона зарур аст. Бояд сиёсат дар заминаи ҳулосаҳои ҳамаҷониба таҳлилшудаи илмӣ асос ёбанд, на дар асоси гувоҳиҳои дил ва андешаҳои шахсии сиёсатмадорон, балки дар асоси талаботу манфиатҳои ҳамаи давлатҳо баҳо дода шавад.

Мавҷудияти ақидаҳои муосири илмӣ дар ин соҳа собит месозад, ки заминаҳои ташаккули низоми нави ҷаҳонӣ дар солҳои пеш гузошта шудаанд. Ин бошад нишонаи мавҷудияти талоши доимии давлатҳо баҳри ҳифзи манфиатҳои миллии худ мебошад.

¹ Ниг.: Зокиров, Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. [Матн] / Г.Н. Зокиров. - Душанбе, 2015.- С. 415.

Бояд зикр намуд, ки масъалаҳои сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ кулли муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, дипломатӣ, ҳуқуқӣ, ахлоқию гуманитарӣ ва муносибат бо субъектҳои ҷомеаи ҷаҳониро фаро мегирад. Имрӯз тамоми ҷаҳон ба минтақаҳои таъсири сиёсии ин ё он гурӯҳҳо, блокҳо тақсим шудааст ва дар шароити хело душвор ва зиддиятнок муносибатҳои сиёсии ҷаҳонӣ ташаккул ёфта истодаанд.

Мазмун ва моҳияти рушди минбаъдаи муносибатҳои байналмилалиро маҳз низоми нави ҷаҳонӣ муайян хоҳад намуд.

1.3. Қонуниятҳои ташаккули таълимотҳо оид ба ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар равандҳои сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ

Бояд тазаққур дод, ки дар шароити имрӯза як қатор равандҳои муносири сиёсӣ мавҷуданд, ки барои ташаккули низоми нави ҷаҳонӣ ва таъсири сиёсии он ба манфиатҳои миллии давлатҳо дар ҳолати вусъатёбӣ қарор гирифтаанд. Равадҳои мазкур таъсири сиёсии манфии низоми нави ҷаҳониро дар нисбати манфиатҳои давлатҳои миллӣ, махсусан давлатҳои рӯ ба инкишоф ба вучуд овардааст. Ҳолати мазкур аз ҷониби субъектҳои сиёсии сатҳи ҷаҳонӣ баҳри татбиқи манфиатҳои ягонаи худ махсус ташкил карда шудааст. Олими тоҷик Г.Н. Зокиров барҳақ қайд намудааст, ки: «Дар низоми сиёсии олам ва тамоюлҳои асосии инкишофи он муносибатҳои байниҳамдигарии акторҳои асосии сиёсати ҷаҳонӣ мақом ва нақши хоссаро касб менамояд. Давлатҳои миллӣ, ки новобаста аз андешаҳо ва таълимоти мухталифи глобалистҳо дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ нақши пешбар ва ҳалқунанда доранд, аз омилҳо ва ҳолатҳои мухталиф истифода намуда, кӯшиши ҳалли муваффақонаи масъалаҳоро дар доираи манфиатҳои хеш медонанд»¹. Имрӯз низоми нави ҷаҳониро равадҳои гуногун ҳамроҳӣ менамоянд, ки асоситарини онҳо инҳо мебошанд: глобализатсия, космополитизм, мондиализм.

¹ Зокиров, Г. Н. Хуросони бузург. (Таҳқиқоти геополитикӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2021. - С. 54

1. Глобализатсия (чаҳонишавӣ) ва таъсири сиёсии он ба манфиатҳои миллии давлатҳо.

Раванди чаҳонишавӣ ҳамчун раванди объективии умумичаҳонӣ, яке аз муҳимтарин хусусиятҳои таърихи муосири башариро ташкил менамояд. Чаҳонишавӣ раванди ҳамгирӣ ва ҳамбастагии чаҳонии иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва динӣ мебошад¹. Зери ин мафҳуми мураккаб ва баҳснок раванди бо ҳам пайваст гаштан ва умумият ёфтани равандҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии чаҳони муосир фаҳмида шуда, ба таври кулӣ, дар оянда моҳияти глобалӣ ва умумисайёравӣ гирифтани ҳамаи ҷанбаҳои зиндагии башарӣ дар назар гирифта мешавад.

А. Холиқов моҳияти ин равандро шарҳ дода, қайд мекунад, ки: «Глобализатсия манфиатҳои кишварҳои абарқудрат, корпоратсияҳои байналмилалӣ (КБМ) Бонки Чаҳонӣ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ, афзоиши сатҳи муҳолифат байни давлатҳои миллии инкишофёфта ва рӯ ба инкишоф аз як тараф ва аз таҷрибаи ҳузнангези садсолаҳои охир оид ба талафоти ҷонии шаҳрвандон дар натиҷаи чунин ҳолатҳо, ба инсоният таҳдид мекунад. Ин таҳдид ба зиёдшавии талафоти аҳоли дар сад соли муқаддам тааллуқ дорад»². Аз гуфтаҳои болозикр хулоса баровардан мумкин аст, ки глобализатсия ба болоравии мавқеи дигар акторҳои ғайридавлатӣ низ мусоидат мекунад, ки таъсири давлатҳои миллии коҳиш ёбад.

Ба ақидаи М.У. Хидирзода: «Раванди мазкур бештар хусусиятҳои таҳдидбарангезиро дар миёни давлатҳои миллии ба вучуд оварда, мақсадҳои давлатҳои пешрафтаро амалӣ менамояд. Аз ин хотир, роҳҳои таҳлилу таҳқиқи масъала диди навро талаб менамояд. Чунки раванди рушди муносибатҳои сиёсӣ, пурзӯршавии таъсири чаҳонишавӣ дар олами муосир хусусиятҳои мураккабу пешгуинашаванда дошта, дарёфти

¹ Ниг.: Хидирзода, М.У., Комилбек, А. Ё. Низоми сиёсии чаҳон. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2021. – С. 100.

² Холиқов, А. Ғ. Чаҳонишавӣ ва манфиатҳои давлатҳои миллии (бархурди ҳуқуқи манфиатҳои чаҳонишавӣ ва давлати миллии). [Матн] / А. Ғ. Холиқов. – Душанбе: «Ирфон», 2009. – С. 48

усулҳои нави ҳалли масъаларо тақозо менамояд»¹. Дар ин ҳолат, ба ақидаи мо, масъалаи ҳифзи манфиатҳои миллӣ мубрамияти хос қабул мекунад.

Олами глобалӣ тавсифи гуногуни давлатро пеш овардааст. Аксарияти глобалистҳо бештар дар бораи мушкилиҳо ва маҳдудиятҳои давлатҳои миллӣ андеша намуда, мақоми онро дар пешомади таърихӣ ночиз муаррифӣ менамоянд. Онҳо дар бораи ташаккули ҳукумати ҷаҳонӣ ибрази назар намуда, моликияти миллӣ ва сарҳадоти миллиро монсаи инкишофи олами глобалӣ медонанд. Аммо вақтҳои охир глобалистҳо муносибати радикалии хешро дар нисбати давлати миллӣ то андозае сабук гардониданд. Онҳо аз даъвати хеш, ки гӯё замони давлатҳои миллӣ ба поён мерасад, тадриҷан даст кашида, низоми нави инкишофи онҳоро муайн карданӣ мешаванд. Ташаккули доктринаҳои гуногун, аз ҷумла, таълимоти «Суверенитети муттаҳида» исботи чунин андешаҳоянд².

М.У. Хидирзода ва А. Комилбек моҳияти давлати миллиро чунин шарҳ додаанд: «Давлати миллӣ ин давлате мебошад, ки аз ҷониби миллати муайян дар доираи ҳудуди муайяни этникӣ ташаккул ёфта, истиқлолияти сиёсӣ ва мустақилияти халқро инъикос менамояд. Талош баҳри ташкили давлати миллӣ, пеш аз ҳама, ба он алоқаманд аст, ки ба даст овардани рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва нигоҳ доштани ҳувиати миллӣ дар доираи як давлат осонтар мебошад»³.

Рушду инкишофи равандҳои глобализатсионӣ дар байни муҳаққиқон боиси баҳсу мунозираҳои зиёд гардидааст. Дар равандҳои глобализатсионии ҷаҳони муосир хосиятҳои гуногунро дида, онро ҳар гуна тавсиф менамоянд. Гурӯҳе аз олимон бар он ақидаанд, ки глобализатсия оқибати сиёсати мақсадноки давлатҳои абарқудрат аст, ки кӯшиши ҳукмронии тамоми соҳаҳои ҳаёти инсониятро дорад.

¹ Хидирзода, М. У. Ҳокимияти сиёсӣ. [Матн] / М. У. Хидирзода. – Душанбе, 2011. – С. 5

² Ниг.: Зокиров, Г. Н. Давлати тавано. (Масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе, 2018. – С. 33.

³ Хидирзода, М.У., Комилбек А. Ё. Низоми сиёсии ҷаҳон. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. . Комилбек. – Душанбе, 2021. – С.56.

Хусусиятҳои асосии равандҳои глобализатсиониро ҳолатҳои зерин ташкил медиҳанд:

- равандҳои глобализатсионӣ дар илова бо экспансияи географӣ ба қабри иқтисодиёт ва муносибатҳои ҷомеа ворид мегардад;
- равандҳои глобализатсионӣ ба инкишофи номутаносиби давлатҳо ва минтақаҳо оварда мерасонад;
- раванди мазкур оқибатҳои манфии иҷтимоиро барои қисми бештари инсоният боис мегардад;
- нақши технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҳамчун воситаи тезонидани суръати глобализатсия дар иқтисодиёт ва воситаи таъсиррасонӣ ба сиёсат, шуури оммавӣ ва маданият меафзояд.

Глобализатсия раванди ҳамгирӣ ва ҳамбастагии ҷаҳонии иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва динӣ мебошад¹. Он бештар дар доираи мақсадҳои сиёсӣ ба вучуд омада, нигоҳи навро дар равандҳои сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ бо мақсади тадбиқ намудани ҳадафҳо дар ҷомеаи ҷаҳонӣ бавучуд меорад.

Глобализатсия бисёр масъалаҳоро ба сари халқу миллатҳо бор мекунад, ки онҳо на ҳамеша хоҳони қабули чунин қоида ва парадигмаҳо ҳастанд². Глобализатсия хусусияти хоси равандҳои тағирёбии сохтори хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ мебошад, ки маҷмуи иқтисодҳои миллиро дар бар мегирад. Онҳо бо якдигар тавассути системаҳои тақсими байналмилалӣ меҳнат, муносибатҳои иқтисодӣ сиёсӣ бо роҳи дохил шудан ба бозори ҷаҳонӣ ва наздик ба ҳамдигар алоқаманданд.

Дар тақвияти гуфтаҳои муҳаққиқи бритонӣ С. Стренч, муҳаққиқ М. Шумилов қайд менамояд, ки: «Ҳамаи давлатҳо, новобаста аз ҳудуд ва маҷмӯи ҷойгиршавиашон дар сиёсати ҷаҳонӣ дар назди инкишофи

¹ Ниг.: Хидирзода, М.У., Комилбек А. Ё. Низоми сиёсии ҷаҳон. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2021. – С.100.

² Ниг.: Холиков, А. Ғ. Ҷаҳонишавӣ ва манфиатҳои давлатҳои миллий (бархурди ҳуқуқи манфиатҳои ҷаҳонишавӣ ва давлати миллий). [Матн] / А. Ғ. Холиков. – Душанбе: «Ирфон», 2009. – С. 26.

босуръати технология, дигаргуниҳои иқтисодӣ, интегратсионӣ ва ташкили бозори ҷаҳонӣ нотаваҷиб мегарданд»¹.

О. Ю. Маслов андешаи сотсиологи амрикоӣ М. Уотерсро тақвият бахшида, чунин қайд менамояд, ки дар раванди глобализатсионӣ манфиатҳои миллӣ фишурда шуда, дигар барои ҳимояи он дар фазои сиёсӣ ҷойе намеронад ва он қурбони манфиатҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ мегардад². Дар заминаи ин давлат қобилияти таъсиррасониро ба субъектҳои дохилӣ аз даст медиҳад.

Дар тақвияти андешаҳои муҳаққиқони дигар, ба мисли В. Г. Федотова, В. А. Колпаков, Н. Н. Федотова муҳаққиқи тоҷик К. Назриев чунин мешуморад, ки: «Глобализатсия ин раванди тағйироти иҷтимоӣ дар ду даҳсолаи охир мебошад, ки дар шаклгирии бозори ягонаи ҷаҳонӣ ҷамъбаст мешавад. Ҳалабаи либерализм дар миқёси умумиҷаҳонӣ, фазои умумиҷаҳонии иттилоотӣ, бавучудоии технологияи нави иттилоотӣ, ҳамчунин тақвиятёбии алоқаҳои фарҳангии глобалӣ миёни одамон ва халқҳо падидаҳои глобализатсионӣ мебошанд»³.

Равандҳои глобализатсионӣ, инчунин таъсири худро ба фазои иттилоотии кишварҳо расонда, шакли ҳокимиятро тағйир медиҳанд. Ҳукумат мавқеи худро дар фаҳмондани ҳодисаҳо гум мекунад, ки ин мушкилии бехатарии иттилоотиро пеш мегузорад. Давлатҳои миллиро зарур аст, ки дар ин самт чораҳои муфид андешида, фазои холии иттилоотии худро пурра созанд.

Дар равандҳои глобализатсионӣ аз байни иқтисодиёти миллӣ марзҳо бардошта мешавад. Муносибатҳои иқтисодӣ сиёсӣ ва фарҳангӣ умумӣ, гардида барои таъсиси ҳукумати ягонаи умумиҷаҳонӣ ва ба миён овардани низоми нави ҷаҳонӣ мусоидаткунанда мегардад. Зеро ҷаҳонишавии иқтисод яке аз қонунҳои рушди ҷаҳон мебошад.

¹ Шумилов, М. М. Глобализация: политическое измерение.- М., 2002. [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 17.05.2021);

² Ниг.: Маслов, О.Ю. Глобализация: этапы глобализации, кризис глобализация, процесс глобализация. [Текст] / О.Ю. Маслов. - М., 2009. - С. 19.

³ Назриев, К. Глобаликунонӣ ва ренесанси миллӣ. / Ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир: Маводи мизии гирди ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш. Душанбе, 05 декабри соли 2019). [Матн] / К. Назриев. [Матн] / К. Назриев. - Душанбе: ДМТ, 2019. - С. 177.

Вобастагии бениҳоят афзояндаи иқтисодиёти кишварҳои гуногун дар муқоиса бо ҳамгирӣ бо ташаккули фазои иқтисодӣ алоқаманд аст, ки дар он сохтори соҳавӣ, мубодилаи иттилоот ва технологияҳо, чуғрофияҳои ҷойгиршавии қувваҳои истеҳсолкунанда бо назардошти муайян карда мешаванд вазъият ва пасту баландииҳои иқтисодӣ таносуби сиёсиро ба даст меоранд¹.

Падидаи ҷаҳонишавӣ фаъолияти одамон, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, институтҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва муносибати мутақобилаи миёни онҳоро тағйир дода, ба тамоми ҷанбаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ таъсири худро мерасонад. Бештари мутахассисони ғарбӣ ин равандро ба таври мусбат баҳогузорӣ намуда, чунин андеша доранд, ки ин раванд боиси муттаҳид гардидани сокинони сайёра гардида, барои беҳтар гардидани сатҳи зиндагии мардум заминаи хуб фароҳам оварда метавонад. Вале таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки раванди ҷаҳонишавӣ натиҷаҳои баръаксро низ ба вуҷуд меоварад. Таъсири ҷаҳонишавӣ ба алоқаҳои иқтисодӣ сиёсӣ, амалишавии манфиатҳои миллӣ ва дигар самтҳои ҳаёти инсонҳо ҳамеша эҳсос мегардад ва дар зери таъсири ин раванд марзҳои давлатҳои миллӣ ва соҳаҳои мухталифи онҳо шаффофтар мегарданд.

Доир ба масъалаи мазкур донишманди тоҷик Хидирзода М.У. чунин қайд менамояд, ки: «Ҷаҳонишавӣ бо раванди мутамарказгардонии субъектҳои ҳукумат (мутамарказии қудрат) зич алоқаманд аст. Дар сиёсат ҷаҳонишавӣ ба заифгардонии давлатҳои миллӣ ва сахмгузорӣ дар тағйир ёфтани ва қоҳиши соҳибхотирӣ онҳо равона шудааст»².

Глобализатсия ҳамчун марҳилаи муносири ташаккули муносибатҳои ҷамъиятӣ дар баробари пешрафт, инчунин як қатор таҳдидҳои навро ба субот ва амнияти кишварҳо пеш оварда истодааст, ки онҳо гуногунҷабҳа буда, метавонанд низоми мавҷудаи давлатҳо ва ҷомеаҳоро ҳалалдор намоянд. Вобаста ба ин, муайян намудани хусусияти таҳдидҳо аҳамияти

¹ Ниг.: Хидирзода, М.У. Комилбек, А. Ё. Низоми сиёсии ҷаҳон. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2021. – С.102.

² Хидирзода, М.У. Комилбек А. Ё. Низоми сиёсии ҷаҳон. [Матн] / М.У. Хидирзода. – Душанбе, 2021. – С. 100.

калидӣ дошта, дар ин замина механизмҳои самаранокии муқовиматнокиро низ ташаккул додан лозим аст.

Глобализатсия ин як навъ таҳдиди эрозияи истиқлолияти давлатӣ ба ҳисоб хоҳад рафт. Давлатҳои миллии суҳт тараққикарда меҳоянд ҷойи арзандаи худро ишғол намоянд, вале раванди глобалӣ, ки дар сайёра рух медиҳад, ба таври соҳта меҳвари соҳти иттилооти ҷамъиятиро тағйир медиҳад. СММ, САҲА ва зиёда аз 50 ҳазор ширкатҳои трансмиллӣ дар якҷояги қариб ним миллион бахшҳои фарбӣ дар тамоми ҷаҳон ҳамчун шаклҳои нави федерализми корпаративӣ муаррифӣ мегарданд. Ин ташкилотҳо дар фаъолияти худ натавонанд манфиати иқтисодӣ, балки ҳадафҳои сиёсӣ ва ҳуқуқию фарҳангиро низ пайгирӣ менамоянд. Ин ҳатари ҷаҳонишавӣ ба соҳибистиқлолии давлатӣ нигаронида шудааст¹.

Муҳаққиқи тоҷик профессор Хидирзода М.У. зимнан қайд менамоянд, ки: «Яке аз таҳдидҳои дигари равандҳои глобализатсионӣ ин таҳдиди фарҳангӣ мебошад, ки метавонад ҳувиати миллиро ҳалалдор созад, ин дур кардани миллатҳо аз фарҳанги худ ва соҳиби кардани рукнҳои муайяни фарҳанг аз ҷониби давлатҳо ва миллатҳои нисбатан пуриқтидор мебошад. Яъне бозори «фарҳангҳарию фарҳангфӯрушӣ» имрӯз серхаридор буда, ба мавҷудияти ҳувиати фарҳангӣ таҳдид менамояд»².

Бояд гуфт, ки идеологҳои глобализатсия мафҳуми «Истиқлолияти миллию давлатӣ»-ро ҳамчун мафҳуми кӯҳна маънидод мекунанд. Ба ақидаи назариячиёни глобализатсия, дар натиҷаи шустаҷавии сарҳадҳои давлатҳои миллӣ давлатҳо аз байн мераванд, фақат якҷанд давлатҳое боқӣ хоҳанд монд, ки онҳо маркази глобализатсияро ташкил медиҳанд³.

Тавре ки профессор Г. Н. Зокиров менависад: «Олами муосир ба марҳалаи сифатан нави инкишофи ҳеш ворид гардидааст, ки онро

¹ Ниг.: Холиқов, А. Ғ. Ҷаҳонишавӣ ва манфиатҳои давлатҳои миллий (барҳурди ҳуқуқи манфиатҳои ҷаҳонишавӣ ва давлати миллий). [Матн] / А. Ғ. Холиқов. – Душанбе: «Ирфон», 2009. – С. 53.

² Хидирзода, М.У. Ҷанбаи аксиологӣ дар омӯзиши масъалаҳои амнияти миллий. [Матн] / М.У. Хидирзода. – Душанбе, 2020. – С. 34.

³ Ниг.: Хидирзода, М.У., Комилбек, А. Ё. Низомии сиёсии ҷаҳон. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2021. – С.57.

замони глобаликунонии ҳаёт меноманд. Глобализатсия ҳамчун раванди умумичаҳонӣ фаҳмида мешавад. Он ҳодисаҳоро ифода менамояд, ки ба тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ, тамаддуни инсонӣ, мавҷудият ва инкишофи ҳаёт дар рӯи Замин тааллуқ доранд. Бинобар ин, дар сурати пеш омадани зарурат онро метавон бо мафҳуми «умумисайёравӣ» иваз намуд. Онро ҳамчун «ҷаҳонишавӣ» маънидод намудан чандон зарур нест. Зеро «ҷаҳонишавӣ» фаҳми маҳдудтари равандҳои глобаликунонӣ буда, муносибатҳои байниҳамдигарии ҷомеа ва табиатро фарогир нест»¹.

Метавон гуфт, ки равандҳои глобалии ҷаҳони муосир метавонад ба низоми идоракунӣ, манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва фарҳангу тамаддуни он таъсири худро расонад. Воқеаҳои бамиёномадаи ҷаҳони муосир аз он шаҳодат медиҳад, ки равандҳои мазкур бештар инъикоскунандаи манфиатҳои акторҳои ҷаҳонӣ мебошанд. Чунин ҳолатҳо барои татбиқ гаштани ҳадафҳои бамиёнгuzоштаи акторҳои ҷаҳонӣ мебошанд, пас зарурат пеш меояд, ки дар раванди муқовимат бо чунин ҷараён ҳимояи манфиатҳои миллиро дар мадди назари хеш қарор диҳем.

Ш. Б. Муҳаммадҷон раванди мазкурро ҳамчун ҷаҳонгарой таҳлил намуда, чунин мешуморад, ки: «Ҷаҳонгарой – ҷаҳонӣ шудан низ имрӯз фармудаи таърих аст, ки бояд иҷро бикунем. Мо бояд бо Шарқу Ғарб бипайвандем ва бо аҳли ҷаҳон бошем, бо омӯхтани таҷрибаи таърихии ахлоқи ҷаҳон барои худ роҳи тараққии ҳамвор бикунем»². Бояд гуфт, ки ҷаҳонгарой ин яке аз раванди сиёсии ҷаҳонист, ки кӯшишҳои давлатҳои муқтадирро дар самти ҳимояи манфиатҳои миллиашон амалӣ месозад. Дар ин раванд онҳо пайваста кӯшиш менамоянд, ки аз ҳама навъи имкониятҳо истифода намојанд, то ки дар ин раванд муваффақ гарданд.

Ҳамин тариқ, метавон мавқеи муҳаққиқонро нисбат ба равандҳои глобализатсионӣ, ояндаи давлатҳои миллий ва низоми идоракунӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намуд:

¹ Зокиров, Г. Н., Геополитика. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2009. - С. 119.

² Муҳаммадҷон, Ш. Б. Хуросон аст инҷо. [Матн] / Ш. Б. Муҳаммадҷон. - Душанбе, 2005. - С. 284.

- якум, глобализатсия ин раванд ва вазъиятест, ки бо мавҷудияти миллат ва давлати миллӣ номувофиқ аст. Он ба бартараф намудани умумиятҳои миллӣ равона карда шудааст. Дар ин радиф муҳаққиқон пешниҳод менамоянд, ки глобализатсия заминаҳои нобаробарии субъектҳои ҳаёти сиёсӣ ва мочароҳои этникиро ба миён меорад;

- дуоҷум, давлатҳои миллӣ барҳам меҳӯранд ва аз сахнаи таърихӣ берун мегарданд. Зеро қудрати корпоратсияҳои фаромиллӣ аз қобилияти як қатор давлатҳои миллӣ зиёд гардидааст. Глобализатсия суверенитети воҳидҳои давлатиро, ки дар фазои амали он қарор доранд, вайрон месозад. Моҳияти раванди глобализатсия ба вайрон намудани суверенитети ҳар як давлат равона карда шудааст.

Чунин ба назар мерасад, ки зери амаликунонии равандҳои глобализатсионӣ акторҳои ҷаҳонӣ мебошанд як идеологияи сатҳи ҷаҳониро ба миён биоранд. Албатта, мақсад аз идеологияи ҷаҳонӣ ин либерализм маҳсуб мешавад, ки дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҳукмрон аст. Метавон гуфт, ки башарият дар шароити ҳозира дар дунёи либерализм ҳаёт ба сар мебарад. Табиист, ки дар қонунҳо, расман аз либерализм ном намебаранд, вале аз режими сиёсӣ то иқтисоду фарҳанг ҳамагӣ ҷанбаи қавии либералӣ доранд. Либераликунонии муносибатҳо ин шароит фароҳам овардан барои шаклгирии низоми навини ҷаҳонӣ мебошад, ки яке аз ҳадафҳои асосии глобалистҳо ва «муҳандисони» низоми нави олам маҳсуб мешавад.

Маълум аст, ки мақсад аз вусъатёбии раванди мазкур, ин инкишофи васеи манфиатҳои абарқудратон ва тавассути ин раванд умумисайёравӣ гардонидани манфиату талабот ва фарҳангу тамаддуни худ мебошад.

Яке аз равандҳои ҷаҳони муосир, ки дар амалияи сиёсии кишварҳо ҳам ба назар мерасад, ба масъалаи ғимояи манфиатҳои миллӣ алоқаманд аст, ин модернизатсия мебошад. Масъалаи модернизатсия ва тарзи амалинамоии он дар замони муосир ба яке аз проблемаҳои муҳим ва актуалӣ табдил ёфтааст. Муҳаққиқон мувофиқи манфиатҳои худ оид ба модернизатсия ақидаҳои худро пешниҳод намудаанд. Модернизатсияи

сиёсӣ барои инкишофи олами муосир аҳамияти калон дорад. Дар асоси иқтибоси арзиш ва институтҳои алоҳида кишварҳои алоҳида инкишофи худро ҳаматарафа таъмин менамоянд. Қайд намудан зурур аст, ки модернизатсияи сиёсӣ аз ҳар ҷиҳат ба инкишофи ҷомеа таъсири амиқ мерасонад. Тарқиқ модернизатсияи сиёсӣ иштироқи мардум дар ҳаёти сиёсӣ фаъол мегардад, зеро яке аз нишондодҳои асосии модернизатсияи сиёсӣ сатҳи ҷалбнамоии аҳоли ба низоми демократӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, метавон гуфт, ки хусусият ва инкишофи модернизатсия аз рақобати кушодаи элитаҳои озод ва сатҳи ҷалбнамоии шаҳрвандон вобаста аст. Яъне, агар аз як тараф иштироқи фаъоли одамон дар ҳаёти сиёсӣ тарқиқ модернизатсияи сиёсӣ таъмин гардад, аз тарафи дигар, ҷалбнамоии мардум ба ҳаёти сиёсӣ боиси самаранок гардидани равандҳои модернизатсионӣ мегарданд.

2. Таълимоти дигари муосири сиёсии олам ин космополитизм мебошад. Космополитизм - (аз юнонӣ. Cosmopolite - шаҳрванди ҷаҳон), ҷаҳонбинии «шаҳрвандии ҷаҳонӣ», ки манфиатҳо ва арзишҳои тамоми инсониятро аз манфиатҳои миллатҳо ва давлатҳо боло мегузорад. Дар шароити глобализатсия ақидае бештар ба назар мерасад, ки инсоният ба марҳилаи ташаккули тамаддуни ягонаи сайёра ворид шудааст, ки дар он бартаарафсозии фарқиятҳои миллӣ, забонӣ ва фарҳангии байни халқҳо рушд хоҳад ёфт, миқёси ягонаи арзишҳо барои ҳама одамон таҳия карда мешавад, қоидаҳои ягонаи қонун, қорӣ намудани «шаҳрвандии ҷаҳонӣ» ва мавҷудияти давлатҳо бо тамоми муассисаҳои худ маънои худро гум мекунанд¹. Космополитизм, ки ҳамчун мафкураи шаҳрвандии ҷаҳонӣ фаҳмида мешавад, шиностарин рамзест барои ифодаи кайфияти рӯҳонии он қисми ҷомеа, ки «омили субъективии ҷаҳонишавӣ» номида мешавад. Бояд гуфт, ки ин ҳамон тамаддуни ғарбист, ки ба арзишҳои динию миллии мо таҳдиди бузург ба ҳисоб меравад.

¹ Ниг.: Космополитизм [Электронный ресурс] URL: https:// Bigenc.ru/ world_history/ text/2101947. (Дата обращения: 14.02.2020);

Мавзуи космополитизм дар адабиёти илмӣ васеъ муаррифӣ мешавад. Мутафаккирони маъруф дар бораи космополитизм суханронӣ намуда, вобаста ба масъалаи мазкур осорҳои илмӣ ба қалам додаанд. Масъалаи космополитизми имрӯза дар низоми нави ҷаҳонӣ масъалаи рӯзмарра гаштааст. Он тақрибан ба мисли мушкилоти ҷаҳонишавӣ гуногунҷабҳа аст. Чи тавре ки А. Н. Чумаков қайд менамояд: «Далели он, ки космополитизм ва ҷаҳонишавӣ ихтирои касе нест, балки воқеиятест, ки дар он табиати ягонаи инсон ва қонунҳои умумии эволютсияи ӯ аз паҳлӯҳои гуногун инъикос ёфтаанд, бе диққати зарурӣ боқӣ мемонанд. Аз ин рӯ, барои фаҳмидани вазъи кунунӣ ва дурнамои рушди иҷтимоӣ, ошкор кардани моҳияти аслии ин падидаҳо ва муайян кардани мафҳумҳои мувофиқ муҳим аст, ки ҳар яке аз онҳоро дар ҷойи худ дар системаи категорияҳои инъикоскунандаи ҷаҳони муосир ҷойгир кунанд»¹.

Космополитизм ҳамчун яке аз системаҳои бунёдии идеологӣ ба назар мерасад, ки манфиатҳои объективии қувваҳои ба марказ нигаронидашудаи ҷаҳонишавиро инъикос мекунад. Моҳияти таҳлили космополитизм дар заминаи раванди ҷаҳонишавӣ дар солҳои 90-ум якбора ба амал омадааст. Вобаста ба масъалаи мазкур соҳибназарони гуногун, аз қабили, Тимоти Бреннан дар асараш «Хона дар саросари ҷаҳон: Космополитизми имрӯза», Чи Фенг ва Р. Брюс дар монографияи дастаҷамъонаи худ «Космополитҳо: тафаккур ва ҳисси берун аз миллат», Фугере де Монбронн дар асараш «Космополитон ё шаҳрванди ҷаҳон» ва дигарон падидаи мазкурро таҳлил ва хулосагирӣ намудаанд.

Бояд қайд кард, ки танқиди космополитизм дар заминаи далели «азхудкунии маҷбурӣ», усулан ғайриимкон аст ва ба ин истилоҳ дахл надорад, зеро космополитизм танҳо ба фарқиятҳои милливу фарҳангӣ, тафовути ҷаҳонбинӣ дар ин марҳилаи таърихӣ таъсир мерасонад ва

¹ Чумаков, А. Н. Глобализация и космополитизм в контексте современности // [Текст]/ А. Н. Чумаков. Вопросы философии. 2009. - № 1. - С. 32-39.

танҳо омезиши фарҳангҳоро дар бар мегирад. Космополитизмро аксар вақт барои безътиной ба суннатҳои миллӣ ва фарҳанги миллӣ танқид мекунанд. Ҷонибдорони космополитизм ба он андешаанд, ки дар шароити муосир мафҳуми Ватан ҳеҷ маъно надорад.

Ба андешаи У. Бек: «Барои бартараф кардани миллатгароӣ ба мо гардиши космополитӣ, дурнамои космополитӣ лозим аст ва қадами аввал ба сӯи ин гардиш эътирофи он аст, ки космополитикунонӣ на танҳо ояндаи башарият, балки воқеияти замони мост»¹. Стратегияи космополитии муоширати байнифарҳангӣ ҳамчун як алтернатива ба стратегияи бисёрфарҳангӣ табдил ёфтааст, зеро он ба муқаррароти куллии фарқкунандаи бунёди асос ёфтааст. Ҳамин тавр, ба гуфтаи У.Бек, ғайри қобили амал будани чандфарҳангӣ, пеш аз ҳама, бо он муайян карда мешавад, ки «чандфарҳангсозӣ душмани фардисозист»².

Марксистон космополитизмро ҳамчун як назарияи реаксионии буржуазӣ мешуморанд, рад кардани урфу одатҳои миллӣ ва фарҳанг, истиқлолияти давлатӣ ва миллиро таълиф мекунанд. Он ба интернационализми пролетарӣ муҳолиф аст, ки «дурнамои тадричан ва ихтиёрӣ ба ҳам наздик шудан ва сипас ба ҳам пайвастании миллатҳоро дар назар дорад»³. Бояд эътироф кард, ки татбиқи сиёсати ҷаҳонишавӣ заиф шудани сиёсати миллӣ-давлатиро дар бар мегирад. Ба таҳлили ин падида оғоз намуда, қайд кардан зарур аст, ки: «Идеяи ҷаҳонишавӣ иқтисодии бузург дорад, ки он дар тамоми сайёра ҳамчун хонаи умумии заминӣ ҷойгир аст»⁴. Равандҳои ҷаҳонишавӣ якхела нестанд, онҳо ба натиҷаҳои мусбат ва манфӣ оварда мерасонанд, онҳо назоратшаванда ва шинохта шавандаанд.

¹ Бек, У. Живя в мировом обществе риска и считаясь с ним. Космополитический поворот // [Текст]/ У. Бек. Полис. 2012. - № 5. - С. 44-58.

² Бек, У. Власть и её оппоненты в эпоху глобализации. Новая всемирно-политическая экономия. [Текст]/ У. Бек - М.: Прогресс-Традиция, Издательский дом «Территория будущего», 2007. - С. 373.

³ Ниг.: Киршин, Ю. Я. Космополитизм - будущее человечества? - [Текст]/ Ю. Киршин. Клинец: Клиновская городская типография, 2013. - 408 с.

⁴ Соколов, К. Б., Жидков, В.С. Судьбы национальной, этнической и массовой культуры в условиях глобализационного мира // Глобализация в культурологическом измерении. - [Текст] / К. Б. Соколов, В.С. Жидков. - М., 2005 - С. 168.

Космополитизм, вобаста ба афзалиятҳои сиёсии як фазо ва вақти мушаххас, якчанд таърифҳо дорад, ки аксар вақт бо ҳам рӯ ба рӯ мешаванд:

- **тавсеаи ғояи Ватан дар тамоми ҷаҳон** - космополитизм ба шуури ягонагии насли башар ва ҳамбастагии манфиатҳои халқҳо ва кишварҳои алоҳида, ҳамчун қисмҳои ягонаи башарият асос ёфтааст. Космополитизм муҳаббат ба ватани худ ва мардуми бумиро истисно намекунад, он танҳо меъёри баландтаринро барои арзёбӣ кардани манфиати ҳақиқии ҷамъиятӣ ба манфиатҳои умумии инсонӣ таъмин менамояд;

- **идеологияи ба истилоҳ «шаҳрвандии ҷаҳонӣ»** - идеологияи реаксионии рад кардани урфу одатҳо ва фарҳанги миллӣ, ватандӯстӣ, рад кардани истиқлолияти давлатӣ ва миллӣ мебошад;

- назария ва идеологияе, ки радди анъана ва фарҳанги миллиро асоснок мекунад, истиқлолияти давлатӣ ва миллиро ба хоҳири ваҳдати насли башар рад мекунад;

- идеологияи ба истилоҳ «шаҳрвандии ҷаҳонӣ», ки манфиатҳо ва арзишҳои умумии инсониро аз манфиатҳои миллати инфиродӣ боло мегузорад.

Космополитизми шадид даст кашидан аз эҳсосоти ватандӯстиро нисбат ба кишвар даъват мекунад, аммо онҳоро бо эҳсосоти шабех дар робита бо ҷаҳон, сайёраи Замин иваз мекунад. «Ваҳдати насли башар» ғояи асосии ӯст. Ба ақидаи космополитҳо: «Ҷомеаи муосир ба раванди ташаккули тамаддуни ягонаи сайёра ворид шудааст, ки дар он кишварҳо ва халқҳои алоҳида мақоми воҳидҳои худмаблағгузорино аз даст медиҳанд. Космополитҳо мафҳуми «Ватан»-ро бо режими сиёсӣ ё низоми иҷтимоӣ иртибот намедиҳанд, онҳо ҳуқуқ ва манфиатҳои шахсро аз ҳуқуқ ва манфиатҳои давлат болотар мегузоранд, чунин мешуморанд, ки давлат дар як вақт барои ҳимояи ҳуқуқи шаҳрвандони худ сохта шудааст ва бояд манфиатҳои онҳоро ҳимоя кунад, на шаҳрвандон бояд қурбонӣ

кунанд чизеро ба хотири манфиатҳои номаълуми давлатӣ»¹. Бояд ишора намуд, ки космополитҳо тарафдори низоми ягонаи умумиҷаҳонӣ буда, ҷаҳони мавҷударо дар асоси низоми ягона дидан меҷаҳанд. Аз ин рӯ, онҳо бар он кӯшиш менамоянд, ки ҷаҳони мавҷуда дар асоси як низом ва фарҳанги ягона рушд намуда, тамоми шахрвандон шиносномаи шахрванди ҷаҳониро дошта бошанд. Чунин ҳолат дар шароити низоми нави ҷаҳонии асри ҷадид ба назар мерасад, ки он бо шиддат идома ёфта истодааст.

Дар воқеъ, космополитизмро метавон ҳамчун як таълимот ва як навъ раванди муосири сиёсӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ муайян кард. Раванди мазкур аз ҷониби субъектони манфиатдори ҷаҳонӣ ба хотири амалӣ намудани манфиатҳои худ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ мебошад. Ёдовар бояд шуд, ки космополитизм ин як навъ таъсири сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ ба манфиатҳои миллии давлатҳо мебошад. Субъектони раванди мазкур дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ бар он мақсаданд, ки тартиботи ҷаҳонӣ бояд ки дар як самт рушд намояд ва ҷаҳон ҷаҳони ягона бошад. Тамоми арзишҳои ҷаҳонӣ ва фарҳанги миллий ба фарҳанги ягонаи умумиҷаҳонӣ табдил ёбад. Ҷаҳон аз як марказ идора карда шавад. Дар натиҷа таъсиси ҳукумати ягонаи умумиҷаҳонӣ ба миён меояд ва тамоми олам аз як марказ идора карда мешавад. Андешаи мазкур дар самти хувияти миллий ва масъалаҳои миллию давлатӣ духӯрагиро ба миён оварда, ба заифшавии давлатҳои миллий ва манфиатҳои миллий оварда мерасонад, ки ин як навъи таъсири сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ ба манфиатҳои миллии давлат мебошад².

Бояд гуфт, ки донишманд О. Уайлд эҳсоси ватандӯстиро чунин баён менамояд: «Ватандӯстӣ маънои танҳо муҳаббат ба ватанро надорад, ин

¹ Космополитизм [Электронный ресурс] URL: [https:// Bigenc.ru/ world_history/ text/2101947](https://Bigenc.ru/world_history/text/2101947). (Дата обращения: 14.02.2020);

² Ниг. Музафарзода, Ф. Космополитизм ва таъсири сиёсии он ба манфиатҳои миллий. / Масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. - №3. [Матн] / Ф.Музафарзода. - Душанбе 2021. - С.41- 47.

хеле бештар аст. Ватандӯстӣ ин шуурнокии ҷудонашаванда аз Ватан ва таҷрибаи ҷудонашавандаи рӯзҳои неку бади инсон аст»¹.

3. Таълимоти дигари муосири сиёсии олам ин мондиализм мебошад. Мондиализм-(франс. Monde-олам) - ҳаракатест баҳри муттаҳид намудани олам ва минтақаҳои алоҳидаи он бо тарзи федеративӣ бо ҳукумати ягонаи умумиҷаҳонӣ. Аз солҳои 20-уми асри XX ғояи ташаккули Иёлоти муттаҳидаи Европаро ба миён гузошта буданд. Онҳо муносибатҳои байни халқҳо ва давлатҳоро дар заминаҳои нав ва тартиботи муттамаркази ҷаҳонӣ дидан меҳостанд. Асосҳои ғоявии ҳаракати мондиалистон дар асари С. Стройт «Иттиҳод ё бесарусомонӣ» (1939) таҷассум ёфтааст. Дар солҳои баъди Ҷанги дуҷуми Ҷаҳон мондиалистон ташкилотҳои худро дар кишварҳои Европа ва ИМА барпо намудаанд. Баъдтар таъсири мондиалистон дар зерфишори СММ тадриҷан паст рафта гирифт. Аммо аз солҳои 60-уми асри XX инчониб, мондиализм боз дар сатҳи назаррасе дар сиёсати ҷаҳонӣ аз худ дарак медиҳад².

Мондиализм – ин лоиҳаест, ки таъсиси ҳукумати ягонаи ҷаҳонӣ ва тартиботи ҷаҳонро пешбинӣ мекунад. Мафҳуми «мондиализм» ба соҳаи шахрвандӣ - сиёсии фаъолияти инсон дахлат менамояд. Баъзан ин мафҳумро бо падидаи ҷаҳонишавӣ омехта меҳисобанд. Мафҳуми ҷаҳонишавӣ ба соҳаи иқтисодии фаъолияти инсон ва мондиализатсия ба мафҳуми шахрвандӣ-сиёсӣ ишора мекунад³.

Мондиализм ин як ҷунбиш ва раванди сиёсӣест, ки ҳамбастагии аҳолии кураи заминро инъикос менамояд, ки ба таъсиси як сохтори федералӣ ва қонунҳои фардӣ дар саросари сайёра нисбати фарҳангҳо ва шахсиятҳои гуногун нигаронида шудааст. Мондиалистҳо ҷонибдори ташкили як ташкилоти нави сиёсианд, ки тамоми инсониятро идора

¹ Патриотизм, Материал из Викицитатника [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikiquote.org/m> (Дата обращения: 19.07.2020)

² Ниг.: Зокиров, Г. Н. Донишномаи сиёсӣ. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2015 - С. 269.

³ Ниг.: Ulrich Beck: Globalismus und Globalisierung. Gegen die unterstellte Dominanz der wirtschaftlichen Globalisierung, telepolis 3. Juli 1997.

мекунад. Онҳо ба он андешаанд, ки қисмҳои алоҳидаи соҳибхитиёрии миллӣ бояд ба Ҳукумати ҷаҳонии федералӣ, Департаменти Федералии ҷаҳонӣ, Суди умумиҷаҳонӣ супурда шаванд. Масъулияти Раёсат бояд ҳалли масъалаҳои мубрами инсоният, аз қабили норасоии оби тоза, гурӯснагӣ, посдории сулҳ, ҷангҳо, масъалаҳои экологӣ ва ғайраро дар бар гирад¹.

Пайдоиш ва инкишофи ғояҳои мондиализм, яке аз аввалин утопияҳои мондиалистӣ ғояҳои Огюст Конт дар бораи «Давраи сеюм» мебошад (1852). Вай ба он андеша аст, ки замин воқеан ватани ягонаи ҷаҳонии инсоният аст, ки барои муттаҳид сохтани тамоми сокинони сайёра пешбинӣ шудааст. Он бояд маҷмуи қобилияти азхудкунии ҳамаи одамон бошад. Инсоният як оилаи ҷаҳонӣ аст, аммо дар асл он дар тақсими захираҳо маҳдуд аст.

Ба андешаи мо мондиализм як сохтори идеологӣ мебошад, ки мувофиқи он ҳамаи давлатҳо ва халқҳо ба як воҳиди ягонаи сайёра муттаҳид мешаванд, ки дар он ҳудуди қавмӣ, миллӣ, динӣ ва фарҳангӣ аз байн меравад. Ин сохторро як навъ ҳукумати ҷаҳонӣ идора мекунад.

Аломатҳои хоси мондиализм ин асоси муносибатҳои байни кишварҳои мондиалистӣ иқтисодиёт ва савдои ҷаҳонӣ мебошад, ки аз маҳдудиятҳои ҳукуматҳои миллӣ озоданд. Хусусиятҳои зерин барои давлатҳои мондиалистӣ хосанд:

- вазни ҳар як кишвари мушаххас танҳо аз рӯи мавқеи иқтисодӣ ва сатҳи рушд муайян карда мешавад;
- дар афзалияти арзишҳои умумиинсонӣ анъанаҳои миллӣ дуҷумдараҷа мебошанд;
- мафҳуми «соҳибхитиёрӣ» аз байн меравад;
- даст кашидан аз ҳама гуна даъвоҳои ҳудудӣ;

¹ Ниг.: Что такое мондиализм [Электронный ресурс] URL: <https://spravochnick.ru> (Дата обращения: 7.01.2021).

- имконияти дастгирии молиявии хориҷӣ барои ҳама гуна ғаёлони сиёсӣ дар дохили кишвар;

- озодии ВАО;

- муттаҳидсозии тамоми системаи иқтисоди ҷаҳонӣ;

- истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ ва энергетикӣ ба манфиати тамоми инсоният;

- ягонагии фарҳанг ва ғайраҳо мебошад.

Мондиализм ин чунбишест, ки ҳамбастагии аҳолии рӯи заминро ифода мекунад, ки ба таъсиси қонунҳои ватанӣ ва сохтори федеративӣ дар тамоми сайёра ва ҳамзамон эҳтиром кардани гуногунии фарҳангҳо ва шахсони алоҳида нигаронида шудааст¹.

Ҳамин тавр, бояд ишора намуд, ки ҳаракати мондиализм ин як навъ раванди муосири сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ мебошад, ки ба хоҳири паҳн намудани арзишҳои миллӣ ва фарҳангу тамаддуни давлатҳои қудратманд, алалхусус ИМА дар саросари ҷаҳон мебоша. Раванди мазкур таҳдид ба манфиатҳои миллии давлатҳо буда, тамоми арзишҳои миллиро умумисайёравӣ намудан меҷӯяд

Ҳамин тариқ, дар заминаи таҳлили таълимотҳои болозикр хулоса намудан мумкин аст, ки таъсири сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ ба манфиатҳои миллии давлат тавассути фишангҳои сиёсӣ ба амал меояд. Мусаллам аст, ки равандҳои сиёсии дар боло баррасишуда аз ҷониби акторҳои муносибатҳои сиёсии давлатҳои қудратманд ба хоҳири доман афрохтани низоми нави ҷаҳонӣ дар сайёра нигаронида шудааст.

Аз ин хотир, метавон гуфт, ки низоми нави ҷаҳонӣ ҳамчун таҳдид ба манфиатҳои давлатҳои миллӣ баромад намуда, он ба хоҳири аз байн бурдани сарҳадҳо, истиклолияти давлатӣ ва умумӣ гардонидани манфиатҳои миллии давлатҳои миллӣ мебошад. Ташаббускори асосии бавучудории низоми навин, ки давлатҳои қудратманд махсуб мешаванд, созмон ёфтани низоми нави ҷаҳониро дар доираи манфиатҳои миллии

¹ Ниг.: Мондиализм, Материал из Википедии — свободной энциклопедии [Электронный ресурс] URL:<https://ru.wikipedia.org> (Дата обращения: 7.03.2021);

хеш дидан меҳоянд, ки он боиси аз байн рафтани манфиатҳои миллии давлатҳои қафомонда ва давлатҳои рӯ ба инкишоф мегардад. Аз байн рафтани манфиатҳои миллии ин зумра давлатҳо барои онҳо арзиш надорад.

Давлатҳои миллиро зарур меояд, ки бо дарназардошти чунин равандҳои муосири сиёсии низоми нави олам низоми давлатмехварию пурзӯр намоянд. «Низоми давлатмехварӣ, пеш аз ҳама, ин сиёсатеро татбиқ менамояд, ки ба ҳимояи манфиатҳои миллии нигаронида шудааст»¹.

Ҳамин тариқ, дар заминаи таҳлили таълимотҳои муосири сиёсӣ, ки равандҳои сиёсии ҷаҳониро тақвият бахшида истодаанд, дар мисоли глобализатсия, космополитизм ва мондиализм, метавон хулоса намуд, ки мазмунан ва мантиқан онҳо ифодакунандаи ғояи ягона дар бораи ташкили «Ҳукумати ҷаҳонӣ» мебошанд.

Дар ин масир таҳдиди асосӣ ба манфиатҳои миллии ва мавҷудияти давлатҳои миллии мебошад. Таҳдидҳои мазкур хусусияти иқтисодӣ, иҷтимоию сиёсӣ ва фарҳангӣ дошта, амалан ба маҳви андешаҳои миллии ва мавҷудияти давлатҳои миллии ҳамчун субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ нигаронида шудаанд.

Ҷанбаи қависозандаи ин маълумотҳо дар он аст, ки ҳар кадоми онҳо пуштибон ва идеологҳои пуриқтидор дошта, аз заминаҳои қавии молиявӣ бархӯрдор мебошанд ва давлатҳои рӯ ба инкишоф дар аксари мавридҳо ба онҳо истодагарӣ карда наметавонанд.

Ҷанбаи дигари муҳиме, ки таъсири таълимотҳои зикршударо ба шаклгирии муносибатҳои байналхалқӣ ва низоми нави ҷаҳонӣ собит месозад, ин тамоюлҳои муосир ва шадид шудани рақобати байни абарқудратҳо мебошад, ки талоши тағйир додани низоми мавҷудаи муносибатҳои байналмилалиро доранд. Ҳамаи ин исботи тарҳрезии

¹ Хидирзода, М.У., Комилбек, А. Ё. Низоми сиёсии ҷаҳон. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2021. – С.48.

дақиқи фаъолиятҳо дар самти амалишавии доктринаҳои зикргардида мебошад.

БОБИ II. НИЗОМИ НАВИ ЧАҲОНӢ ВА ВОҚЕИЯТИ АМАЛИШАВИИ МАНФИАТҲОИ МИЛЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

2.1. Манфиатҳои миллӣ ва механизмҳои таъмини ҳимояи онҳо дар низоми нави ҷаҳонӣ

Дар шароити муосир манфиатҳои миллӣ унсури ҳаётан муҳимми кишварҳо эътироф гардидааст. Бо дарназардошти вазъияти муосири геополитикӣ ва муносибатҳои мавҷудай байнидавлатӣ зарурат пеш омадааст, ки давлатҳои қафомонда ва давлатҳои рӯ ба инкишоф барои ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва механизмҳои таъмини ҳимояи онҳо дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ воситаҳои судмандро амалӣ намоянд.

Давлат доимо дар сиёсати дохилӣ ва хориҷии худ барои ҳимояи манфиатҳои миллии худ талош менамояд. Равандҳои мазкур баъзан дар шакли мубориза ва гоҳе дар шакли ҳамкорӣ зоҳир мегарданд. Шаклҳои мубориза ва ё ҳамкорӣ аз манфиатҳои миллии мамлакат вобастааст, зеро давлатҳо барои ҳимояи манфиатҳои миллии худ манбаъҳои мухталиф ва технологияҳои гуногунро истифода намуда, натиҷаҳои нобаробар ба даст меоранд. Дар чунин ҳолат афзалияти як давлат нисбат ба дигар давлат мушоҳида мешавад ва дар ниҳоят бархӯрди манфиатҳоро ба вучуд меорад. Бархӯрди манфиатҳои миллӣ инъикоси афзалияти як давлат аз болои давлати дигар буда, чунин ҳолат тавлидкунандай таҳдидҳо мебошад.

Маҷмуи манфиатҳои миллии Тоҷикистонро метавон ба ду гурӯҳ тақсим намуд: манфиатҳои дохилӣ ва берунӣ, ки фаъолияти кулли соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва шароити байналхалқиро фаро мегирад.

Ба манфиатҳои дохилӣ масъалаҳои зерин дохил мешаванд:

- таҳкими сулҳу субот, ризоияти миллӣ;
- решақан кардани маҳалгароӣ ҳамчун падидаи номатлуби иҷтимоӣ ба хоотири ҳифзи арзишҳои олии - манфиатҳои миллӣ;
- таъмини беҳатарии сарҳади давлатӣ;

- муҳайё намудани шароити мусоид барои ҳаёти наслҳои имрӯзу ояндаи ҷомеа;
- ташкили истеҳсолоти мутамаддини аграрӣ, эҳёву таҷдид ва рушди саноат дар заминаи технологияи навтарин;
- таъмини некуаҳволии мардум;
- ташкили шароити мусоид барои инкишофи шахс;
- кафолати ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон;
- ташаккули ҷомеаи фарҳангӣ;
- инкишофи фарҳанги миллий ва шаҳрвандӣ;
- тарбияи насли наврас дар заминаи эҳтиром ба арзишҳо ва муқаддасоти миллий;
- мубориза бар муқобили камбизоатӣ, ташкили шароити мусоид барои амали намудани анъанаҳо ва расму одатҳои маданӣ, динӣ ва ҳифзи арзишҳои миллий дар раванди глобализатсионӣ ва ғайраҳо.

Гуфтан ҷоиз аст, ки ҳар яке аз унсурҳои зикргардида баҳри таъмини ягонагӣ, ҳамгиройӣ ва суботи сиёсии ҷомеа зарур буда, дар заминаи онҳо имконияти рушди давлат ва беҳтар намудани сатҳи сармояи инсонӣ имкон дорад. Вобаста ба ин ташкили фаъолияти мақсадноку ҳамоҳанг ва дарёфти механизмҳои муосири таъмини манфиатҳои миллий зарур мебошад. Тавре дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «Бо дарназардошти равандҳои муосири сиёсӣ, вазъи ҳассосу пачидаи ҷаҳони муосир олимону донишмандони мамлакат бояд ба масъалаҳои тавсеаи мафкураи миллий, таҳкими давлатдорӣ ва рушди иҷтимоиву сиёсии ҷомеа, иттиҳоди неруҳои созандаи кишвар ва ҳифзи манфиатҳои стратегии Тоҷикистон, мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм, хурофотпарастиву ифротгаройӣ, инчунин таҳқиқи масоили

демократикунонии ҳаёти иҷтимоиву сиёсии Тоҷикистон эътибори аввалиндараҷа диҳанд»¹.

Ҳаёти сиёсии ҷомеа аз раванду ҳодисаҳо, муносибатҳои мухталифу ба ҳам зид ва муносибу муттасил таркиб ёфтааст. Дар маркази ҳамаи ҳодисаҳо ва муносибатҳои сиёсӣ инсон ҳамчун сармояи бузурги ҳар як давлату миллат истодааст. Инсон ба рафтор ва ҷаъолияти ҳеш дар доираи муносибатҳои ҷамъиятӣ ва робитаҳо мақом ва нақши пешбарро соҳиб аст. Дар ин замина ба инобат гирифтани омили инсонӣ дар раванди таҳкиму ҷаъолияти механизму сохторҳои гуногун вобаста ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ амри зарурӣ маҳсуб меёбад.

Бояд ёдовар шуд, ки ҳаёти ҷомеаи башарӣ тадриҷан мураккаб гардида, мушкилоти зиёде онро дар худ фарогир мебошад. Мураккаб гардидани ҳаёт ба муносибатҳои ҷамъиятӣ таъсир расонида, танзими онҳоро хело душвор намуда истодааст ва ин мураккабӣ боз метавонад таъсири худро ба сатҳи ҳимояшавандагии манфиатҳои миллӣ низ расонида тавонад.

Қонуниятҳои рушди ҷомеа собит менамояд, ки омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бо ҳам алоқаманд буда, дар маҷмӯъ ҳаёти ҷомеаро ташкил мекунанд. Миёни ин чор унсурҳои зарурӣ таъсири мутақобила вучуд дошта, яке дар рушду инкишоф ва ё фалаҷ гардидани дигаре мусоидат намуда метавонад. Пас, бояд қайд намуд, ки як самти ҳаётии ҷомеа метавонад ба дигар самтҳои ҳаёти ҷомеа таҳдид кунад ва ё дар таъмини амниятҳои он мусоидат намояд. Сиёсате, ки оқилона ва одилона аст, дар сатҳи байналхалқӣ ва дар сиёсати дохилии кишварҳои олам самарабахш буда, натиҷаи он метавонад барои рушди тамоми ҷабҳаҳои ҳаёт ва таъмини амниятҳои он мусоидат намояд.

Ҷомеаи ҷаҳонӣ айни замон ба марҳилаи ҳамгиройии худ дохил шуда, инкишоф ва амниятҳои ҳаёти ҷомеа аз муътадилии фазои сиёсӣ дар минтақа ва ҷаҳон вобаста мебошад. Ин фазо имконияти пурраи

¹ Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 23.01.2015 [Маводи электронӣ]. URL:<http://www.president.tje>. (санаи мурочиат: 30.03.2020);

таъсиррасонӣ ба сиёсати дохилии кишварҳои дигарро низ дошта, самти рушди онҳоро муайян менамояд. Дар ин замина алоқамандӣ ва таъсири мутақобилаи сиёсати дохилӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонро наметавон сарфи назар намуд. Пайдоиши таҳдид ба манфиатҳои миллӣ низ дар заминаи вобастагӣ ва алоқамандӣ ба вучуд меояд. Ҳолате мешавад, ки бархӯрди манфиатҳои кишварҳои сеюм боиси пайдоиши таҳдид ба манфиатҳои миллӣ мегардад. Дар натиҷа давлат маҷбур мешавад, ки бо мақсади ҳифзи онҳо сиёсати дохилии худро дар шакли ҷадид тарҳрезӣ намояд.

Бояд қайд намуд, ки таҳдидҳо чунин шаклу шароите мебошанд, ки ба манфиатҳои миллии Тоҷикистон ва самтҳои ҳимояшавии унсурҳои таркибии он монеа эҷод менамоянд ва онҳо доимо аз фаъолияти субъектони дигари манфиатдор вобастаанд, зеро ки таҳдидҳо бо манфиатҳо пайдоранд. Дар сурате, ки манфиатҳо набошанд, таҳдидҳо эҳсос намегарданд. Ченаки асосии пайдоиши таҳдидҳо низ манфиатҳо мебошанд.

Таҳдидҳо ба манфиатҳои миллии Тоҷикистон, шахрвандони мамлакат, ба системаи давлатдорӣ ва дигар сохторҳои он таъсири манфӣ мерасонанд. Онҳо ба шахрвандони мамлакат ва ниҳодҳои ҷамъиятӣ имкон намедиханд, ки ба таври озод самти рушду инкишофи худро интихоб намоянд. Барои давлат бошад имконият намедиханд, ки дар соҳаҳои алоҳида ба таври озод фаъолият намояд ва рушди соҳаҳои мазкурро таъмин созад. Махсусан, таҳдидҳо дар самти амалишавии ҳадафҳои миллӣ ва стратегияҳои давлатӣ таъсири манфӣ расонида, манбаъҳо ва воситаҳои мавҷударо маҳдуд мегардонанд.

Як қатор муҳаққиқон хусусияти таҳдидҳо ва табиати онҳоро аз табиати манфиатҳои миллӣ вобаста медонанд ва пайдоиши онҳоро бо рафтори субъектони сиёсат алоқаманд менамоянд. Масалан, Х.Қ. Сафарализода дар тақвияти адешаҳои олими рус А.В.Логунов чунин меҳисобад: «Ҳар як давлат кӯшиш менамояд, ки бо ҳар роҳу воситаи имконпазир манфиатҳои миллии худро ҳимоя намояд. Дар раванди ҳимояи манфиатҳои миллӣ бархӯрди манфиатҳо ба амал меояд, ки барои

ин ва ё он ҷониб таҳдидҳои хосро ба вучуд меорад. Таҳдидҳо ба амнияти милли хатаре мебошанд, ки пайдоиши онҳо аз фаъолияти ҳадафмандонаи субъектони алоҳида ва аз эҷод намудани монеа дар самти ҳимояи манфиатҳои милли вобаста мебошад. Бо ибораи дигар, таҳдидҳо ба амнияти милли бо ин ва ё он манфиати милли алоқамандии зич доранд. Агар манфиати милли вучуд надошта бошад, таҳдид низ вучуд надорад»¹.

Дар баробари таҳдидҳо хавфу хатарҳо низ бояд омӯхта шаванд. Ба ақидаи мо, агар субъект ва ё шахс ният ва имконияти зараррасонӣ ба шахси дигарро дошта бошад, пас ин таҳдид аст. Дар сурати нияти зараррасонӣ доштану имконият надоштан, ин хатар аст.

Зикр кардан бамаврид аст, ки доир ба масъалаҳои хавфу хатар ва таҳдидҳо сиёсатшиноси тоҷик А.Н. Муҳаммад чунин қайд менамояд: «Замоне ки хатарҳо ба сифати пасту баланду миёна муаррифӣ мегарданд, мо бояд ба таҳдид ва мақсаднокии онҳо таваҷҷуҳ дошта бошем. Мақсади асосии муайян намудани хавфу хатар ва таҳдидҳои нави замонавӣ, ба фикри мо, бояд натанҳо тасвири унсурҳои сохтори дараҷаи онҳо, балки муайян намудани сабабҳои асосӣ ва зарари онҳо бошад. Дар ин раванд бештар мутахассисони соҳавӣ бояд ба манфиатҳои моддии инсон (мақом, даромад, моликият) ва муносибатҳои иқтисодию динию мазҳабӣ геополитикӣ таваҷҷуҳ зоҳир намоянд»². Қайд намудан бамаврид аст, ки новобаста ба сатҳи хатару таҳдидҳо давлат ва ҷомеаҳо бояд доимо механизмҳои муқовимат ба онҳоро коркард намояд. Дар ин самт моҳияти манфиатҳо низ аҳамияти хосро соҳиб буда, дараҷаи арзишмандии онҳо ба сатҳи таҳдиду хатарҳо низ таъсир мерасонад.

Дар олами муосир падидаҳо дар шаклҳои гуногун ва дар сатҳи глобалӣ зухур намуда, бартараф намудани онҳо вазифаи муқаддаси ҳар як субъекти муносибатҳои ҷаҳонӣ мебошад. Дар бартараф намудани

¹ Сафарализода, Х. Қ. Баъзе хусусиятҳои таъмини амнияти милли дар шароити муосир. / Масъалаҳои актуалии равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон. Қисми VI. [Матн] / Х.Қ. Сафарализода. - Душанбе, 2018, - С.87.

² Муҳаммад, А.Н., Истиқлол ва ҳифзи манфиатҳои милли (Таҷрибаи Тоҷикистон): Монография. [Матн] / А.Н. Муҳаммад. - Душанбе, 2021. - С. 123.

тахдидҳои нави ҷаҳонӣ канорагирӣ намудан амали оқилона нест. Зеро таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ тадриҷан аз доираи минтақаҳо берун рафта, мунтазам тамоми сайёро дар худ фаро гирифта истодаанд. Аз ин хотир, самаранокии мубориза баҳри бартараф намудани таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ шарт ва зарур мебошад.

Таҳдидҳо дар олами муосир дар шаклҳои гуногун зухур намуда, амнияти шахс, ҷомеа ва давлатро халалдор месозанд.

Омӯзиши хусусияти таҳдидовари равандҳои сиёсӣ ба манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият медиҳад, ки ҷанбаҳои гуногуни онҳоро ҷудо намоем. Яке аз онҳо таҳдидҳои **ҷанбаи сиёсидошта мебошанд**. Моҳияти онҳо дар талош баҳри дигаргунсозии симои сиёсии ҷаҳон тавассути сарнагун намудани низомҳои сиёсии побарҷо ва устуворе мебошад, ки манфиатҳои абарқудратҳо имкони эҷоди монеаро доранд. Бо ин мақсад дар доираи муҳорибаҳои геополитикии идомадошта аз технологияҳои гуногуни сиёсӣ истифода шуда истодааст, ки дар натиҷаи он ҷаҳони имрӯза шоҳиди риоя нагардидани меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ ва дигар талаботҳои дар арсаи ҷаҳонӣ пазируфта гашта истодааст. Чунон ки олими тоҷик М.Хидирзода қайд мекунад: «Дар замони муосир ҳамлаи асосӣ ба мафкураи мардум ва ҳамин тавр нобуд намудани ҳокимияти сиёсӣ дар кишварҳо бо дасти худи шаҳрвандони он роҳандозӣ мегардад. Масалан, тавассути ҳучуми иттилоотӣ ва ташаккули симои «диктатор» ва «зӯровар» инқилобҳои бахмалин дар як қатор кишварҳо амалӣ гашта, сипас ба бесуботию бенизомӣ кашида шудаанд. Таҷрибаи давлатҳои араб нишон медиҳад, ки маҳз коркарди иттилоотии ҷомеа, тафрикаандозӣ дар шуури ҷомеа, тақсими мардум ба «муҳолифину» «ҳукуматӣ» ба он оварда расонид, ки имрӯз ин кишварҳо дар ҳолати вазнини иқтисодию сиёсӣ ва бӯҳрони демографии вобаста ба муҳочирату ҷанг қарор доранд»¹.

¹ Хидирзода, М.У. Истиқлолият ва стратегияҳои муваффақ. [Матн] / М.У.Хидирзода / - Душанбе, 2017. – С.65.

Минтақаи Осиёи Марказӣ, ки аз диди геополитикӣ минтақаи бархӯрди манфиатҳои кишварҳои абарқудрат маҳсуб меёбад, аз таҳдиди инқилобҳои ранга дар канор намондааст. Аз ҷумла, силсилаи инқилобҳои ранга дар Қирғизистон, ки дар ҳамсоияи наздик бо Тоҷикистон қарор дорад, хушёр медиҳад, ки нерӯҳои манфиатдор ин амали геополитикиро аллакай таҷриба намудаанд. Воқеияти сиёсӣ собит месозад, ки амали мазкур боиси ноустувории низоми идоракунӣ дар ин кишвар гашта, пайваста дар он эътирозу ошубҳои дорои хусусияти ғуногун сар заданд, ки боиси истеъфои Президент ва Ҳукумати ин кишвар гаштаанд.

Мисоли дигар ҳодисаҳои вобаста ба тасарруфи ҳокимият дар Ҷумҳурии Қазоқистон маҳсуб меёбад, ки танҳо тавассути ворид намудани нерӯҳои ҳарбии Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ имконияти паст нишонидани муқовиматҳо ба даст омад.

Ин ҳама нишон медиҳанд, ки таҳдидҳо ба амният ва суботи Тоҷикистон низ мавҷуд буда, тақозо мегардад, ки тавассути андешидани чораҳои доимии тақвиятбахшандаи субот ва бехатарӣ дар минтақа аз манфиатҳои ҳаётан муҳимми давлат дифоъ карда шавад.

Олами муосирро таҳдидҳои навини ҷаҳонӣ пайгирӣ мекунанд. Новобаста аз он, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ баҳри аз байн бурдани чунин таҳдидҳо чӣ чораҳо меандешад, ба пуррагӣ аз байн бурдани ин таҳдидҳо ғайриимкон аст. Ҷиҳати манфии онҳо дар он аст, ки ҳоло як таҳдид ба пуррагӣ ҳалли худро наёфта, таҳдиди дигаре пайдо мешавад. Яке аз ин навъи таҳдидҳо ин терроризм ва экстремизм ба ҳисоб меравад.

Мубориза ба муқобили зухуроти экстремизм ва терроризм ба қатори масъалаҳои муҳимми ҷимояи манфиатҳои миллӣ ва таъмини амнияти давлатӣ дохил мешавад. Терроризм ҳамчун зухуроти номатлуб дар шаклҳои зерин ифода меёбад:

1) Терроризми сиёсӣ - ин навъи терроризм дар заминаи тезтунд шудани муборизаҳои сиёсӣ миёни он нерӯҳои сиёсӣ, ки дар роҳи амалӣ намудани ҳадафҳои худ яке бо дигаре созиш карда натавониста,

даст ба амалҳои террористӣ мезанад. Дар заминаи ворид шудани неруҳои радикалӣ ва экстремистӣ вазъи сиёсӣ куллан мураккаб гардида, афроди бегуноҳ қурбони амалҳои террористӣ мегардад.

2) Терроризми динӣ – аз рӯйи моҳияти худ дин бо терроризм ҳеҷ иртиботе надорад, зеро ҷавҳари таълимоти тамоми адёни ҷаҳонӣ ин гуманизм, раҳму шафқат, таъмини оромию осудагӣ ва таъмини инкишофи ҷомеа мебошад. Худкушӣ кардан ва дар заминаи он чандин афроди бегуноҳро ба қатл расонидан аз ҷониби тамоми адёни олам маҳкум карда мешавад. Имрӯз дар ҷаҳони ислом амалҳои террористӣ бештар хусусияти диниву мазҳабӣ касб намудаанд.

3) Терроризми миллӣ - ин навъи терроризм дар заминаи таассуботи миллӣ ба вучуд омада, хусусияти зиддинсонӣ дорад. Нуктаи меҳварии ҳар як идеяи миллӣ бояд гуманизм бошад, зеро ҷавҳари инсонгароӣ доштани идеяи миллӣ иттиҳоди миллатҳоро ба вучуд оварда, дар таъмини ваҳдати башарӣ мусоидат менамояд.

4) Терроризми технологӣ - неруҳои террористӣ дар ин навъи терроризм аз яроқҳои кимиёвӣ, бактериологӣ ва воситаҳои радиоактивӣ истифода мебаранд. Неруҳои террористӣ аз прогресси илму техника истифода бурда, вақтҳои охир кӯшиш менамоянд, ки дар содир намудани амалҳои террористии худ тайёраҳои бесарнишинро мавриди истифода қарор диҳанд¹.

Бояд қайд кард, ки терроризму экстремизм ҳамчун раванди таҳдидовар ба ҳастии инсонҳо ва суботу амнияти кишварҳо, ки имрӯз ҷаҳонро ба ташвиш овардаанд, шакли амалинамоии сиёсат мебошад, ки қувваҳои манфиатдор онро барои татбиқи ҳадафҳои худ пазируфтаанд. Хусусияти глобалӣ кашф намудани ин мушкилӣ, пеш аз ҳама, вижагиҳои хоси худро дошта, мавҷудияти низоми ташаккулёфта, маблағгузори даркорӣ, низоми мукаммали таъсиррасонии иттилоотӣ ва психологӣ, ташкили кори таблиғотии фардӣ, истифодаи васеи воситаҳои техникӣ,

¹ Ниг.: Ҳукумшоев, З.Д. Раванди сиёсӣ. [Матн] / З.Д. Ҳукумшоев. – Душанбе, 2021. – С. 103.

дарёфти иттилоот ва истифодаи он барои ҷалби гурӯҳҳои осебпазир муваффақияти кори гурӯҳҳои террористиро таъмин намуда истодаанд. Дар баробари ин, гуфтаҳои боло бори дигар собит месозанд, ки инҳо равияҳои «худрӯй» набуда, баръакс дастпарвари сиёсатҳои калон мебошанд¹.

Ҷомеаи ҷаҳонӣ хатари ифротгароиву терроризмро бо масъулияти том дарк менамоянд. Дар тамоми кишварҳои ҷаҳон ҷораҳои шадиди амниятӣ баҳри пешгирии амалҳои террористӣ андешида мешавад. Ин нишонаи амиқи таҳдиди глобалӣ доштани терроризму экстремизм буда, кишварҳо новобаста ба мавқеи ҷойгиршавиашон, сатҳи рушди иқтисодию иҷтимоӣ, мансубияти миллию наҷодӣ ва динӣ роҳу усулҳои муқовимат ва пешгирӣ аз ин падидаҳо ҷустуҷӯ менамоянд. Дар ин роҳ таъмини муқовимати иттилоотӣ мавқеи махсус дорад. Муқовимате, ки ҷавҳари онро ақли солим, нуруи пурқуввати зеҳнӣ ва далелҳои илман асоснокшуда ташкил медиҳад.

Ба ақидаи Г.Н. Зокиров: «Муборизаи зидди терроризм бояд мушаххасан ва мақсаднок сурат бигирад ва дар ин самт манфиатҳои умумибашарӣ дар мадди аввал гузошта шаванд. Ин мубориза фақат бо нобуд сохтани ташкилоти террористие ба охир намерасад. Бояд сабабҳо ва заминаҳои мухталифи ташаккулу инкишофи ин падидаи ирриҷой ҳамаҷониба дарк карда шаванд ва роҳу воситаҳои беҳтари мубориза дарёфт гарданд. Сиёсати комиле зарур аст, ки манбаъҳои зӯрӣ, фишороварӣ ва маҷбурнамоиро рафъ намояд. Симои ҳақиқии ифротчиёро нишон диҳад ва афкори умумро дар шикасти онҳо истифода барад»².

Барои бархе аз давлатҳо терроризм таҳдид ба амнияти давлатӣ, вале барои дигарон терроризм воситаи асосии стратегияи байналхалқӣ ва предмети манфиатҳои асосии онҳо ба ҳисоб меравад. Терроризм

¹ Ниг.: Хидирзода, М.У. Ҷанбаи аксиологӣ дар омӯзиши масъалаҳои амнияти миллий. [Матн] / М.У. Хидирзода. – Душанбе, 2020. – С. 78.

² Зокиров, Г. Н. Терроризм. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2004. - С. 42.

натичаю оқибати ғайбати муассисаю идораҳои расмии давлатҳои сатҳи гуногун мебошад. Вобаста ба ин, ҳаҳолати терроризм афзун гашта, ба низоми сиёсӣ ҳуқуқӣ итоат намекунад. Вале бар ивази ҷазо ба он гузашт мекунад, муҳлати амалиётро дароз намуда, хоҳиши истифода намудани онро ба манфиатҳои худ мувофиқ мегардонад. Дар ин ҳолат низ манфиатҳо дар доираи амалҳои террористӣ риоя мегарданд, ҳатто аз тарафи он касоне, ки онро ба миён овардаанд. Ин зиддиятҳои нерӯҳои сиёсӣ ва ҳокимиятдорон мебошад. Акнун масъалаи асосӣ на дар муборизаи зидди терроризм, балки дар бартараф намудани муқовимати манфиатҳо зоҳир мегардад. Аммо ин амали хеле душвор аст.

Бояд гуфт, ки яке аз ғояҳои рушди терроризм ин экстремизми сиёсӣ мебошад. Экстремизм- ғоя ва таҷрибаи якҷанд ҷараён, гурӯҳҳо ва ҳодимони ҷомеаи сиёсӣ, ташкилотҳои динӣ ва мазҳабҳо махсуб меёбад. Аз ин рӯ, экстремизм, ин ба ҳама гуна воситаҳо ва дар ҳама гуна шароит зӯхур ёфтани ғайбати гурӯҳҳои иҷтимоист, ки ҳадафҳои соҳиб шудан ба манфиатҳои онро тавассути истифодаи усулҳои қатъӣ, нуқтаи назари оштинопазирӣ, тарғиби мочароҳо, баҳои нодурусти равандҳои иҷтимоӣ сиёсӣ, ки ба ақидаи аз ҷониби омма ё аксари мутлақи аъзои ҳамин ҷомеа эътирофшуда муқобил пеш мегузоранд¹. Экстремизм ин яке аз таҳдидҳои муосире мебошад, ки барои амалишавии манфиатҳои миллӣ монеаи ҷиддиро пеш меорад.

Вобаста ба роҳҳои муқовимат ба ин зӯхуроти манфӣ ва таҳдидовар М.У.Хидирзода қайд мекунад, ки: «Механизмҳои муқовимат бо терроризму ифротгарӣ наметавонанд барои тамоми ҷомеаҳо якхела бошанд, зеро ҳар як ҷомеа хусусиятҳои хоси миллию этникӣ ва динию мазҳабии худро дошта, паҳнкунандагони ин равиҳо моҳирона ин омилҳоро ба инобат мегиранд. Аз ин рӯ, дар низоми мавҷудаи муносибатҳои иҷтимоӣ сиёсӣ зарур аст, ки механизмҳои ташаккулдиҳандаи шуури ҷамъиятӣ ғайбати мунтазам ва системанок

¹ Ниг.: Маҳмадизода, Н. Д. Решаҳои иҷтимоӣ экстремизми динӣ – сиёсӣ дар Тоҷикистон: [Матн]/ Н. Д. Маҳмадизода. - Душанбе, 2019. - С. 8.

дошта бошанд. Дар ин самт, пеш аз ҳама, баланд бардоштани масъулияти шахрвандӣ, ҷоннок намудани фаъолияти ниҳодҳои ҷамъиятӣ, масъулияти мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ, зиёиёни маҳал, ходимони дин, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ ва сохторҳои маҳаллии қор бо қанон, қавонон ва фарҳанг бисёр зарур аст»¹.

Дар шароити муосир муносибати қомеаи қаҳонӣ ба экстремизму терроризм, ки хусусияти духӯра пайдо намуда истодааст, масъалаи мубориза бо ин қаворо дучанд душвор гардонидааст. Қунин ба мушоҳида мерасад, ки баъзе омилҳо ва ҳадафҳои геополитикие ҳастанд, ки махсусан дар самти густариши нерӯҳои террористӣ фаъолият меқунанд. Масалан, ба сари ҳокимият омадани Толибон дар Афғонистон худ муамме мебошад, ки то имрӯз ба он қавоби дақиқ мавҷуд нест. Ин ҳодиса боиси нигаронии қомеаи қаҳонӣ гашта бошад ҳам, муносибати имрӯза ба онҳо боз шубҳаҳои зиёдро пеш меорад.

Ба сари қудрат омадани Толибон таҳдиди қиддӣ ба амният ва суботи минтақа, махсусан Тоҷикистон мебошад, зеро Афғонистон ҳамчун давлати ҳамқавор дар ҳамсоғии Тоҷикистон қарор дошта, 1300 км сарҳади муштарак дорад.

Вазъи ҳифзи марзи Тоҷикистону Афғонистон дар партави воқеаҳои дар минтақа рӯйдода, яке аз масъалаҳои муҳимми таъмини манфиатҳои бақодории давлат мебошад. Нигаронии Тоҷикистон аз таъмини амният дар ин самт аз он бармеояд, ки дар Афғонистон як воқеияти қомилан нав ба вучуд омадааст ва давлатҳои Осиёи Марказӣ барои ташаққули муносибати худ ба ин низоми сиёсӣ бархӯрдҳои қуноғун доранд.

Мавқеи Қумҳурии Тоҷикистон нисбат ба Толибон устувор ва прагматикӣ буда, ба он асос ёфтааст, ки ҳадафҳои таҳқими амният бояд аз баъзе манфиатҳои иқтисодӣ муҳимтар бошанд. Ин маънои онро дорад, ки барои як муддати муайян бояд баъзе қамбудиҳои иқтисодиро

¹ Хидирзода, М.У. Истиқлолият ва стратегияҳои муваффақ.[Матн] /М.У.Хидирзода. - Душанбе, 2017. – С.65.

тахаммул намуд, ки бо афзоиши шиддати сиёсӣ метавонад чандин маротиба афзоиш ёбад.

Тоҷикистон дар баробари иҷрои рисолати башардӯстона ба дарёфти тадбирҳои муассири пешгирикунанда ҷиҳати ҷилавгирӣ аз таҳдидҳои аз Афғонистон воридшаванда манфиатдор аст¹.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми худ ба парлумони кишвар соли 2021 қайд намуданд, ки: «Бо дарки амиқи манфиатҳои миллии худ ва вазъи воқеии Афғонистон мо ҳалли қазияи ин кишварро дар дастгирии нерухое медидем, ки метавонистанд такаҷоҳи сулҳу суботи минтақа бошанд. Дар ҳоле, ки бисёр сиёсатмадорон ва давлатҳои ҷаҳон дар он давраи номуайяниҳо ба ин масъала бетафовут менигаристанд, мо ба сиёсати низоми иртиқои толибон баҳои воқеӣ дода, барқарории ҳеҷ гуна муносибатро бо онҳо раво надидем. Мо аз таҷрибаи худ медонем, ки роҳи сулҳ ҳамвор нест ва тай кардани он сабру таҳаммул ва хиради бузургро тақозо мекунад. Сарнавишти ояндаи Афғонистон, пеш аз ҳама, албатта, дар дасти худи мардуми Афғонистон аст»². Воқеан ҳам дар шароити муосир, масъалаи Афғонистон ва ба сари қудрат омадани Толибон боиси нигаронии ҳукумати Тоҷикистон гардидааст.

Бояд қайд намуд, ки дар таърихи 15 августи соли 2021 Толибон қудрати сиёсиро дар Афғонистон ба даст оварданд. Режими қаблӣ ба шикаст мувоҷеҳ гардид. Раиси Ҷумҳурии Исломии Афғонистон А. Ғанӣ аз Афғонистон фирор намуд ва аз Аморати Муттаҳидаи Араб (АМА) паноҳгоҳи сиёсӣ талабид. Аз 34 вилояти Афғонистон танҳо вилояти Панҷшер таҳти фармондеҳии писари Қаҳрамони миллии Афғонистон Аҳмадшоҳи Масъуд – Аҳмад Масъуд ва ҳамразмони ӯ, Ҷабҳаи муқовимати миллии дуҷумро ташкил дода, ба муқобили Толибон муборизаро оғоз намуданд.

¹ Ниг.: Усмонзода, Х.У. Иштироки директор дар чорабинии коршиносон дар мавзӯи «НАТО, Россия ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар пасманзари воқеияти нави геополитикӣ» [Захираи электронӣ] <https://mts.tj/> (санаи мурочиат 15.03.2022)

² Зӣёӣ, Х. Масъалаи Афғонистон дар паёмҳои Пешвои миллат ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2001-2021) [Захираи электронӣ] <https://mts.tj/> (санаи мурочиат 15.03.2022)

Бояд гуфт, ки ба сари қудрат омадани Толибон дар Афғонистон аз нигоҳи геополитикӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон хатарҳои эҳтимолӣ дорад. Дар Афғонистон густариши ҷараёнҳои террористӣ ва экстремистӣ бо маблағгузориҳои гурӯҳҳои манфиатдор ҳанӯз ҳам идома дошта, вазъи мураккаби сиёсиро ташкил намудаанд. Мусаллам аст, ки агар як мамлакат ноамн бошад, ҳатман таъсири манфии он ба кишварҳои ҳамсоя ва минтақа хоҳад расид. Аз ин ҷост, ки таҳдиду хатари терроризми байналмилалӣ дар замони муосир хусусияти фаромиллиро дошта, ҷомеаи ҷаҳониرو ба ташвиш овардааст.

Ҷумҳурии Исломии Афғонистон аз ҷумлаи он кишварҳост, ки солҳои дароз ба майдони рақобати давлатҳои абарқудрат табдил ёфта, таваҷҷуҳи оламиёро ба худ кашидааст. Қариб рӯзе нест, ки расонаҳои хабарӣ оид ба тарқиш ё амали террористӣ дар қаламрави Афғонистон иттилоъ надиҳанд. Афзоиши гурӯҳҳои террористиву экстремистӣ ва нуфузу таъсири онҳо ба ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоии Афғонистон, мушкилоти амниятии ин кишвар ва минтақаро дучанд кардааст. Имрӯзҳо тибқи маълумоти расмӣ зиёда аз 21 гурӯҳҳои террористӣ ва экстремистӣ, аз қабيلي «Ҳаракати исломии Узбекистон», «Ҷамоати Ансоруллоҳ», «Ҷундуллоҳ», «Иттиҳоди ҷиҳоди исломӣ», «Ал-Қоида», «Толибон», «Таҳрики Толибони Покистон», «Сипоҳи саҳоба», Ҳаракати исломии Туркистони Шарқии Чин, «Сарбозони хилофат»-и Қазоқистон, Давлати исломӣ (ДОИШ) ва ғайра дар қаламрави Афғонистон фаъолият доранд, ки бевосита омили асосии бесуботии сиёсӣ дар ин кишвар ба шумор мераванд. Ҳузури ҷангиёни ба ном «Давлати исломӣ» дар қаламрави Афғонистон нооромиро дар ин кишвар густариш дода, ба давлатҳои минтақа низ таҳдиди ҷиддӣ дорад¹. Лозим ба зикр аст, ки гурӯҳҳои террористӣ ва экстремистӣ, ки дар қаламрави Афғонистон фаъолият

¹ Ниг.: Фирӯзи, Р. Вазъи Афғонистон ва таъсири он ба амнияти минтақа. [Захираи электронӣ] <https://mts.tj/vazi-af%d2%93oniston-va-tasiri-on-ba-amniyati-minta%d2%9ba/> (санаи мурочиат 15.03.2022)

менамоянд, хатари геополитикии бештарро дар минтақа, махсусан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон доранд.

Доир ба фаъолияти чунин ташкилотҳои террористӣ, махсусан Толибон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки: «Толибон аз ваъдаҳои қаблии худ дар бораи ташкили ҳукумати фарогир бо иштироки васеи дигар неруҳои сиёсӣ ва қавмҳои этникӣ дар ин кишвар даст кашиданд, ки ин аз таъсири як аморати исломӣ бар асоси қонунҳои саҳти асримиёнагии шариат бо роҳбарии аъзои ҳаракати онҳо хабар доданд. Ҳайати эълоншудаи ҳукумати муваққатӣ гуногунии сиёсӣ, қавмӣ ва забонӣ, инчунин баробарии гендериро ба назар намегирад. Ин маънои онро дорад, ки дар ду-се соли наздик қорӣ кардани идеологияи ифротӣ дар Афғонистон шадидтар мешавад ва эҳтироми густариши ин ақидаҳои харобкорона дар минтақаҳои ҳамсоя густариш меёбад»¹.

Ҳолатҳои мазкур боиси нигаронӣ ва эҳтимолияти осебпазирии манфиатҳои геополитикии Ҷумҳурии Тоҷикистон гардидааст. Чунки кишвари мо дар нуктаи бархӯрди манфиатҳои геополитикии як силсила қудратҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ қарор гирифта, онҳо дар пайи ёфтани фурсати муносиб барои зарба ба манфиатҳои ҳамдигар ҳастанд. Бинобар ин, камтарин бӯҳрон дар дохили кишвар заминаи амалиро барои даҳлати берунӣ ва оғози бӯҳронҳои бузургу тулонӣ фароҳам мекунад². Ҳифзи манфиатҳои миллию давлатӣ, талошҳо барои ба даст овардани ҳадафҳои муайяни геополитикӣ, васеъ намудани доираи таъсир ва нуфузи худ боиси даст ба зӯроварӣ ва ихтилофот задани қувваҳои дигар мегарданд³.

Ҳадаф аз ин гуфтаҳо дар он аст, ки давлатҳои абарқудрати олам набояд ин ва ё он минтақаи оламо саҳнаи бархӯрди манфиатҳои геополитикии худ қарор бидиҳанд. Неруҳои сиёсӣ дар амалӣ сохтани

¹ Қодиров, Д.С. Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккул ва рушди давлатдорӣ милли. [Матн] / Д.С. Қодиров. – Душанбе, 2021. – С. 295.

² Ниг.: Раҳнамо, А. Дидгоҳи давлатмехвар. [Матн] / А. Раҳнамо. – Душанбе, 2021. – С.112.

³ Ниг.: Хидирзода, М.У. Комилбек А. Ё. Низоъҳои сиёсии байналмилалӣ. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2021. – С.7

манфиатҳои худ дар минтақаҳои олам аз омилҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, нажодию милли ва динию мазҳабӣ самаранок истифода мебарад.

Сабаби бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ қарор гирифтани давлату минтақаҳои олам ин манфиатталабии ғайриодилонаи неруҳои абаркудрат мебошад. Ин омил метавонад заминаи бархӯрд ва нооромӣҳо дар давлатҳо ва минтақаҳои олам гарданд.

Яке аз таҳдидҳои дигаре, ки ҷанбаи кавии сиёсӣ дошта, бо суръати баланд дар ҷаҳон паҳн шуда истодааст, кибертерроризм ба ҳисоб меравад. Паҳнгардии технологияи муосири иттилоотӣ ба пайдоиши шакли нави таҳдид, кибертерроризм (ҷинояти компютерӣ) замина гузоштааст. Моҳияти он ғайриқонунӣ даҳлат кардан дар қори машинаи электронӣ-ҳисоббарор, система ва шабакаи компютерӣ, дуздӣ, аз онҳо худ намудан ва тамаъҷӯӣ бо истифода аз ахбори компютерӣ мебошад. Кибертерроризм- ин шакли нави терроризмест, ки барои ба даст овардани мақсадҳои террористии худ аз компютер, шабакаҳои электронӣ ва технологияи муосири иттилоотӣ васеъ истифода мебарад. Мувофиқи механизми худ усули баамалбарории ҷинояти кампютерӣ махсусияти худро дорад, ки он дараҷаи баланди махфигӣ ва сатҳи пасти ошқоро будани он аст. Мувофиқи тадқиқоти Шурои Аврупо танҳо қаллобон тавассути қортҳои қредитӣ солана 400 млн. долларро мерабоянд. Зарарҳое, ки аз вирус расонида мешавад дар тури як сол 12 млрд. ва зарарҳое, ки ба вайронкунии ҳуқуқи моликиятдорӣ асос меёбад 250 млрд долларро ташкил медиҳанд¹.

Пайомадҳои манфӣ ва вусъати рӯзафзуни кибертерроризм ба он оварда расонидааст, ки он аз доираи назорати мақомоти ҳифзи ҳуқуқи давлатҳо берун баромада, ба масъалаи ҷиддии давлатӣ ва байналхалқӣ табдил ёфтааст.

Дар зери падидаи терроризми компютерӣ ё кибертерроризм амали ҷиноие фаҳмида мешавад, ки гурӯҳи манфиатдор зимни таъсир

¹ Ниг.: Ҳуқумшоев, З.Д. Раванди сиёсӣ. [Матн] / З.Д. Ҳуқумшоев. – Душанбе, 2021. – С. 103.

расонидан ба шабакаи компютерӣ ва раванди муттасили иттилоот, дар ин асос тарсу ҳарос ворид намудан дар байни аҳолии озоишта, мақомоти ҳокимияти давлатӣ, табақаҳои гуногуни аҳолиро ба ҳам барангехтан ва ғайраҳо мақсадҳои ғаразноки худро амалӣ месозанд.

Мақсадҳои аслии кибертерроризм монанди дигар навъҳои терроризм, аз ҷумла, терроризми миллатгарой, динӣ ва ғайра заиф намудани ҳокимият, манфур нишон додани чехраҳои гуногуни сиёсӣ дар дохили як кишвар ва ба даст овардани ҳокимият мебошад. Кибертерроризм дар баробари махфӣ будани раванди фаъолиятҳо, боз як хусусияти ошкорои худро дорад. Махсусияте, ки кибертерроризмро аз киберҷиноят дар тафовут қарор медиҳад, ошкоро будани он аст ва ин кушодагӣ ҳангоме аён мегардад, ки терроризм шартҳои мухталифи худро ба миён мегузорад.

Кибертерроризм – дар баробари яроқҳои бактериологӣ, химиявӣ ва ядрой барои инсоният таҳдиди ҷиддӣ доништа мешавад, зеро ҳадафҳои он якранг ва доимӣ набуда, ҳар замон думболи мақсадҳои дигар майл мекунад. Душвории асосӣ низ дар ҳамин аст, ки мақсадҳо, ҳадафҳо ва самтҳои фаъолияти ин навъи терроризм на дар назария ва на дар таҷриба ҳануз ифшо нагардидааст.

Вобаста ба ин масъала сиёсатшиноси тоҷик П. А. Муҳаммадзода ибраз доштааст: «Дар тули ду даҳсолаи охир шабакаи интернет яке аз воситаҳои хеле муҳими пешбурди фаъолияти сиёсӣ гардидааст. Таҷрибаи баргузори интихоботҳои кишварҳои ҷаҳон нишон медиҳад, ки номзадҳо ҷӣ гуна аз саҳифаҳои интернетӣ истифода менамоянд. Ё ин ки кишварҳо ва гурӯҳҳои манфиатҷӯ дар раванди маъракаи интихоботӣ бо истифода аз шабақаҳои интернетӣ ҳамлаҳои ҳакериро анҷом дода, аз тариқи шабақаҳои иҷтимоӣ бо паҳн намудани маълумотҳои бардурӯғ нисбат ба сиёсати давлатии ин ё он кишвар ба мафкураи шаҳрвандон таъсир расонида, дар раёи шаҳрвандон нисбати номзадҳо таъсир мерасонанд. Илова бар ин, дар раванди маъракаи

интихоботии кишварҳо гурӯҳҳои манфиатҷӯ бо ирсоли миллионҳо пайёомакҳо аз тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ ва, умуман, паҳн намудани маълумотҳои танқидӣ дар байни аҳолии нисбат ба сиёсати давлатии кишварҳо, проблемаҳои дохилии онҳо, мавқегирии як кишвар вобаста ба дигар кишварҳо, аз ҷумла мавқеъгирии нодурусти хизбҳо ва ғайра таъсир расониданд»¹.

Таҷрибае, ки дар ин самт ҷомеаи ҷаҳонӣ пайдо намудааст баёнгари он аст, ки бо ин навъи терроризм ба таври инфиродӣ ва алоҳидагӣ давлатҳо мубориза бурда наметавонанд ва ҳатто дар мақоми байналхалқӣ низ мубориза бо он душвор гардидаст. Зеро хусусияти асосии сарҳад надоштани терроризм, махсусан, дар ин навъи терроризм зоҳир мегардад. Кибертеррорист метавонад дар як канори олам нишаста тамоми ахбороти шабакаи ҷаҳонии интернетро харобу сӯйистифода кунад ва бо ин амал нофаҳмиро дар байни ҷомеа ва дарки нодурусти падидаи дилхоҳро ба миён оварад.

Душвориҳо дар самти мубориза бо ин навъи терроризм дар душвории пайдо намудани изи он аст. Он ҷиноят ва аъзои он ҷинояткоре мебошанд, ки дастгир намудани онҳо ғайриоддист. Ҳамчунон, ки дар гузашта ва имрӯз давлатҳои ҷаҳон аз ба дасти террористон афтодани силоҳи ядрой хавф доштанд, ин хавф имрӯз боз зиёдтар гардидааст, зеро ба манфиати худ истифода намудани шабакаи глобалии интернет аз ҷониби кибертеррорист хавфи бештареро дар нисбати яроқи ядрой дорост. Дар натиҷаи шикастани сомонаҳо, террористон ба ахбороти гуногун, аз ҷумла, иттилооти ҳосияти махфидошта дастёб мегарданд.

Бинобар ин, кибертерроризм айни замон яке аз хатарҳои мебошад, ки ба давлатҳои алоҳида ва умуман ба тартиботи ҳаёти ҷамъиятии ҳар як мамлакат таҳдид менамояд. Ин аст, ки тайи ду даҳсолаи охир бо назардошти рушди технологияҳои иттилоотӣ ва ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ олимону муҳаққиқони соҳаҳои гуногуни илм ба мазмуну

¹ Муҳаммадзода, П. А. Фазои маҷозӣ ва технологияҳои иттилоотӣ ва тартиботӣ - имкони нави таблиғоти интихоботӣ. // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. - №1 (69) 2020. С.12-17

мундариҷаи кибертерроризм таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, онро ҳамчун падидаи манфии замони муосир маънидод менамоянд.

Айни замон олимону муҳаққикони соҳаҳои мухталиф моҳияти падидаи мазкурро ба воситаи мафҳумҳои гуногун ифода менамоянд. Аз чумла, «кибертерроризм», «терроризми иттилоотӣ», «терроризми компютерӣ», «терроризми виртуалӣ», «ҳучумҳои иттилоотӣ», «ҳучумҳои кибертеррористӣ», «амалҳои кибертеррористӣ» ва ғайра ба онҳо мисол шуда метавонанд¹. Метавон гуфт, ки равандҳо ва амалҳои мазкур ҳадафмандона буда, ҳимояшавандагии манфиатҳои миллиро дучанд мушkil мегардонад.

Кибертерроризм ҳучуми ҳадафноке мебошад, ки он сирф характери сиёсӣ идеологӣ дорад. Чунин ҳучум бештар ба фазои иттилоотии мамлакат, системаҳои иттилоотии соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, шабакаҳои иттилоотию компютерӣ, инфрасохтори иттилоотии мамлакат нигаронида мешавад. Вайрон намудани фаъолияти муназзами объектҳои дорои аҳамияти стратегӣ, ба вучуд овардани хатар барои одамони касбу кори гуногун, расонидани зарари моддӣ маънавӣ ба аҳолии мамлакат ва ба шуури ҷамъиятӣ, ба вучуд овардани оқибатҳои нохуби ҷамъиятӣ, мақсади асосии ҳучумҳои кибернетикиро ташкил медиҳанд.

Бояд гуфт, ки рушди интернет барои таъмини иртиботи истифодабарандагон шабакаҳои мухталифи иҷтимоӣро ба вучуд овардааст, ки ҳар яки онҳо хусусиятҳои ба худ хосро доро мебошанд. Масалан, айни замон дар шабакаи интернет чунин шабакаҳои иҷтимоӣ, ба монанди «В Контакте», «Одноклассники», «Мой мир», «Facebook», «Twitter», «Habrahabr», «BeOn», «MYSPACE», «Мир тесен», «Yandex: Мой круг», «Инстаграм» ва монанди инҳо арзи ҳастӣ менамоянд, ки шумораи аъзошудагон дар онҳо садҳо ҳазор ва миллионҳо нафарро ташкил медиҳанд. Масалан, агар шабакаи иҷтимоӣ «Facebook» мамлакати алоҳидае мебуд, он аз рӯи шумораи аъзоёни худ баъди Чин,

¹ Ниг.: Муҳаммад, А. Н., Сафарализода, Х.Қ. Амнияти миллӣ. [Матн] / А.Н. Муҳаммад, Х.Қ. Сафарализода. - Душанбе, 2019. - С 156.

Ҳиндустон ва ИМА дар олам ҷойи ҷорумро ишғол менамуд. Зеро танҳо дар 9 моҳи охир дар шабакаи мазкур зиёда аз 100 млн нафар истифодабарандагони нав ба қайд гирифта шудаанд. Шумораи аъзои шабакаҳои дигари иҷтимоӣ низ рӯз то рӯз рӯ ба афзоиш аст. Тӯли солҳои охир террористон ва экстремистон низ ба шабакаҳои иҷтимоӣ роҳ ёфта, ба воситаи тарғибу ташвиқи иттилооти зарарнок ба шуури одамон ва рафтори онҳо таъсири амиқ расонида истодаанд. Қисми зиёди нафароне, ки ба сафи гурӯҳҳои экстремистӣ террористӣ мепайванданд, маҳз дар шабакаҳои иҷтимоӣ мағзшӯӣ мешаванд¹. Бояд гуфт, ки интернет ва роҳҳои истифодабарии он аз ҳар як инсон вобаста буда, он барои инсони бадкирдор бадӣ, барои ҷинояткор ҷиноят ва барои инсони донишманд дониш мебошад. Аз ин хотир, шакл ва роҳҳои дурусти истифодабарии интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ дар ҷомеаи муосир аз ҳар фарди хирадманди ҷомеа вобастагӣ дорад, ки он интернет ва сомонаҳои онро чӣ гуна ва дар кадом шакл истифода мебарад.

Сиёсатшиноси тоҷик П.А.Муҳаммадзода дуруст қайд менамоян, ки: «Рушди шабакаҳои иҷтимоӣ дар Тоҷикистон ба ҳимояшавандагии манфиатҳои миллӣ низ таъсири ҳудро мерасонад. Аз он ҷумла, мувофиқи маълумотҳои «Data Reportal» то моҳи январи 2021 шумораи умумии истифодабарандагони интернет дар Тоҷикистон 3.36 млн ба қайд гирифта шуда, назар ба соли 2020 948 ҳазор, яъне 39% зиёд шудааст. Инчунин, мувофиқи ин манбаъ то январи соли 2021 дар Тоҷикистон 1 млн истифодабарандагони фаъоли шабакаҳои иҷтимоӣ ба қайд гирифта шуда, назар ба соли 2020 340 ҳазор, яъне 52% зиёд шудааст. Илова бар ин, то моҳи январи соли 2021 дар Тоҷикистон 1 031 300 истифодабарандагони Facebook ба қайд гирифта шудааст, ки 10,6% аҳолии кишварро ташкил дода, аксарияти онҳо мардон буданд - 77,6%. Ё ин ки 360 000 одамони аз 25 то 34 сола ҳамчун калонтарин гурӯҳи истифодабарандагон ба ҳисоб рафтанд. Ҳамчунин то моҳи январи соли

¹ Ниг.: Муҳаммад, А. Н. Сафарализода, Х. Қ. Амнияти миллӣ. Матн] / А.Н. Муҳаммад, Х.Қ. Сафарализода. - Душанбе, 2019. - С 159.

2021 808 000 истифодабарандагони «Instagram» ва то моҳи майи соли қорӣ 62 950 ҳазор истифодабарандагони фаъоли «LinkedIn» ба қайд гирифта шудааст»¹.

Ҳамчунин, қайд кардан бамаврид аст, ки ҷинойтҳои компютерӣ ва ё кибертерроризм дар замони муосир ҳамчун таҳдиди нави олам буда, он таъсири зиёди худро ба манфиатҳои миллии давлатҳо мерасонад. Аз ҳамин лиҳоз, вобаста ба самти мазкур, ки аз рӯйи моҳияти худ мазмунӣ умумисайёравӣ дорад, ҳар чӣ бештар ҷораҳои муқовиматиро пурзӯр намудан зарур мебошад. Чунон ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии кишвар омадааст: «Имрӯз, ки таҳдиду хатарҳои басо сангине мисли терроризму ифротгарӣ, қочоқи маводи муҳаддиру ҷинойткорӣ фаромарзӣ ва даҳҳо падидаҳои хатарнок ҳуди асли зиндагии мову шуморо таҳдид менамояд, вақти он расидааст, ки мушкилоти дуҷаминдараҷаи сунъиро як сӯ гузошта, сари ҳамкорӣ созанда, тақвияти эътимоду боварӣ ва таҳкими ҳамкорӣ биёем, то ба наслҳои оянда минтақаи ободу осоишта ва равобиту дӯстонаву бародаронаро мерос гузорем. Роҳи ҳалли ин масоил танҳо ҳамкорӣ ва фақат ҳамкорист. Тоҷикистон ҳамеша ба чунин раванд омодааст»². Имрӯзҳо кибертерроризм яке аз шаклҳои таҳдидҳои муосир дар роҳи амалишавии манфиатҳои миллий ва самтҳои ташаккули инкишофи он ба ҳисоб рафта, монеаи зиёдеро дар ин самт ба миён овардааст.

Гуруҳи дигари таҳдидҳо ба **манфиатҳои миллий ҷанбаи иқтисодӣ** дошта, моҳиятан тавассути механизмҳои ҳамсон амалӣ карда мешаванд. Маълум аст, ки дар раддабандии манфиатҳои миллий манфиатҳои иқтисодӣ низ мавқеи муҳим дошта, маҳз тавассути онҳо баҳри ҳимояи манфиатҳои дигар замина фароҳам оварда мешавад. Ба ақидаи олимони рус В.М.Володин, Л.В.Рожкова ва В.А.Скворцова, ки ба омӯзиши

¹ Муҳаммадзода, П.А. Суҳанронии муовини директори Марказитадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон // Мизигирд дар мавзӯи “Ҷазои маҷозӣ: имконият ва таҳдидҳои ба амнияти миллий” (ш. Душанбе, 08.06.2021)

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 24.04.2010. [Маводи электронӣ]. URL:<http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 27.12.2019).

масъалаҳои манфиатҳои иқтисодии миллӣ саруқор доранд, «ин намуди манфиатҳо аз рӯйи нишондиҳандаҳои зерин тасниф карда мешаванд:

- вобаста ба гурӯҳи субъектҳо: манфиатҳои давлат дар соҳаи иқтисодиёт, манфиатҳои хоҷагидорӣ корхонаву муассисаҳо, манфиатҳои иқтисодии ҳар як фард;
- вобаста ба тақриристеҳсол: ҷамъиятӣ, коллективӣ ва шахсӣ;
- вобаста ба замон: кутоҳмуддат, миёнамуҳлат ва дарозмуддат;
- вобаста ба объектҳо (тамоюлҳо): молумулкӣ, молиявӣ, меҳнатӣ ва зеҳнӣ»¹.

Таснифи зикргардида ифодаи гуногунсамтии манфиатҳои иқтисодии миллӣ буда, ҳар як давлат дар доираи имкониятҳои худ василаҳои ҳифзи онҳоро истифода мебарад. Тавре дар боло зикр гардид, ташкили истеҳсолоти мутамаддини аграрӣ, эҳёву таҷдид ва рушди саноат дар заминаи технологияи навтарин, таъмини некуаҳволии мардум ва ташкили шароити мусоид барои инкишофи шахс дар Тоҷикистон самтҳои мебошанд, ки маҳз тавассути таъмини рушди устувори иқтисодӣ татбиқи онҳо имконпазир мебошад. Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 муқаррар шудааст, ки: «Ҳадафи олии рушди дарозмуҳлати Тоҷикистон баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми кишвар дар асоси таъмини рушди устувори иқтисодӣ маҳсуб меёбад. Барои ноилшавӣ ба он ҳадафҳои зерини стратегияи рушд барои 15 соли оянда муайян шудаанд: 1) таъмини истиклолияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши неруи барқ; 2) аз бунбасти коммуникатсионӣ баромада ба кишвари транзитӣ табдил ёфтан; 3) таъмин намудани амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат; 4) вусъатдиҳии шуғли пурмаҳсул»². Илова ба ин, ҳадафҳои саноатикунории босуръати мамлакат ҳам ҳамчун ҳадафи ҷоруми стратегӣ эълон гашт, ки айни замон дар самти мазкур тадбирирандешҳои ҷиддӣ идома доранд.

¹ Володин, В.М., Рожкова Л.В., Скворцова В.А. Национальные экономические интересы и обеспечение экономической безопасности России.[Электронный ресурс]// <https://cyberleninka.ru/article/>. (Дата обращения: 21.04.22)

² Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе, 2016. – С.8.

Саноат дар рушди ҷомеа аҳамияти муҳим дорад. Он раванди коркарди маҳсулот, коркарди конҳо, истихроҷ, истеҳсоли неруи барқ ва ғайраҳоро фаро мегирад. Инкишофи тамоми навъҳо ва шаклу соҳаҳои саноат барои пешрафти мамлакат ба таври баробар заруранд. Рушди яктарафаи он метавонад дар инкишофи мутаносиби кишвар монеаҳо эҷод намояд. Дар илми сиёсӣ назарияи автаркия (инкишофи яктарафаи иқтисодии мамлакат) дар ҳеҷ сурат ҷонибдорӣ намегардад. Бинобар ин, ҳангоми таҳияи дурнамои инкишофи кишвар бояд рушди мутаносиби ҳамаи соҳаҳои саноат ба инобат гирифта шавад. Аҳамияти муҳимро ҷойгиронии соҳаҳои саноат ташкил менамояд.

Аммо дар сатҳи зарурӣ инкишофи саноати вазнинро ба роҳ мондан лозим аст. Он омили муҳимтарини таъмини амнияти давлатӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ мегардад.

Аз ҷиҳати ҳимояи манфиатҳои миллӣ, дар соҳаи иқтисодиёт имкониятҳои асосии дуру наздикро гузариш ба устуворӣ ва пайдории инкишоф ташкил менамояд. Имкониятҳои асосии давраи аввали гузариши мамлакатро дар соҳаи иқтисодиёт устувории истеҳсолот ва молия, тезонидани тағйироти кулӣ ва муҳайё намудани шароити хуби сармоягузорӣ, ҳимояи манфиатҳои истеҳсолкунандагони ватанӣ ва баланд бардоштани фаъолияти сармоягузорӣ ташкил медиҳанд. Бинобар ин, имконияти асосии амалӣ гардонидани манфиатҳои миллиро гузариши иқтисодиёт ба тарҳи устувор ва тезонидани суръати тараққиёт ташкил медиҳанд. Назарияи тезонидани суръати тараққиёт идеологияест, ки ба зинда мондани инсоният равона шудааст. Он роҳу воситаест, ки дар оянда таъмини амнияти миллиро ба амал мебарорад.

Дар назар бояд гирифт, ки вазъи муосири ҷаҳон ба масъалаи таъмини амнияти иқтисодӣ ва сатҳи ҳимояшавандагии манфиатҳои миллӣ дар ин самт таъсири бевоситаи худро расонида истодааст. Вазъи мураккаби сиёсӣ вобаста ба муносибатҳои Россия ва Украина таъсири манфии иқтисодии худро на танҳо ба кишвари мо, балки ба кулли

кишварҳои ҷаҳон расонида истодааст. Тағйирёбии қурби асёр дар бозор, авҷ гирифтани бӯҳрони иқтисодӣ дар Аврупо ва дигар кишварҳое, ки манфиатҳои худро доранд, бевосита ва ё бавосита таъсири худро ба минтақаи Осиёи Марказӣ расонида истодааст.

Агар аз диди геополитикӣ ба масъалаи мазкур назар афканем, муайян намудан мумкин аст, ки таъмини иҷрои ҳадафҳои гузошташуда чи аз омилҳои дохилӣ ва чи аз таъсирҳои беруна вобаста мебошад. Дар робита ба ин, аз назарияи геополитикии «Минтақаҳои кӯҳистон» метавон ёдовар шуд, ки дар он тамоми хусусият ва ҷанбаҳои муҳимми таъсири нерӯҳои геополитикӣ ба рушди кишвари мо таҷассуми худро ёфтааст.

Минтақаи кӯҳистон дар низоми нави ҷаҳонӣ низ аҳамияти хоссоро касб кардааст. Мавҷудияти сарватҳои кӯҳӣ имконияти муносибатҳои сиёсиро байни акторҳои муносибатҳои байналхалқӣ ва дигар ниҳодҳои умумиҷаҳонӣ бештар фароҳам меорад. Давлатҳо вобаста аз мавқеи ҷуғрофии ҷойгиршавиашон дар низоми навини ҷаҳонӣ мавқеи худро соҳиб гаштаанд.

Нақши асосиро дар ин самт сарватҳои табиӣ (захираҳои зеризаминӣ ва рӯизаминӣ) мебозанд, ки аксари онҳо дар минтақаҳои кӯҳӣ ҷой гирифтаанд. Аз ин хотир, метавон минтақаи кӯҳистонро унсуре меҳварии амалишавии манфиатҳои миллии Тоҷикистон ва дурнамои рушди он унвон кард. Зеро он сарватҳои табиӣи Тоҷикистон, ки дар шакли ашёи хом дар кӯҳҳои он хобидааст ва коркард нашудааст, дар сурати истифодаи шакли дурусти коркардаш метавонад Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар низоми геополитикии олам ба қатори кишварҳои муқтадир ворид созад.

Бояд гуфт, ки истифодаи самараноки кӯҳистони Тоҷикистон имконият медиҳад, ки дар низоми сиёсии олам баҳри дифоъ аз манфиатҳои миллий ва ташаккули қудрати миллий шароит фароҳам оварем.

Дар бораи кӯхистони Тоҷикистон маълумоти зиёде додан мумкин аст. Аммо таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки бо дарназардошти манфиатҳои миллии вобаста ба ситоиши кӯхистон неъматҳои кӯхистони Тоҷикистон, аҳамият ва мавқеи геополитикии кишварро дар низоми сиёсии олам дар шакли як доктринаи геополитикӣ кам донишмандон таҳқиқот бурдаанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон сарзамини кӯҳсор буда, 93% онро кӯҳҳо ташкил менамоянд. Қариб 50 % ҳудуди Тоҷикистон дар баландии зиёда аз 3000 то 7495 м баландӣ ҷойгир аст. Тоҷикистон дорои захираҳои фаровони табиӣ мебошад ва аз рӯи баъзе сарчашмаҳо ақаллан даҳ фоизи он ханӯз мавриди коркарду истифода қарор нагирифтааст. Пешрафти иқтисодиёти кишвар ва дараҷаи баландшавии сатҳи зиндагии мардум бошад, пеш аз ҳама, аз бозёфту мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтани сарватҳои зеризаминӣ вобастагӣ дорад.

Айни замон барои Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намудани манбаъҳои маводи нафту газ аз ҳама зарур аст, ҳарчанд дигар намуди канданиҳои ғоиданок дар пешрафти иқтисодиёти мамлакат нақши худро доранд. Дар Шимол – водии Фарғона, дар шимоли ғарбӣ ва қисми марказӣ – қаторкӯҳҳои Туркистон, Зарафшон, Ҳисор ва Олой, дар ҷануби шарқӣ – силсилаи қаторкӯҳҳои баланди Помир (дар баландии то 7495 м.) ҷойгир аст. Қисми ҷануби ғарбӣ дар сатҳи нисбатан пасттар (водиҳои Вахш, Ҳисор ва ғайра) қарор дорад.

Тоҷикистон маркази туризми кӯҳӣ ва алпинизм ба ҳисоб меравад. Кӯҳҳои Тоҷикистон ҷойҳои хушманзаратарин буда, қаторкӯҳҳои баландтарини Евроосиё, марғзорҳои кабуд ва алпӣ, инчунин тозатарин дарёҳоро дар худ таҷассум менамоянд. Симои кӯҳӣ баҳри инкишофи соҳаи туризм, ҷалби сайёҳони хориҷӣ шароит фароҳам оварда, захираҳои табиӣ кӯхистон баҳри амалишавии рушди дурнамои манфиатҳои миллии мамлакат нақши бузург ва аввалиндараҷа дорад.

Бояд зикр намуд, ки захираҳои табиӣ дар кӯхистони Тоҷикистон хело гуногунанд. Дар ҳудуди Тоҷикистон конҳои зиёди металҳои

полихимикӣ, нодир ва асил, аз ҷумла синк, сурб, молибден, волфрам, мис, тилло, нукра, сурма, симоб, шпати гудохташаванда, қалъагӣ, уран, бисмут, оҳан, манган, намаки ошпаз, магний ва дигар металҳо мавҷуданд.

Бояд гуфт, ки ба ҳайси конҳои маъруфи Тоҷикистон конҳои тиллоӣ Панҷакент ва Шугнон, кони нукраи Конимансури Калон, кони сурмаи Анзоб, конҳои санги мармар дар Ванҷ, Панҷакент, Дарвоз, Шахристон ва монанди инҳо ба ҳисоб мераванд. Ҳамзамон, дар Тоҷикистон конҳои ангишт, газ, нафт, мармар ва масолеҳи сохтмонӣ низ вуҷуд доранд. Аз ҷиҳати захираҳои ангишт дар минтақаи Осиёи Марказӣ Тоҷикистон яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол менамояд. Захираҳои геологӣ умумии он 4 миллиард тоннаро ташкил медиҳад, ки аз он 80%-аш ба ангишти коксӣ тааллуқ дорад.

Бояд гуфт, ки конҳои дар боло ишорашуда манбаи асосии сарвати кӯҳистон ба ҳисоб рафта, захираҳои бузурги зеризаминиро доро мебошанд. Сарватҳои кӯҳистон, ки дар шароити муосир манбаи боэътимоди даромади миллий ба ҳисоб меравад, қисми зиёде аз онҳо дар шакли ашиёи хом ҳобидааст, ки онро метавон дар низоми сиёсии олам ҳамчун манбаи боэътимоди манфиатҳои миллий истифода намуд.

Ҳамчунин, лозим ба ёдоварист, ки минтақаи кӯҳистон аз сангҳои қиматбаҳо ва ашёи зебу зиннатӣ ороишӣ низ бой мебошад. Онҳо бо шаффофӣ, рангорангӣ, сахтӣ ва ба зарба тобоварӣ фарқ менамоянд. Аҳамияти онҳо барои амалишавии манфиатҳои миллии Тоҷикистон муҳимму саривақтӣ мебошад.

Сангҳои қиматбаҳо дар Тоҷикистон ва истифодаи онҳо аз давраҳои қадим маълум буд. Хусусан, Помир бо лаъл, лочвард ва фирӯзаи худ машҳур мебошад. Минбаъд дар замони мо барои кофтуков, омӯзиш, истеҳсол ва коркарду ба фурӯш баровардани он муассисаҳои махсус ташкил карда шуданд. Дар айни замон дар қаламрави Тоҷикистон ғайр аз лаълу лочвард ва фирӯза, ёқут, боз топаз, аквамарин, турмалин,

скаполит, ақиқ, амазонит, булури кӯҳӣ, яшм ва ғайра кашф карда шудаанд. Мавзеи ҷанубии Ҳисор, Рашт ва Тоҷикистони Марказӣ низ мавзеъҳои умедбахш мебошанд.

Гармшавии иқлим ва таъсири он ба табиат яке аз масъалаҳои муҳимме мебошад, ки ба сатҳи ҳимояшавандагии манфиатҳои миллӣ таъсири худро расонида метавонад. Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ишора гардидааст, ки: «Тибқи маълумот аз 14 ҳазор пирияхе, ки дар кишвари мо ба қайд гирифта шудааст, дар давоми 40 соли охир бо сабаби гармшавии иқлим ҳазор пириях аз байн рафтааст ва ин раванд солҳои охир босуръат идома дорад. Бо дарназардошти чунин вазъ, ба Академияи илмҳо зарур аст, ки дар сохтори худ Маркази омӯзиши пирияхҳоро таъсис дода, мониторинги доимии пирияхҳо ва дигар сарчашмаҳои обии кишварро ҷиддӣ ба роҳ монад. Ҳамзамон, ин муассисаҳои илмӣ Академияро зарур аст, ки таҳқиқотро доир ба гуногунии биологӣ, сарватҳои табииву зеризаминӣ, ҷустуҷӯи геологӣ, корҳои бостоншиносӣ ва омӯзиши таъриху фарҳанги миллати тоҷик идома бахшанд»¹. Воқеан ҳам, таъсири иқлим дар шароити муосир ба захираҳои обӣ бештар мушоҳида гардида, ин ҳолат метавонад дар яке аз самтҳои ҳимояшавандагии манфиатҳои миллӣ монеа эҷод намояд.

Истифодаи иқтисодии обии мамлакат (дарёҳои кӯҳӣ, кӯлҳои бешумор) имкон медиҳад, ки шароити зиндагии арзанда барои аҳли ҷомеа фароҳам оварем. Аз ҷумла, истифодаи нақшавии захираҳои обӣ аз ҷониби ниҳодҳои давлатӣ манфиатҳои давлатҳои дигари ҳамҷаворро низ ба инобат мегирад. Чунон ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба парлумони мамлакат соли 2020 ишора шуд: «Дар баробари зиёд шудани аҳоли дар минтақаи мо ва умуман, дар сатҳи глобалӣ талабот ба захираҳои об босуръат афзоиш меёбад. Зимнан,

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2017. [Маводи электронӣ]. URL: http://www.president.tj/node_ (санаи муроҷиат: 17.05.2020);

таъкид менамоям, ки сиёсати давлати Тоҷикистон дар соҳаи об, дар айни замон, ба ҳалли масъалаҳои мубрами иҷтимоиву иқтисодии минтақаи Осиёи Марказӣ низ нигаронида шудааст. Мо омодаем, ки захираҳои бузурги оби нӯшокиамонро ба манфиати минтақа мавриди баҳрабардорӣ қарор диҳем. Истифодаи оқилонаи танҳо захираҳои нодири кӯли баландкӯҳи Сарез, ки 17 миллиард метри мукаабро дар бар мегирад, имкони таъмини дарозмуддату устувори аҳолии минтақаи моро бо оби босифати нӯшокӣ таъмин менамояд»¹.

Ишора кардан бамаврид аст, ки иқтидори оби Тоҷикистон яке аз манфиатҳои ҳаётан муҳимми миллии мамлакат ба ҳисоб рафта, он ҳамчун унсури калидии манфиатҳои милли баромад менамояд. Ҳамчунин, метавон гуфт, ки минтақаи кӯхистони тоҷик барои истифодаи энергияи сабз шароити мусоид фароҳам овардааст, ки ба он сохтмони НБО Норақ, НБО Роғун, НБО Сангтуда ва монанди инҳо мисол шуда метавонанд.

Дар низоми олами муосир истифодаи оби тоза хосияти мураккаб ва муқовиматро пайдо менамояд. Эҳтимолияти ба омили ташаккули мочароҳои сиёсӣ баромад намудани он хеле зиёд аст. Аз ин хотир, моро зарур аст, ки тавассути барномаи мушаххас танзими масъаларо пешдастӣ намоем. Масъалаи мазкурро сарвари сиёсии давлати мо дарк намуда, дар паёми худ соли 2019 қайд намуда буданд, ки: «Мо минбаъд низ ба мақсади тавсеаи бештари робитаву ҳамкориҳо бо тамоми кишварҳои шарик доир ба ҳаллу ҷасли масъалаҳои мубрам ва расидан ба ҳадафҳои мутақобилан судманд, инчунин, таъмини манфиатҳои Тоҷикистон ва мардуми он дар арсаи байналмилалӣ талош хоҳем кард»². Воқеан ҳам, истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ минтақаҳои кӯҳӣ ва махсусан, энергияи сабз, ки яке аз манфиатҳои муҳимми милли ба ҳисоб меравад, муносибатҳои ҳамаҷонибаро талаб менамояд.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 26.12.2018. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj>. (санаи муроҷиат: 12.04.2019);

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ. 26.12.2019. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/noder>. (санаи муроҷиат: 29.12.2019);

Дар минтақаҳои кӯхистони Тоҷикистон бешазорҳо, дарахтону алафзорҳо кам набуда, дар бешазори Тоҷикистон зиёда аз 200 навъи дарахту бутта руйида, дар байни онҳо рустаниҳои мевадор ва гиёҳҳои шифобахш хеле бисёранд.

Дар байни олами наботот рустаниҳои мевадех, ороишӣ, доругӣ, асаловар ва ғайра хеле зиёд ба чашм мерасанд. Мутаассифона, аксари онҳо ханӯз дар хочагӣ кам истифода мешаванд. Аз 1500 навъи рустании доругӣ ҳамагӣ 145 навъро дар тиб ба кор мебаранд. Бояд гуфт, ки истифодаи босамари растаниҳои доруворӣ, ки дар табиати кӯхистони Тоҷикистон ҷойгиранд, барои инкишофи соҳаи фарматсефтии тоҷик нақши муҳимро бозида, ба мардуми тоҷик шароити хуби табобатиро фароҳам менамояд.

Барои Тоҷикистон, ки сарзамини кӯҳсор ва камзамин аст, муҳофизати табиат масъалаи муҳим мебошад. Аз ин лиҳоз, муҳофизат ва оқилона истифода бурдани тамоми сарватҳои табиии Тоҷикистон дорои аҳамияти илмию назариявиро касб кардааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масоҳати 142,6 ҳазор км² доман афрохтааст. Ин литосфераеро, ки ҳудуди Тоҷикистон шинохта шудааст, аксаран релефи кӯҳӣ ташкил медиҳад. Тоҷикистон бо дарназардошти маскуншавӣ дар болои релефи кӯҳӣ 93 % -и ҳудудашро кӯҳсор ташкил медиҳад.

Дар геополитика минтақаи мазкурро «минтақаи мочаро» меноманд. Воқеан, аксари зиддиятҳои байнидавлатӣ ва муқовиматҳои байни давлатҳои бузург, ки бештар рух медиҳанд, ба ҳолати мазкур алоқамандӣ дорад. Доир ба масъалаи мазкур донишманди тоҷик Г.Н. Зокиров дар асари хеш «Минтақаи кӯхистон» - ҳамчун доктринаи геополитикии Тоҷикистон ишора менамояд, ки «Тоҷикистон низ аз чунин муносибат бархӯрдор аст. Ҳам дар гузашта ва ҳам дар замони муосир Тоҷикистон ба майдони манфиатҳои давлатҳои бузурги сайёравӣ ва кишварҳои муқтадирӣ минтақавӣ табдил ёфтааст. Онҳо набардҳои байнихудиро дар замина ва ҳудудҳои Тоҷикистон ва ё давлати дигари

минтақа мавриди баррасӣ қарор медиҳанд. Тоҷикистонро хоҳу ноҳаҳ ба гирдобии муқовиматҳои худ мекашанд. Чунин ҳолат то замоне идома меёбад, ки Тоҷикистон ҳамчун актори тавоноии низоми сиёсии олам ташаккул ёбад. Аз ин хотир, моро зарур аст, ки аз тамоми имконият ва шароит истифода намуда, кишварро ба сафи давлатҳои муқтадир ворид созем. Аз ҳамаи омилҳо моҳирона истифода намудан лозим аст. Аз ҷумла, «минтақаи кӯҳистон»-ро бояд доимо ҳамчун омилҳои муҳими таҳкими амнияти кишвар ва инкишофи устувори Тоҷикистон дар назар дошт»¹. Муаллиф дар доктринаи ҳеш минтақаи кӯҳистонро ҳамчун унсуре амалишавии манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дурнамои рушди он таҳлил намуда, ба он ишора менамояд, ки минтақаи кӯҳистон омилҳои муҳими инкишофи устувори Тоҷикистон хоҳад буд.

Таҷрибаи муҳолифатҳои рӯйиристи сиёсии кишвари ҳамсоя, ки давлати мо дар масъалаи бунёди Нерӯгоҳи барқи-обии Роғун бо он рӯ ба рӯ шуд, мавҷудияти барҳӯрди манфиатҳои кишварҳоро нишон медиҳад. Монеъ шудан ба ҳуқуқи давлат барои истифодаи захираҳои табиӣ худ, ҳалал расонидан дар масъалаи ҳифзи манфиатҳои муҳими давлатдорӣ ва бо роҳи фишороварии сиёсӣ иқтисодӣ гирифтани пеши роҳи ин амал яке аз нишонаҳои воқеии мавҷудияти монеаҳои беруна дар самти татбиқи манфиатҳои миллий ба шумор меравад.

Ҳамзамон, бо ин мисолҳо ва делелу рақамҳои оморӣ овардашуда нишон медиҳанд, ки таъмини манфиатҳои миллии иқтисодии мамлакат таъсири омилҳои гуногун муҳим буда, ҳар кадоми онҳо имконияти таъсиррасонӣ ба сатҳи ҳимояшавандагии онҳоро дорад.

Чанбаи дигари таҳдидҳои хусусияти иқтисодидошта ба манфиатҳои миллии кишвари мо коррупсия мебошад. Масъалаи коррупсия ва хусусиятҳои он яке аз масъалаҳои муҳим ва актуалӣ дар низоми илмҳои ҷомеашиносӣ, алалхусус илмҳои сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи ҳамаҷонибаи он ба зарурияти объективӣ табдил

¹ Зокиров, Г. Н. Минтақаи кӯҳистон. (Таҳқиқоти геополитикӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2016. – С. 126.

ёфтааст. Зеро он ҳамчун таҳдиди нави ҷаҳонӣ ба амнияти давлатҳо ва муносибатҳои ҷамъиятӣ хатар дорад.

Дар ҷаҳони имрӯза коррупсия яке аз масъалаҳои умумибашарӣ ба ҳисоб рафта, дар роҳи муваффақона амалӣ гардонидани ҳукуку озодиҳои инсон ва рушди умумимиллӣ, болоравии иқтисодиёт, боло бурдани сатҳи некуахлоқии иҷтимоӣ, татбиқи самараноки сиёсати дохилию хориҷӣ дар маҷмуъ монеа эҷод мекунад.

Бояд гуфт, ки дар санадҳои миллӣ ва байналмилалӣ мафҳумҳои гуногуни коррупсия истифода мешавад. Намунаи нисбатан қабулшудаи он дар айни замон чунин таърифи пешниҳодкардаи Конгресси нухуми СММ мебошад: «Коррупсия сӯйистифода аз ҳокимияти давлатӣ барои гирифтани фоида ба манфиатҳои шахсӣ аст»¹.

Омили системашавии амалҳои коррупсионӣ табиист, ки дар шаклгирии шуури коррупсионӣ мусоидат менамояд. Омили молиявие, ки дар коррупсия зоҳир мешавад, ба шуури одамон бетаъсир наменонад. Одамон вобаста ба мушкилоти пешомада дар андешаи вучуд надоштани коррупсия набуда, роҳи ҳалли масъаларо вобаста ба талаботҳои пешниҳодшудаи ришвагир дида мебароянд.

Мавридҳои мешаванд, ки шахрвандон заифии худашонро тавассути коррупсия мепӯшонанд. Тавассути коррупсия мумкин аст, ӯҳдадорҳои конститутсионӣ аз зиммаи шахрванд барканор карда шавад. Ин амал, аввалан, воқеан зиддиқонунӣ маҳсуб шуда, сониян беадолатиро дар система насб менамояд;

Солҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи коррупсия ҳамчун як падидаи номатлуб, ҷомеаи имрӯза, бахусус, аъзои солим ва қувваҳои пешқадами онро ба ташвиш овардааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ташкил ва амалӣ намудани чораҳои маҷмуии пешгирӣ, бартараф намудани сабабу шароитҳои ба коррупсия мусоидаткунанда, паст кардани шиддат ва сатҳи коррупсия,

¹ Лунев, В.В. Коррупсия, ученная и фактическая // Государство и право. [Текст] / В. В. Лунев. – М. 1996. - №8. - С. 81.

хамчун санади барномавии дурнамои миёнамуҳлати сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020, ки таҳия ва татбиқи он бевосита аз иродаи олии сиёсии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оғоз мегардад, қабул гардид ва он бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 августи соли 2013, №1504 тасдиқ карда шудааст. Фаромӯш набояд кард, ки мубориза ба муқобили коррупсия фақат вазифаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ нест. Дар ин мубориза тамоми аҳли ҷомеа, ҳар як шаҳрванд ва ҷомеаи шаҳрвандӣ низ бояд бетараф набошад. Танҳо дар ҳамин сурат мо метавонем сатҳи коррупсияро дар мамлакат коҳиш диҳем¹.

Баҳри таъмини амният, ҳимоя аз манфиатҳои миллат ва давлат, рушди устувори ҷомеа ва пок сохтани ҷомеаи Тоҷикистонӣ аз ҷабҳи моралӣ зарур аст, ки ҳама омилҳои дар боло зикршударо мадди назар қарор дода, тамоми амалҳое, ки баҳри аз байн бурдани ин амали номатлуб мусоидат менамоянд, ба қор барем. Бо ин мақсад аз ҷиҳати ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон стратегияи давлатии муқовимат ба коррупсия барои давраи то соли 2030 қабул карда шуд.

Самтҳои мубориза бар зидди коррупсия дар Тоҷикистон дар заминаи мустақамнамоеи меъёрҳои қонуниву ҳуқуқӣ ва бунёдиву мақомоти амалӣ ғашта истодааст.

Коррупсия зухуроти номатлубест, ки эътимоди мардумро ба давлат коста гардонид, обрӯ ва эътибори онро коҳиш медиҳад. Он метавонад дар роҳи муваффақона амалӣ гардидани ҳуқуқу озодиҳои инсон монеаи ҷиддӣ бошад. Умеди наврасону ҷавононро ба ояндаи нек кашида гирад ва дар дили мардум як ноумедиеро ба миён орад, ки ба ояндаи давлати миллӣ хатари бузург мебошад.

¹ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2016. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 17.11.2019);

Ҳамин тавр, бо мақсади ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ аз ҳар гуна хавфу хатарҳо ва таҳдидҳо лозим аст, ки ҳамаи мо шаҳрвандон манфиатҳои миллии худро ба пуррагӣ дарк намоем. Дар заминаи шинохти манфиатҳои миллӣ имконияти ҳифзи манфиатҳои миллӣ ба даст оварда мешавад.

Бояд қайд намуд, ки вобаста ба роҳҳо ва воситаҳои ҳимояи манфиатҳои миллию давлатӣ дар Тоҷикистон, инчунин, барои таҳкими устувории давлат ва ҷомеа ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор тадбирҳоро андешидааст. Зеро устувории ҳар як давлат ва ҷомеа, пеш аз ҳама аз шароити дохилӣ ва берунӣ кишвар вобастагии калон дорад.

Вобаста ба вазъияти инкишофи низоми нави ҷаҳонӣ, пайвастагӣҳо, ҳамгироӣҳо ва муносибатҳои мутақобилаи байниҳамдигарии акторҳои гуногуни сиёсати ҷаҳонӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки масъалаҳои ҳимояи манфиатҳои миллиро маҳз тавассути таъмини амният дар риштаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ мавриди инкишоф қарор диҳад.

Манфиатҳои миллии хориҷии Тоҷикистон бошад ба олами беруна ва муносибатҳои минтақавию байналмилалӣ кишвар алоқаи ногустастанӣ дорад. Онҳо ҳамчун манфиатҳои ҳаётан муҳим ва бақодорӣ арзёбӣ шуда, таъмини ҳифзи онҳо вазифаи аввалиндараҷаи давлат мебошад.

Он бояд мувозинат ё бартарии қуввахоро таъмин намуда, шароити мусоиди байналхалқиро барои инкишофи давлати миллӣ муҳайё созад. Муносибати дӯстона бо давлатҳои ҳамҷавор ва ҷаҳониро барқарор намуда, онро таҳким бахшад ва иштироки қонунии Тоҷикистонро дар таркиби созмонҳои гуногуни байналмилалӣ минтақавӣ, ҳатто ҳарбию сиёсӣ таъмин созад. Ҳамчунин, амнияти миллию давлатии Тоҷикистонро аз таҳдидҳои дохилӣ ва берунӣ таъмин намуда, сатҳи бехатарии онро муайян намояд, инкишофи муносибатҳои иттифоқгароиро бо мамлакатҳои ҳаммаслак ва бо кишварҳои дӯсти манфиатдоре, ки манфиатҳояшон бо манфиатҳои миллии Тоҷикистон рост меоянд ва

хадафҳову умумиятҳои муштаракӣ деринаи таърихӣ доранд, таъмин намояд. Дар заминаи гуфтаҳои боло дурнамои рушди Тоҷикистонро ҳамчун актори мустақили муносибатҳои байналмилалӣ бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ муайян намояд.

Дар Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар сиёсати хориҷӣ омадааст, ки: «Консепсия манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи сиёсати хориҷӣ ифода мекунад, ки онҳо дар марҳилаи кунунӣ ва ояндаи наздик аз инҳо иборатанд:

- ҳимоя ва таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ва таъмини амнияти миллии он; эҷоди навори амният ва ҳусни ҳамҷаворӣ дар тӯли марзҳои кишвар;

- инкишофи муносибатҳои боварӣ, дӯстӣ ва ҳамкорӣ бо тамоми кишварҳои олам дар асоси манфиатҳои мутақобила;

- фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва тадриҷан баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум, таъмини амнияти иқтисодии кишвар;

- таъмини истиқлолияти энергетикӣ Тоҷикистон, дастёб шудан ба амнияти озуқаворӣ ва аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳой бахшидани кишвар;

- таъмин ва ҳимояи ҳуқуку озодиҳо, эътибор ва манфиатҳои шаҳрвандони Тоҷикистон дар дохил ва хориҷи кишвар;

- тақвияти шинохти мусбати Тоҷикистон дар ҷаҳон ба ҳайси давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёд;

- мусоидат ба фаъолияти созанда ва қонунии ҷамъиятҳои тоҷикон ва ҳамватанон дар кишварҳои дигар»¹.

Масъалаҳои вобаста ба таъмини манфиатҳои миллию давлатӣ ҳамчун ҷавҳари сиёсати давлатӣ дар Тоҷикистон баромад намуда,

¹ Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 тасдиқ шудааст.

роҳбарияти сиёсии мамлакат ба он диққати махсус медиҳад. Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз дар паёми худ ба парлумони кишвар соли 2014 қайд намуда буд, ки: «Таърихи на чандон тулони давлатдориамон собит менамояд, ки ҳифзи манфиатҳои милли-давлатӣ ва дастовардҳои он, ҳимояи амният ва манфиатҳои милливу давлатӣ, устувор гардонидани ваҳдати милли ва нигоҳ доштани суботу оромии ҷомеа, инчунин таъмин намудани рушди иқтисоди кишвар ва беҳтар гардидани сатҳу сифати зиндагии аҳоли дар шароити торафт вусъат пайдо кардани бархӯрди қудратҳои ҷаҳонӣ вазифаи аввалиндараҷаи ҳамаи рӯкнҳои ҳокимияти давлатӣ ва ҳар як шаҳрванди ватандӯсту ватанпарвар мебошад¹. Бо дарназардошти ин, моро зарур меояд, ки вазифаи масъулро ба зимма гирифта, баҳри ҳимояи манфиатҳои милли муваффақ гардида, онҳоро ҳамчун арзишоти муқаддас ҳифз намоем.

Низоми сиёсии олам мураккаб аст ва хусусияти асосии онро муқовимати устувори байни давлатҳои милли, гурӯҳи давлатҳо ва ширкатҳои фаромиллию блокҳои ҳарбию сиёсӣ ташкил медиҳанд. Ҳар яке аз ин ниҳодҳо мекӯшанд, ки дар набарди муборизаҳои доимӣ мақом ва нақши хосаеро соҳиб бошанд. Акторҳои сиёсати ҷаҳонӣ аз тамоми имкониятҳо истифода намуда, шароити бештари фаъолиятро пайдо кардани мешаванд.

Ҳамин тавр, дар заминаи таҳлили масъалаҳои вобаста ба манфиатҳои милли ва механизмҳои таъмини онҳо метавон хулоса намуд, ки ҳар кадоми онҳо дорои хусусиятҳои худ буда, муносибати соҳавиро тақозо менамоянд. Дар доираи зербоби мазкур мо таснифи манфиатҳои миллии дохилӣ ва хориҷиро гузаронидем. Муайян карда шуд, ки давлат ҳамчун актори муҳимми муносибатҳои байналхалқӣ дар ташаккул ва татбиқи сиёсати хориҷии худ манфиатҳои миллии дохилиро низ афзалиятнок мешуморад.

¹ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 23.04.2014. URL: [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node>. (санаи муроҷиат: 17.04.2020);

Ҳамзамон бо ин робитаи мутақобилаи байни манфиатҳо ва таҳдидҳо низ аз нуктаи назари геополитикӣ мавриди таҳлил қарор дода шуд. Дар натиҷа муайян гардид, ки вобаста ба табиат ва мазмуни манфиатҳо таҳдидҳо низ ба вучуд омада, ташаккули механизмҳои таъминкунандаи Ҳимояи онҳоро тақозо менамоянд.

Хулосаи мо аз натиҷаи таҳлили масъалаҳои дар доираи зербоби мазкур баррасишуда ин аст, ки дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки омилҳои гуногунро истифода намуда, Ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва амнияти давлатиро таъмин созад, онро тақмил ва таҳким бахшад. Зеро манфиатҳои миллӣ ва механизмҳои таъмини Ҳимояи онҳо омилҳои муҳимтарини давлатдорӣ маҳсуб меёбад.

2.2. Ҷанбаҳои таҳдидовари низоми нави ҷаҳонӣ ба манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Олами муосир бо ҳама пешрафту инкишоф ва тағйироти бемислаш аз падидаҳои манфиву таҳдидҳои харобиовар ҳолӣ нест. Манфиатҷӯии давлатҳои абарқудрат зиддияти байни акторҳои сиёсӣ ва муносибати ноодилонаи инсон ба табиат, боиси он гардидааст, ки дар олам хатару ҳодисаҳои мураккаб пайдо шаванд. Олами муосир тарзе намудор мегардад, ки ҳар як фардро водор месозад, то дар бораи моҳияти воқеияти муосир андеша намояд. Бо вучуди он, ки олами имрӯза дар як зинаи баланди тараққиёт қарор дорад, хатару таҳдидҳои зиёде низ ҳастанд, ки ҳар лаҳза метавонанд ин ҳама рушду инкишофро ба садсолаҳо қафо партоянд.

Равандҳои сиёсии замони муосир дар аксар мавридҳо дар доираи ҳудуду марзи муайян маҳдуд нашуда, хусусияти ҷаҳонӣ касб мекунанд. Масъалаи омӯзиши онҳо ба мисли таҳдидҳои муҳим мебошад.

Дар зербоби боло мо масъалаи ҳифзи манфиатҳои миллии дорои ҷанбаи сиёсӣ ва иқтисодиро мавриди таҳлил қарор додем. Дар доираи зербоби мазкур аз диди таҳлилӣ баррасии равандҳои сиёсии таъсиррасон ба манфиатҳои дорои ҷанбаҳои амниятӣ ва фарҳангию иттилоотӣ

муҳим буда, пайвасти мантиқиро дар омӯзиши масъалаи болозикр таъмин менамояд.

Дар воқеъ манфиатҳои миллӣ ин омили мутаҳаррик ва аввалиндараҷаи тамоми навъи муносибатҳои идорӣ буда, онро Г.Моргентау ҳамчун воқеияти объективӣ муайян кард: «Он, пеш аз ҳама, ба асолати мавқеи геополитикии давлат ва хусусиятҳои ба ҳам алоқаманди рушди геоиқтисодӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ асос ёфтааст. Дуввум, он тавассути вижагиҳои табиати инсон миёнаравӣ мекунад»¹.

Манфиатҳои миллӣ ҳамчун маҷмуи манфиатҳои мутаваззини ҳаётии шахс, ҷомеа ва давлат, ки бо табиати дарозмуддат тавсиф мешаванд, ҳадафҳо ва вазифаҳои асосии сиёсати хориҷӣ ва дохилии давлатро муайян мекунанд. Олими рус М.В.Илин дар бораи манфиатҳои миллӣ сухан ронда, таъкид мекунад, ки: «Манфиати миллат ҳамчун ваҳдати ягонаи давлати соҳибхитӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ мебошад»². Ҳамчунин, яке аз омилҳои асосии муайянкунандаи манфиатҳои миллӣ нигоҳ доштан ва ҳифзи ҳувиёти халқ, миллат, инчунин, ҳифзи соҳибхитирии давлат - чи дохилӣ ва чи берунӣ мебошад. Ғайр аз ин, манфиатҳои миллӣ барои рушди устувори иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии кишвар имконият фароҳам меоранд.

Дар асоси ин метавон гуфт, ки манфиатҳои миллӣ ниёзҳои ҳаётии мардум (миллат) барои ҳифзи худ, ҳифзи соҳибхитири ва тамомияти арзии давлат, инчунин таъмини амнияти миллӣ ва рушди устувори кишвар мебошанд, ки тавассути сиёсати пайвастаи пешгирифтаи хориҷӣ ва дохилӣ амалӣ карда мешаванд. Аз ин хотир, чунин шуморидан мумкин аст, ки дар айни ҳол ҳамаи лоихаҳо, пеш аз татбиқ, бояд аз нигоҳи манфиатҳои миллӣ баҳогузорӣ карда шаванд. Зеро дар ҳама ҳолат, аз он ҷумла ҳангоми тақсимои ҷаҳон ё тақсимои қувваҳои геополитикӣ манфиатҳои миллӣ бартарӣ пайдо мекунанд.

¹ Politologiya. Sistema mejdunarodnix otnosheniy. // Red.A.S. Turgayeva, A.E. Xrenova. - M., S-P.: Piter, 2005, - S 236.

² Ilin, M.V. Slova i smisli. Opit opisaniya klyuchevix politicheskix ponyatij. M.: Rosspen, 1997. S 432.

Ҳифзи эътимоди умумӣ барои ҳамбастагии иҷтимоӣ, иртиботи ҷомеа бо якдигар ва суботу сулҳи байналмилалӣ лозим аст. Дар ин раванд ба сифати манфиати бақодории миллат таъмини амният ва сулҳу субот баромад мекунад.

Амнияти миллӣ қисми таркибии манфиатҳои миллӣ ба шумор рафта, таъмини онро бе омодагии муайян тасаввур кардан номумкин аст. Баланд шудани қудрати мудофиавии давлат, ҳимояи боэътимоди марзи давлатӣ, таҳкими нуфузи байналмилалии кишвар, муҳофизати дастовардҳои таърихӣ ва фарҳангӣ дар таъмини амнияти давлатӣ мақоми хоссаро соҳибанд. Ҳар яке аз ин принципҳо метавонад дар амалияи ҷамъиятӣ истифодаи усулҳои мушаххасро талаб намояд.

Масъалаи таъмини амнияти давлатӣ тавассути баланд бардоштани қобилияти мудофиавии давлат барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ рӯзмарра мебошад. Мақоми ҷойгиршавии Тоҷикистон ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ талаб менамоянд, ки масъалаи мазкур ба таври доимӣ дар маркази диққати сиёсатмадорон ва ходимони давлатӣ қарор дошта бошад.

Тавре донишманди тоҷик С. Ятимов баён кардааст: «Назарияе, ки дар равандҳои муҳимми таъмини амнияти миллӣ дар таҷриба санҷида шуда, маҳз тавассути он миллат ба сулҳу субот ва кишвар ба рушду нуму расидааст, на танҳо маълумоти илмӣ, балки моеи ифтихор ва ҳимояи он сазовор ба ҷоннисорихост»¹. Бо дарназардошти ҳавфу хатарҳои ҷаҳони муосир моро зарур аст, ки ба масъалаи таъмини амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон диққати аввалиндараҷа диҳем. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як давлати ҷавон, имрӯз ба фанни амниятшиносӣ ниёз дорад, зеро дар алоҳидагӣ давлат аз уҳдаи таъмини амният ба куллӣ баромада наметавонад.

Объекти ҳуди амнияти Тоҷикистон ин нигоҳ доштани манфиатҳои миллӣ ва мавҷудияти Тоҷикистон дар ҳамаи ҳолатҳо, аз он ҷумла, аз

¹ Ятимов С. С. Илм ва амният. – 2017. - №: 107.30 май

тахдидҳои дохилӣ ва берунӣ ва баланд бардоштани рушди устувори давлат дар системаи муносибатҳои байналхалқӣ мебошад.

Ҳамчунин, муҳаққиқи тоҷик С. Ятимов дар осори хеш «Илм ва амният» чунин мешуморад, ки: «Вазъи имрӯзаи олам дар минтақа мураккаб аст, аз ин хотир, масъалаи аслий – таъмини амнияти шахс, ҷомеа ва ҳудуди давлат мебошад, ки дар маркази баҳс масъалаи ҳифзи сулҳу субот ва амният меистад. Ин мавзӯи дараҷаи аввал махсуб мешавад. Ҳар нафаре, ки қудрати фикри солимро дорад, намехоҳад ҷеҳра ба ғиря бишӯяд ва оҳанги рақс аз оҳу нола бичӯяд»¹.

Имрӯз ҷаҳони муосир пур аз таҳдидҳои пайдарпай мебошад, ки он дар раванди идоракунӣ басо мушкилиҳои гаронеро ба бор меоварад. Аз ин хотир, дар шароити кунунӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклол моро зарур меояд, ки махсусиятҳои олами атрофро ба назар гирифта, дар муқовимат бо ҳар гуна хавфу хатар ва таҳдидҳои глобалии ҷаҳони муосир истодагари намоем. Барои ин, пеш аз ҳама, мо бояд шохсутуни давлатдорӣ ва устувории амнияти солимро дар ҷомеа мустаҳкам созем.

Ҳангоми таҳлилу хулосагирӣ ба чунин андеша омадан мумкин аст, ки таъмини афзалияти манфиатҳои миллии Тоҷикистонро метавон ба масъалаҳои зерин пайваست намуд: таъмини ваҳдати миллӣ ва оромии вазъи иҷтимоӣ сиёсӣ, таъмини тамомияти арзии Тоҷикистон ва ҳимояи дахлнопазирии сарҳадот; мубориза бар зидди маҳалгароӣ ба хоҳири ташаккули шуури ягонагии миллӣ ва таъмини афзалиятҳои манфиатҳои миллӣ, тақмили ҳифзи саломатии аҳоли, ҳимояи ҳуқуқи шаҳрвандони Тоҷикистон ва дастгирии тоҷикони бурунмарзӣ, мубориза бар зидди камбизоатӣ, рушди иқтисоди бозоргонӣ ва бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ, мусоидат намудан ба демократияи воқеӣ, ҳамкорӣ ва муносибат бо созмонҳои байналхалқӣ ва бо кишварҳои хориҷӣ баҳри вориди озодонаи Тоҷикистон ба иқтисодиёту сиёсати ҷаҳонӣ, таъмини амният ва беҳатарии кишвар, раҳой аз хавфи дохилӣ ва берунӣ ва ғайраҳо.

¹ Ятимов, С. С. Илм ва амният. [Матн] / С. С. Ятимов. – Душанбе 2019.- С. 8.

Бо дарназардошти таҳлилҳои мавҷуда лозим ба ёдоварист, ки равандҳои муосири сиёсӣ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ таҳдидҳои гуногунро ба миён овардааст, ки онҳо дар самти ҳифзи манфиатҳои миллий монеа эҷод мекунанд.

Яке аз масъалаҳои муҳимми дар рӯзномаи таъмини манфиатҳои миллий қарордошта, **таъмини амнияти фарҳангии кишвар** мебошад. Вобаста ба рушди таҳҷуми гуногуни фарҳангӣ осебпазирии ин гурӯҳи манфиатҳои миллий баланд гардидааст.

Олими рус И.П.Касаткин вобаста ба бархӯрдҳои фарҳангӣ суҳанронӣ намуда, барҳақ қайд мекунад, ки: «Дар замони муосир дар заминаи бархӯрди манфиатҳои гуногун омили фарҳангӣ мавқеи меҳвариро ишғол намуда истодааст. Зеро маҳз дар ҳамин замина ташаккули муносибатҳои ҷамъиятӣ хусусияти устувор касб намуда, қудрати низомсозии фарҳанг қодир аст ба равандҳои сиёсӣ таъсиррасон бошад. Вобаста ба мавқеъ ва нақши фарҳанг метавон қайд намуд, ки он инъикосгари ду ҷанбаи муҳим мебошад: якум он ҳамчун рамзи шаклдиҳандаи ҷомеа баромад намуда, самти ҳаракат ва рушди онро муайян менамояд. Дуюм, маҷмуи эҷодиёти моддию маънавии ҷомеа мебошад. Ҳамчунин, фарҳанг ба сифати падидаи ҷамъиятӣ дар шакли фазои фарҳангии моҳиятан гуногунранг таҷассуми иҷтимоии ҳудро меёбанд. Фазои фарҳангӣ – фазои арзишиест, ки дар он соҳаҳои моддӣ ва маънавӣ таҷассум меёбад. Арзишҳо бошанд мазмуни фарҳангҳои хурди ҷомеа, аз он ҷумла фарҳанги иқтисодӣ, сиёсӣ, динӣ, ҳуқуқӣ, ахлоқӣ ва зехниро муайян мекунанд»¹.

Масъалаи мазкурро ба эътибор гирифта Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол дар Консепсияи сиёсати хориҷии худ дипломатияи фарҳангиро ҳамчун самти мустақили фаъолияти дипломатӣ эътироф намудааст. Вобаста ба ҳифзи манфиатҳои миллий дар ин самт муқаррар гардидааст, ки: «Расидан ба ҳадафҳои мазкури

¹ Касаткин, П.И. Культурное пространство: аксиологический подход. // И.П.Касаткин / [Текст]. Проблемы культурологии, - 2017. - №4.- С. 152

дипломатияи фарҳангӣ ва башардӯстонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз сиёсати хориҷии кишвар иҷрои вазифаҳои зеринро тақозо мекунад:

- таҳкими пояҳои шартномавӣ ҳуқуқии робитаҳои фарҳангӣ ва башардӯстона бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ;

- ҳимояи фаъолонаи ҳуқуқ, манфиатҳо ва эътибори шаҳрвандон, аз ҷумла муҳоҷирони меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа тавассути эҷоди заминаҳои фарогири ҳуқуқӣ ва тавсеаи ҳузури консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар минтақаҳои иқомати шаҳрвандони кишвар дар хориҷа;

- дастгирии ҳуқуқӣ ва фарҳангӣ маърифатӣ ҳамватанони бурунмарзӣ дар асоси санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, мусоидат ба иттиҳоди ҳамватанони бурунмарзӣ ва ҳифзи вежагиҳои этнофарҳангӣ, аз ҷумла, забони модарӣ дар ҷаҳорҷӯбаи қонунҳои кишварҳои будубоши онҳо;

- мусоидат ба фаъолияти созандаи Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон ҷиҳати таҳкими робитаҳои кишвар бо ҳамватанони бурунмарзӣ, ҷалби зарфиятҳои онҳо барои рушди ҳамкориҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва маънавӣ фарҳангӣ, эҷоди ҳусни таваҷҷуҳ ва муносибати хайрхоҳона ба Тоҷикистон ва мардуми он аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ва доираҳои сиёсии байналмилалӣ;

- мусоидат ба фароҳам овардани шароити фарогири муносиб барои будубош ва сафарҳои шаҳрвандони хориҷӣ ба Тоҷикистон ҷиҳати рушди туризми байналмилалӣ ва ҷалби сайёҳон ба мамлакат;

- мусоидат ба роҳандозии муколамаи байни тамаддунҳо ва динҳо бо таъкид ба таҷриба ва саҳми таърихӣ тоҷикон дар ташаккули таҳаммулгароии динӣ ва тамаддунӣ»¹.

¹ Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 тасдиқ шудааст.

Масъалаҳое, ки дар доираи Консепсияи мазкур муайян карда шудаанд, рукни таркибии манфиатҳои миллии давлатро дар шароити мураккаби ҷаҳонишавӣ ташкил медиҳанд. Дар ин замина, ба хулосае омадан мумкин аст, ки ҷузъҳои зикргардидаи фарҳангӣ омили муҳимми таъмини ҳувияти миллий ва ҳифзи он дар арсаи байналмилалӣ мебошанд.

Дар робита ба ин, масъалаи таъмини амнияти фарҳангӣ низ муҳим мегардад. Ба масъалаи манфиатҳои дорои ҷанбаи фарҳангӣ дахл намуда, М.У.Хидирзода қайд мекунад, ки: «Амнияти фарҳангӣ ҳамчун рукни таркибии таъмини амнияти миллий, дар маҷмӯъ, ифодакунандаи вазъиятест, ки арзишҳои муҳимми фарҳангӣ дар шароити амн қарор доранд. Фароҳам овардани чунин шароит тақозо менамояд, ки механизмҳои гуногуни ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва ташкилию сохторӣ амалӣ карда шаванд. Зеро дар шароити муосири таърихию сиёсӣ, ки набардҳои фарҳангӣ аз набардҳои мусаллаҳона зиёд таҳдидовар гаштаанд, тақозо мегардад, ки дар самти нигоҳ доштани низоми арзишии ҷомеа ва рукнҳои муҳимми фарҳангии он чораҳои мушаххас андешида шаванд»¹. Дар ин замина хулоса намудан мумкин аст, ки бархӯрдҳои фарҳангӣ на танҳо дар заминаи номувофиқатии арзишҳо, балки манфиатҳои сиёсии кишварҳо ба вучуд омада, он ҳам як василаи пешбурди муборизаҳои геополитикӣ маҳсуб меёбад.

Бо дарки муҳим будани масъалаи мазкур Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба нақши фарҳанг сухан ронда, мубрам будани истиқлолияти фарҳангиро дар раванди таҳкими истиқлолияти давлатӣ маҳсус қайд мекунад: «Сиёсати фарҳангии давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон ба таҳкими рукнҳои маънавии давлатдорӣ, пешрафти тафаккури созандаву бунёдкорои мардум, болоравии ифтихори миллий ва эҳсоси ватандорӣ ҳамаи сокинони ҷумҳурӣ, пояндагии сулҳу субот ва ҳамдигарфаҳмии тамоми табақаҳои ҷамъиёти аҳоли ва дар маҷмӯъ, барои

¹ Хидирзода, М.У. Ҷанбаи аксиологӣ дар омӯзиши масъалаҳои амнияти миллий. [Матн] / М.У. Хидирзода. – Душанбе, 2020. – С.33.

тахкими хувияти миллӣ нигаронида шудааст. Тамоми тадбирҳое, ки аз ин раванд бармеоянд, ба таъмини истиқлолияти фарҳангии мамлакат мусоидат менамоянд»¹. Нуктаи назари мазкур ифодаи дарки таҳдидҳо ба манфиатҳои миллии кишвар тавассути василаҳои фарҳангӣ мебошад, ки воқеияти онро ҳамрӯза эҳсос намуда истодаем.

Вобаста ба масъалаи мазкур ва муҳим будани он олимони рус Ю.В. Верминенко ва Н.В. Ершов низ қайд мекунанд, ки: «Усулҳои анъанавии нест кардани фарҳангҳо дар муқовимати муосир яке аз усулҳои серталабот ба шумор меравад. Асосан онро бо нест кардани мероси фарҳангии хос медонанд, ки бевосита ба хотираи коллективӣ, миллӣ ва таърихӣ халқ таъсир мерасонад. Дар навбати худ, ин нишондиҳандаҳо тақияҳои асосии худшиносӣ ва хувияти миллӣ ба шумор мераванд. Маҳз аз ҳамин сабаб нест кардани мероси фарҳангии халқҳои алоҳида ҳамчун аслиҳаи гурӯҳҳои ифротӣ ба шумор рафта, тавассути нобудкунии ёдгориҳои фарҳангӣ онҳо ба шаъну шарафи халқҳо, арзишҳо ва ормонҳои онҳо, ки қудрати ин ё он халқро дар муқовимат ба санҷишҳои таърих инъикос мекунанд, таҷовуз мекунанд»².

Дар заминаи таҳлили масъалаи ҳифзи ҷанбаҳои фарҳангии манфиатҳои миллӣ метавон хулоса намуд, ки унсури мазкур аҳамияти хоси геополитикӣ дошта, тақвияти ҷораҳои ташкилию ниҳодӣ дар ин самт амри зарурӣ мебошад.

Таъмини амнияти иттилоотӣ дар шароити рушди глобализатсионии олам низ яке аз вазифаҳои муҳим махсуб меёбад. Ин падидаи нисбатан нав буда, дар заминаи инкишофи технологияҳои иттилоотӣ ва аз байн бурдани марзҳои иттилоотӣ рушд ёфта истодааст. Сари вақт наандешидани ҷораҳо ҷиҳати тақвияти амнияти иттилоотӣ манфиатҳои миллиро осебпазир мегардонад.

¹ Эмомалӣ, Р. Уфуқҳои истиқлол. [Матн] / Р. Эмомалӣ. - Душанбе, 2018.- С.270.

² Верминенко, Ю.В., Ершов Н.В. Культурная безопасность общества и государства и ее основные угрозы// Управленческое консультирование, №12, 2017. -С.112

Амнияти иттилоотӣ ҳамчун ифодагари ҳимояи имиҷи сиёсии давлат баромад менамояд. Бо ёрии иттилоот комёбиҳо ва муваффақиятҳои давлат ба ҷомеаи ҷаҳонӣ дастрас гардида, ба масъалаҳои мавҷуда сабуки ва тақвият мебахшад.

Андешаҳо дар бораи таъмини амнияти иттилоотӣ бояд ҷавобгӯи манфиатҳои рӯз бошанд. Зеро тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ дар заминаи таъмини технологияи навини иттилоотӣ дар сиёсат пайваستا бо парадигмаҳои ҷомеаи иттилоотӣ зиндагӣ доранд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шабакаи «Интернет» ба таври васеъ доираҳои гуногуни аҳолиро фаро гирифта, мамлакатро ба фазои иттилоотии ҷаҳонӣ пайваст гардондааст. Технологияҳои иттилоотӣ ахборотро ба неруи бузурге табдил додаанд, ки он дар пешрафти ҷаҳони муосир нақши муайянкунандаро пайдо намудааст. Воситаҳои наватарини иттилоотӣ метавонанд оқибатҳои ҳам манфӣ ва ҳам мусбатро ба бор оранд. Муҳим он аст, ки онҳоро то кадом андоза ба нафъи манфиатҳои миллӣ истифода кардан мумкин аст. Моҳиятан, воситаҳои замонавии иттилооти оммавӣ дар заминаи манфиатҳои давлатҳои бузург инкишоф меёбанд.

Василаҳои иттилоотӣ, ки рушди онҳо бевосита ба рушди технологияҳои иттилоотӣ дар ин самт вобаста аст, қисми таркибии равандҳои сиёсии муосирро ташкил дода, ҳамчун захира ва имконияти мусоид ҷиҳати таъмини самарабахшии фаъолияти сиёсии гурӯҳҳо ва кишрҳои гуногуни сиёсӣ истифода шуда истодааст. «Касе иттилоотро дар даст дорад, ҷаҳонро дар даст дорад» – шиори машҳурест, ки фаъолияти айлаи Ротшилдҳо ба пайдоиши он сабаб шудааст¹.

Инкишофи номуътадили олам ва истисноии идораи самараноки равандҳои гуногуни ҷамъиятӣ хосияти асосии ҷомеаи муосирро ташкил менамояд. Дар чунин ҳолат давлат наметавонад ба даъватҳо ва таҳдидҳои олам ҷавоби сазовор гардонад. Бинобар ин, зарурати таҳияи

¹ Ниг.: Хидирзода, М.У. Комилбек А. Ё. Низоъҳои сиёсии байналмилалӣ. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2021. – С.115

тарҳи нави инкишофи давлат ба миён омадааст. Он бояд низоми нави самаранокии давлат бошад, то тавонад инкишофи муътадил ва устувории ҷомеаро ҳам дар сатҳи локалӣ ва дар сатҳи глобалӣ таъмин созад. Он бояд дар заминаи таҷрибаи миллӣ ва системаи сиёсии олам таҳия гардад, тамоми шароит ва имкониятҳоро ба эътибор гирад. Вагарна, давлат ва низоми давлатдории муосир дар ҳолати номуътадилӣ ва инкишофи бухронӣ дер боз боқӣ мемонад¹.

Бояд гуфт, ки барои таъмини амнияти иттилоотӣ дар шароити рушди глобализатсионӣ омилҳои зерин муҳим ба назар мерасад:

- хувиятсозӣ дар раванди ҷаҳонисозӣ. Тавлиди хувияти миллӣ дар вучуди наслҳои ояндаи миллат баҳри ҳифзи фарҳанг ва арзишоти миллӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ амри зарурист. Наслҳои ояндаи миллат бояд пурра дар рӯҳияи ватандӯстӣ ва ҳифзи ҳамешагии Тоҷикистони ягона тарбия гиранд;

- ташаккул ва тақвияти фаъолияти воситаҳои ахбори мустақил (ВАО)-и миллӣ. Баҳри мубориза алайҳи низоми нави ҷаҳонӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллии тоҷик моро зарур аст, ки ВАО-и мустақили миллии худро дошта бошем. Зеро ВАО-и мустақили миллӣ дар паҳн ва таблиғи ташвиқи арзишҳои миллӣ ва хатарҳои низоми нави ҷаҳонӣ ба тафаккури миллат нақши меҳварӣ мебозад;

- тарбияи зиёии миллат. Зиёӣён, ки ҳидоятгари миллат ба ҳисоб мераванд, бояд побанд ба арзишҳои миллӣ бошанд. Зиёӣёне, ки тафаккури миллӣ надоранд, омили бухрони маънавӣ буда, наслҳои ояндаро низ дар ҳамин руҳия тарбия менамоянд.

Масъалаи дигаре, ки қудрати осебпазир гардонидани таъмини ҳифзи манфиатҳои миллии кишварҳоро дорад, ин паҳншавии бемориҳо, аз қабили ВНМО /БПНМ, коронавирус ва ғайраҳо мебошад, ки инсониятро дар ҳолати хавфнок нигоҳ медоранд. Махсусан, паҳншавии вируси корона ё худ пандемияи COVID-19 қулли инсониятро бо воқеияти

¹ Ниг.: Зокиров, Г.Н. Давлати тавоно. (Масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2018. – С. 38

дигар рӯ ба рӯ намуд. Имрӯз таҳлилгарон бо нисбатан паст шудани хатари пандемия рушди давлатҳоро ба ду марҳила – то пандемия ва баъди пандемия ҷудо намуда истодаанд. Ин нишонаи ташаккул ва истифодаи василаҳои нави таъсиррасонӣ ба раванди рушди ҷомеаи инсонӣ мебошад. Таърих собит хоҳад намуд, ки ин амал низ бахше аз муборизаҳои геополитикӣ буда, неруҳои манфиатдор дар ин давра мақсадҳои муайяни худро соҳиб шуданд.

Маълум аст, ки дар моҳи декабри соли 2019 агентҳои ахборотро дар бораи коронавирус дар вилояти Хубэйи Чин паҳн карданд. Тибқи сарчашмаҳои илмӣ эпидемияи COVID-19 ба ҷуз Чин беш аз 180 кишварро дар бар гирифта, тақрибан 10 миллион нафарро фаро гирифтааст. Тадбирҳои бесобиқае, ки дар бисёр кишварҳои ҷаҳон барои рафъи оқибатҳои он дида мешаванд, нишон медиҳанд, ки пандемия ба тағйирёбии бисёр муносибатҳои иҷтимоӣ мусоидат мекунад¹.

Маҳз пандемия сабабгори ба бӯҳрони иқтисодӣ гирифтӣ шудани аксари кишварҳои абарқудрат гардид. Аммо ҳеҷ як абарқудрати дунё дар муқобили ин вируси ҳамагир истодагарӣ карда натавонист. Доир ба хатари ҳалокатбори коронавирус на танҳо табибон, ҳатто сиёсатшиносон ва сиёсатмадорони олам андеша ва назарияҳои худро пешниҳод намуданд.

Киссинҷер Ҳенри Алфред (англ. Henry Alfred Kissinger) - ходими давлатии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (ИМА), дипломат ва эксперти соҳаи муносибатҳои байналхалқӣ, мушовир оид ба амнияти миллии ИМА (солҳои 1969-1975) пешбинӣ кардааст, ки бӯҳронҳои сиёсӣ ва иқтисодии бо сабаби ин беморӣ ба амаломеда, муддати тӯлонӣ ва ҳатто то наслҳои оянда идома хоҳад дошт.

Назарияпардозии сиёсии амрикоӣ нисбат ба заиф шудани равобити миллатҳо бар асари ин вирус бо ғурупошии пайвандҳои иҷтимоӣ,

¹ Ниг.: Matsui, S. Fundamental Human Rights and 'Traditional Japanese Values': Constitutional Amendment and Vision of the Japanese Society / S. Matsui // Asian Journal of Comparative Law. - 2018. - Vol. 13, iss. 1. - P. 59-86. - DOI: 10.1017/asjcl.2017. 25.

минтақавӣ ва байналмилалӣ ҳушдор дод. Ҳ.Киссинчер менависад: «Як назми ҷадиди ҷаҳонӣ дар ҳоли шаклгирист ва ИМА бояд баҳри муқобила бо вируси корона омодагии худ барои назми ҷадиди ҷаҳониро фароҳам кунад»¹. Ў дар идома менависад, ки миллатҳо бо ин андеша, ки давлатҳои онҳо метавонанд ин фоҷиаро пешбинӣ ва таъсири бадии онро мутаваққиф кунанд, ҳамсадо ҳастанд. Аммо замоне, ки ҷамагирии вируси корона ба поён бирасад, бисёре аз ниҳодҳои кишварҳои мухталиф шикастхӯрда мушоҳида мешаванд. Агарчи ин қазоват бетарафона ва одилона аст, вале метавонад берабт ҳам бошад. Воқеият ин аст, ки ҷаҳони баъд аз вируси корона ҳаргиз ҳамонгуна монанди қабл нахоҳад буд ва хисоротҳои ҷонӣ аз шуруи вируси корона мумкин аст муваққат бошад. Аммо ошӯфтагӣҳои сиёсӣ ва иқтисодии сарзада аз он, мумкин аст то наслҳои оянда низ идома ёбад. Ҳ.Киссинчер тавзеҳ дод, ки вируси корона бо шиддати бегона дар ҳоли густариш аст. Ў пешбинӣ кардааст, ки вакцинаи муваффақиятмез алайҳи вируси корона мумкин аст 12 то 18 моҳи дигар омода шавад. Ин метавонад то андозае башарро умедвор намуда бошад².

Пандемияи COVID-19 ба таҳдиди муосири ҷаҳонӣ табдил ёфтааст.. Мувофиқи маълумоти идораи омили Пекин, дар моҳҳои январ-феврари соли 2020 истеҳсоли маҳсулоти саноатии Чин 13,5 фоиз, гардиши савдои чакана 20,5 фоиз ва сармоягузорӣ ба фондҳои асосӣ 24,5 фоиз коҳиш ёфт. Эпидемияи коронавируси нав боиси сукути рекордии иқтисоди Чин гардид ва ин танҳо оғози буҳрони ҷаҳонии иқтисодист. Мусаллам аст, ки дар ин марҳилаи ҷаҳонишавӣ бояд ба шароити нав мутобиқ шавад, таҳти таъсири афзалиятноки манфиатҳои миллӣ чараҳои худро коҳиш диҳад, масунияти дастаҷамъиро нисбат ба ин гуна фишорҳо таҳия кунад, вагарна инсоният метавонад рукуди иқтисодиро интизор шавад. Аз ин

¹ Как лечить COVID-19 URL: [Электронный ресурс <https://www.mskcc.org/ru/cancer-care/patient-education/managing-covid-19-home> (Дата обращения: 25.02.2021);

² Ниг.: Умаров, М. Вируси корона ва ояндаи садаи асри XXI (назарияи сиёсии Хени Киссенчер)/ Варзоб.- № 20-21. Ноябри соли 2020. - С. 6.

хотир, мушкилоти манфиатҳои миллӣ дар маркази диққати бисёр олимон боқӣ мондааст¹.

Пандемия як занҷири пурраи оқибатҳои манфиро барои иқтисоди ҷаҳонӣ оғоз кард. COVID-19 афзалиятҳои давлатҳоро тағйир дода, лоихаҳои ҷаҳонро канор гузошт, манфиатҳои миллӣ, ҳифзи миллат ва давлатро нишон дод.

Масъалаи мазкур тамоми давлатҳои дунёро дар бар гирифтааст, ки яке аз чунин давлатҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Расман, нахустин 15 ҳолати гирифтӣ ба коронавирус дар Тоҷикистон 30 апрели соли 2020 тасдиқ гардида, тайи як ҳафта шумораи гирифтрон ба 400 нафар наздик шуд.

Чунон ки дар Паёми Президенти мамлакат вобаста ба масъалаи COVID-19 ишора гардид: «Мувофиқи арзёбии коршиносони байналмилалӣ чунин бӯҳрони шадиду фарогир дар сад соли охир бори аввал ба миён омада, боиси таназзули ҷиддии иқтисодӣ ҷаҳон гардид. Пайомадҳои пандемия ба иқтисодӣ кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла, ба рушди иқтисоди миллӣ, бӯҷети давлатӣ, гардиши савдои хориҷӣ, қурби асъори миллӣ, инчунин, ба фаъолияти корхонаҳои саноату муассисаҳои хизматрасонии мо низ таъсири манфии ҳудро расонида истодаанд. Аз ҷумла, ба соҳаи тандурустӣ барои хариди доруворӣ ва таҷҳизоти тиббӣ, бунёди беморхонаҳои муваққатӣ ва дастгирии кормандони тиб аз бӯҷети давлат 1 миллиарду 600 миллион сомонӣ маблағҳои иловагӣ равона карда шуданд. Дар кишвар барои табobati пурра ва саривақтии шахсони гирифтӣ бемории сироятии COVID -19 беш аз 30 беморхона бо 7000 кат ва 5400 нафар табибону кормандони тиббӣ сафарбар гардиданд. Илова бар ин, дар 92 муассисаи тиббӣ 16 ҳазор кат омода карда шуд. Бо мақсади дастгирии гурӯҳҳои осебпазири ҷомеа ва соҳибкорони ватанӣ тибқи Фармони Президенти мамлакат аз 5 июни соли 2020 сабукиҳои зиёди андозиву қарзӣ ва имтиёзу

¹ Ниг.: Kastels, M. Informationsnaya epoxa: ekonomika, oʻshestvo, kultura. - M., 2000. - S.501

чубронпулиҳо ба маблағи умумии беш аз 450 миллион сомонӣ пешниҳод карда шуданд»¹.

Ҳамин тариқ, барои нобудсозии вируси корона ва дигар вабоҳои аср дар Тоҷикистон ҳамкориҳои давлат бо дигар кишварҳои минтақа ва ҷаҳон, инчунин созмонҳои байналмилалӣ бояд тақвият ёбад. Ин тақозои воқеияти геополитикии муосир мебошад.

Барои бартарафсозии таҳдидҳо дар ҷомеа шахрвандон низ нақши асосӣ доранд, агар тамоми шахрвандони давлат он ҳама масъулият, уҳдадорӣ ва вазифаҳое, ки дар назди худ доранд ба пуррагӣ риоя намоянд, рушду инкишофи ҷомеа бо суръати баланд меафзояд.

Бӯҳрони ҳозираи иқтисодӣ беназир, бесобиқа ва амиқтару васеътар аз бӯҳронҳои пешина аст. Ҷаҳон дар тӯли сад соли охир ҳеҷ гоҳ ба чунин бӯҳрони миқёси бузурги сиёсӣ, иқтисодӣ ва башардӯстона дучор наомадааст, ки шояд он танҳо бо Ҷанги дуҷуми ҷаҳон муқоиса карда шавад. Реаниматсияи иқтисодиёт, барқарорсозии тамоми занҷирҳои истеҳсолӣ, ки аз ҷониби пандемия ҷудо шудаанд, ҷӣ гуна идома хоҳад ёфт, оё робитаҳои моддию техникаӣ таҷдиди назар карда мешаванд ва пас аз реаниматсияи иқтисоди ҷаҳонӣ, ки ба манфиати онҳо тақсимооти неруҳо ва молия ба манфиати онҳо хоҳад буд, муқаррар карда мешавад, акнун касе наметонад. Дар ҳар сурат, ин вазъияти маҷбурӣ барои амалҳои минбаъда ба ҳамаи давлатҳо муттаҳидӣ фароҳам овард.

Ҳамин тариқ, пандемия COVID-19 як силсилаи оқибатҳои манфиро барои иқтисоди ҷаҳонӣ ба мерос монд. Зиёда аз он, пандемия афзалиятҳои давлатҳоро тағйир дод, лоиҳаҳои глобалиро канор гузошта, манфиатҳои миллӣ, ҳифзи миллат, мардум, давлатро нишон дод.

Пандемия давлатҳоро аз рӯи дараҷаи самаранокии фаъолияти институтҳои давлатӣ ва муваффақияти мубориза бо вирус тақсим кардааст. Вазифаҳои давлат дар соҳаи тандурустӣ, иттилоот, ҳифзи

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 26.01.2021. [Маводи электронӣ]. URL: <http://prezident.tj>. (санаи муроҷиат: 12.02.2021);

иҷтимоии аҳоли, таъмини тартибот ва амният аз рӯи вазифаҳои афзалиятнок дар давраи пандемия ба мадди аввал гузошта шуданд.

Хулоса, таҳлили ҷанбаҳои таҳдидовари равандҳои сиёсӣ ба манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз диди геополитикӣ нишон медиҳад, ки дарк ва муайян намудани самти хатарҳои эҷодшаванда омили муҳимми пешгирии осебпазирии манфиатҳои миллии мебошад.

Дар ин замина амнияти миллии ҳамчун манфиати бақодории давлат мавқеи муҳимро ишғол намуда, татбиқи механизмҳои гуногун имконият медиҳад, ки сатҳи ҳимояи он баланд бардошта шавад. Вобаста ба ин, амнияти фарҳангӣ иттилоотӣ низ ҳамчун василаҳои муҳимми ҳифзи манфиатҳои миллии дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ баромад намуда, коркард ва таҳияи механизмҳои ниҳодию ташкилӣ ва меъёрию ҳуқуқӣ омили зарурӣ дар роҳи пешгирии бархӯрдҳои фарҳангӣ иттилоотӣ шуда метавонад. Осебпазир гаштани фазои иттилоотии кишвар қудрати осебпазир гардидани хувияти миллии ва асосҳои мафкуравии ҷомеаро дорад. Аз ин рӯ, тақвияти фаъолият дар ин самт зарур аст. Ҳифзи амнияти фарҳангӣ дар ҳамин дараҷа муҳим мебошад.

Паҳншавии бемориҳо, дар мисоли пандемияи COVID – 19 собит намуд, ки рушди равандҳои глобализатсионӣ ба таври осон мушкилиҳои иҷтимоиро низ ҷаҳонӣ намуда, дар ин масир мушкилиҳои нави сиёсӣ иқтисодӣ низ эҷод мекунад. Он ба сифати омили геополитикӣ баромад намуда, манфиатҳои миллиро осебпазир мегардонад.

2.3. Вазъи геополитикии муосир ва таъсири он ба осебпазирии манфиатҳои миллии

Вазъи геополитикии замони муосир хусусияти мураккаб дошта, муносибатҳои дар доираи акторҳои гуногуни ҷаҳонӣ амалишаванда норавшан боқӣ мемонанд. Тағйири мавқеъ, дигар намудани муносибати байниҳамдигарӣ, таъсиррасониҳои манфиатҳо ба сиёсати кишварҳо, истифодаи зӯрӣ, воридшавӣ ба низоъҳои мусаллаҳона ва ташкили

нуқтаҳои нави даргир дар ҷаҳон воқеияти сиёсии ҷаҳони муосир мебошад.

Дар чунин вазъияти мураккаб ва ғарбпазир ҳифзи манфиатҳои миллӣ барои кишварҳои на танҳо рушдбанда, балки пешрафта низ мушкил гаштааст. Дар робита ба ин таҳияи механизми самараноки ҳифзи манфиатҳои миллӣ масъалаи мураккаб боқӣ мемонад. Вазъияти Афғонистон, идомаи амалиёти махсус дар Украина ва ҷалби кишварҳои Аврупо ба он тавассути пешниҳоди яроқи аслиҳа ва машваратчиёни ҳарбӣ вазъи сиёсии ҷаҳонро мураккабу номуайян намудааст.

Зимнан бояд қайд намуд, ки андешаи одилона ва ба таври гуманистӣ ҳал намудани масъалаҳои ҷаҳонӣ имконият медиҳад, ки инсоният, махсусан давлатҳои тозаистиклоли миллӣ, ки аъзои ҷомеаи ҷаҳонианд, аз ҷангҳо ва душманиҳои байни якдигар даст кашанд. Низомии нави ҷаҳонӣ на фақат идея, балки воқеияти амалӣ буда, халқҳои ҷаҳонро барои боз ҳам ба якдигар наздик шудан имконият медиҳад. Аммо ин як лоиҳае беш нест. Ҳақиқат тамоман чизе дигар аст. Ҳадаф аз амалишавии низомии нави ҷаҳонӣ мудирӣ ва таҳти назорат қарор додани олам аз ҷониби давлатҳои абарқудрат мебошад.

Қайд намудан зарур аст, ки равандро ва муборизаҳои сиёсӣ, бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ миёни давлатҳои абарқудрати ҷаҳонӣ таърихи тулонӣ дошта, то ба имрӯз идома дорад. Заминаи тамоми мубориза ва бархӯрдҳо ин ба даст овардани манфиатҳои геополитикӣ ва нуфуз пайдо намудан дар низомии нави олам мебошад. Чунин тамоюлро дар раванди сиёсати ҷаҳонӣ аз замони пайдоиши давлатҳо дар кураи замин то ба имрӯз метавон мушоҳида намуд. Маҳз ҳамин тамоюлро метавон сабаби асосии ба вуҷуд омадани мочароҳои сиёсӣ донист. Нуқтаи меҳварии сиёсати геополитикии давлатҳои абарқудрати ҷаҳонӣ ҳамеша тақсим кардани ҷаҳон дар миёни худ будааст ва имрӯз низ ин ҳадафи геополитикиро дар сиёсати давлатҳои бузург қомилан метавон мушоҳида намуд.

Нигоҳе ба таҳаввулотҳои ҷаҳон даҳаи гузашта нишон медиҳад, ки

кудрату нуфузи ҷаҳонӣ ва минтақавии баъзе аз кишварҳо таъсири мустақими худро ба умури дохилии кишварҳои дигар дорад. Кишварҳое ҳастанд, ки ба шарофати таносуби тавонмандии низомии иқтисодии хеш аз нуфузи бештаре дар сатҳи ҷаҳонӣ бархӯрдор ҳастанд ва бо истифода аз таъсиргузори бештаре ба доираи муайяни кишварҳо доранд. Кишварҳое, ки абаркудрат номида мешаванд ва ҳам кишварҳое, ки дар сатҳи поёнтар қарор доранд, вале неруи иқтисодии боло доранд, аз роҳи барқарории равобити иқтисодӣ ва молиявӣ дар таҳаввулоти сиёсии кишварҳои сеюм нақши муҳим мебозанд ва аз ҳузури кишварҳои мустақил дар маҷмаа ва созмонҳои байналмилалӣ барои расидан ба ҳадафҳои худ ва стратегияҳои худ истифода мебаранд.

Бахши дигаре аз кишварҳо, ки ба сабабу омилҳои гуногун аз пешрафти ҷаҳонӣ бархӯрдор нестанд, вале дорои мавқеи ҷуғрофӣ ва геополитикии афзалиятнок мебошанд, ин бартарияти худро дар баробари кишварҳои бузург мавриди истифода қарор медиҳанд. Ҳамин тавр, ҳар кишваре, чи хурд ва чи бузург ва чи пешрафта ва чи ғайри он дар равобити худ бо дигар кишварҳо ва созмонҳои байналмилалӣ талош бар он дорад, ки аз ин ҳамкориҳо барои ба амал баровардани ҳадафҳо ва манфиатҳои худ ҳадди ақал истифода намояд.

Бояд зикр намуд, ки донишманди тоҷик З.Д. Ҳукумшоев доир ба вазъи геополитикии ҷаҳони муосир ва осебпазирии манфиатҳои миллӣ кайд менамояд, ки: «Имрӯз дар раванди сиёсии ҷаҳонӣ баъзе аз давлатҳои бузург барои ғимояи манфиатҳои геополитикӣ ва иқтисодии худ дар сиёсати зерӣ пардагӣ аз нерӯҳои террористӣ ва экстремистӣ истифода мебаранд. Бархӯрди манфиатҳои геополитикии қудратҳои бузурги ҷаҳонӣ қисме аз кишварҳои оламо қурбони манфиатҳои худ сохтааст, ки мисоли равшани он Афғонистон, Сурия, Ироқ, Ливия ва Яман мебошад. Агар дигар кишварҳои олам ба монанди ин кишварҳо зиракии сиёсиро аз даст бидиҳанд, ин тӯфон онҳоро низ дар худ фуру ҳадад бурд. Дар ин раванди мураккаби сиёсӣ миллате ва ё давлате, ки ҳушёрӣ сиёсиро аз даст медиҳад, ҳастӣ ва истиқлолияти сиёсӣ

иктисодии худро ба нестӣ хоҳад овард. Барои эмин нигоҳ доштани миллату давлати худ аз ин тӯфони ҷаҳонӣ, мебояд ба неруи худӣ така намуд ва дар муносибатҳои байналхалқӣ оқилона амал намуду ҳушёрӣ ва зиракии сиёсиро истифода бурд»¹.

Вобаста ба вазъи муносири геополитикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон талош бар он менамояд, ки мавқеи худро дар раванди низоми нави ҷаҳонӣ муайян ва мустаҳкам намуда, дар ҳифзи манфиатҳои миллию геополитикӣ амалҳои зарурӣ анҷом диҳад.

Мақсади асосиро муайян намудани мақом ва нақши геополитикии Тоҷикистон ва ҳимояи ҳамаҷонибаи он дар сиёсати ҷаҳонӣ ташкил медиҳад. Вобаста ба ин, аини ҳол давлат сиёсати дохилию хориҷиашро дар асоси ҳимояи манфиатҳои миллию геополитикӣ ва геостратегӣ созмон дода, дар муносибатҳои байниҳамдигарии сатҳи гуногун байни акторҳои сиёсати ҷаҳонӣ фаъол гашта, баҳри ҳалли масъалаҳои мураккаб талош намуда истодааст.

Ҳадафҳои аслии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамоно бетағйир монда, ба ҳифзи манфиатҳои милли дар арсаи байналмилалӣ, фароҳам овардани шароити мусоиди берунӣ барои рушди устувори мамлакат ва мусоидат ба таҳкими пояҳои истиқлолу соҳибхитиёрии давлатии Тоҷикистон нигаронида шудаанд².

Бояд қайд намуд, ки дар низоми муносибатҳои геополитикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мақсади худро дорад, ки концепсияи сиёсати хориҷии худро чунин арзёбӣ намудааст: «Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар асоси эҳтироми меъёрҳои умумибашарӣ, принсипҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва ба мадди назар гузоштани манфиатҳои олии Тоҷикистон фаъолият хоҳад кард. Тоҷикистон манфиатдор аст, ки сиёсати мувозину прагматиро пеш гирад, ки аз пайравии якҷониба ҳолӣ

¹ Ҳукумшоев, З.Д. Раванди сиёсӣ. [Матн] / З.Д. Ҳукумшоев. – Душанбе, 2021. – С. 79.

² Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2016. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 17.11.2019);

бошад»¹.

Дар олами муосир, ки кишварҳо ба самти ҷаҳонишавӣ ҳаракат мекунанд, сиёсати хориҷӣ имконияти бештаре барои афзоиши сарватҳои миллий аст. Дар ҷаҳони имрӯз на танҳо кишварҳои тавсеаёфта, балки бисёре аз мамлакатҳои дар ҳоли рушд низ аз сиёсати хориҷӣ ва дипломатия барои пешбурди ҳадафҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии худ баҳра мебаранд.

Равобити хориҷӣ яке аз омилҳои муассир дар амалкарди иқтисодӣ, ба вижа рушди иқтисодии дарозмуддат аст. Равобити сулҳомезу созанда бо кишварҳои ҷаҳон яке аз бахшҳои асосии таъмини амнияти миллий ва коҳиши хатару номуайяниҳои барои сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷист.

Рушди иқтисодӣ яке аз аввалин ҳадафҳои муҳимми ҳар як давлати мустақил буда, он дар татбиқи сиёсати хориҷӣ ҳудудҳои мекунад, ки манфиатҳои иқтисодии худро бо истифода аз тамоми василаҳои ҳифз ва афзун гардонад.

Аз тарафи дигар, таҳқиқоти иқтисодӣ нишон додааст, ки ҳар кишваре, ки саҳми бештаре дар иқтисоди байналмилалӣ дошта бошад, бештар тавсеа меёбад. Ба ибораи дигар, доштани мубодилаи тиҷоратии густурда яке аз омилҳои асосии рушди иқтисодии кишварҳо ба шумор меравад.

Давлатҳои абарқудрати олам бо сиёсати одилона, оқилона ва инсонгароии ҳеш бояд намунаи ибрат барои дигар кишварҳои олам бошанд. Аз ин хотир, танҳо дар доираи манфиатҳои геополитикии худ тарҳрезӣ намудани сиёсати ҳеш ва сарфи назар намудани манфиати дигар давлатҳо комилан ғалат аст.

Зимнан бояд қайд намуд, ки фазои геополитикӣ саҳнаи бархӯрди манфиатҳои кишварҳои олам буда, дар он нақши давлатҳои абарқудрат хеле барҷаста мебошад. Муътадилии вазъи сиёсӣ дар фазои геополитикии олам аз сиёсати одилона ва оқилонаи давлатҳои

¹ Эмомалӣ, Р. – Бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон. (Зери назари Ҷамроҳон Зарифӣ). [Матн] / Р. Эмомалӣ. – Душанбе, 2012. – С. 11.

абаркудрат сахт вобаста буда, маҳз ин ду омил метавонанд ҳусни тафохумро дар муносибатҳои байналхалқӣ таъмин намоянд. Гарчанде ки давлатҳои абаркудрат дар сиёсати кабир нақши пешбарандагиро иҷро менамоянду дорои иқтидори бузурги низомӣ ва иқтисодӣ мебошанд, бояд сиёсати онҳо хосияти инсонгароӣ дошта бошад таносуби ҳимояи манфиатҳоро дар муносибатҳои байналхалқӣ нигоҳ доранд. Давлатҳои абаркудрат дар баробари манфиатҳои сиёсӣ иқтисодии худ дар фазои геополитикии олам бояд манфиатҳои дигар кишварҳоро низ ба инобат гиранд, зеро равандҳои сиёсии асри нав дар сиёсати ҷаҳонӣ ҳолатеро ба миён овардааст, ки ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ ва ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ масъалаи аввалиндараҷаи акторҳои сиёсати байналхалқӣ гаштааст. Давлатҳои қудратманди ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва ҳатто давлатҳои хурд, новобаста аз имконият ва тавоноияшон баҳри ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва геополитикиашон дар талошанд. Барои аксари давлатҳо ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ муҳим буда, равандҳои сиёсии асри ҷадид инро тақозо мекунад. Давлатҳои бузург бо истифода аз қудрати сиёсии дошташон манфиатҳои миллӣ-геополитикии хешро дар минтақаи таҳти нуфуз ҳимоя менамоянд. Вале барои давлатҳое, ки аз қудрати сиёсӣ бархӯрдор нестанд, ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ мушкул хоҳад буд. Ё таҳти экспансияи сиёсии кадом як актори сиёсӣ қарор мегиранд ва ё ба кадом як қудрати дигар вобастагии доимӣ пайдо менамоянд. Ин гуна кишварҳо дар ҳарду ҳолат, мустақилияти комили сиёсиро аз даст хоҳанд дод. Кишваре, ки таҳти нуфузи кадом як актори сиёсӣ қарор дорад ва ё вобастаи кадом як қудрати ҷаҳоние бошад, наметавонад даъвои истиқлолияти сиёсӣ намуда бошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки сиёсати хориҷии худро бар усули ҳамгироӣ ва равобити дӯстона бо тамоми кишварҳои ҷаҳон ба роҳ мондааст, аз ҷумлаи ҳадафҳои гуногун, ки асоси муносибатҳои байнидавлатиро муайян мекунанд, ҳадафҳои иқтисодиро дар мадди аввал мегузорад. Зеро ҳадафи асосии мо ҳарчи зудтар барҳам додани

камбизоатӣ ва мухайё сохтани шароити зарурӣ барои зиндагии шоистаи тоҷикистониён мебошад¹.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол бо давлатҳои минтақа ва ҷаҳон дар робита ва ҳамкорӣ қарор дорад. Истиклоли сиёсӣ имкониятеро ба Тоҷикистон додааст, ки бо кулли кишварҳои сайёра ҳамкориҳои судмандро ба роҳ монда, бо ин васила аз манфиатҳои геополитикӣ дар арсаи байналхалқӣ Ҳимоят намояд.

Воқеан ҳам, дар ҷаҳони муосир истиқлолияти сиёсӣ василаи асосии ҳифзи манофеи геополитикӣ ва дурнамои рушди кишварҳо махсуб мешавад. Бояд гуфт, ки баҳри ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ нақши меҳварӣ ба «қудрати миллӣ» дода мешавад. «Қудрати миллӣ» ягона воситаи раҳо шудан аз вобастагист. Замоне мо, «қудрати миллӣ» ва қудрати «истифода аз қудрати миллӣ»-ро дошта бошем, дар он сурат истиқлоли сиёсии комил ва қудрати ҳимоя аз онро хоҳем дошт.

Моҳияту хусусиятҳои қудрат дар таърихи афкори сиёсӣ ҳамеша масъалаҳои муҳим ва баҳсбарангез мебошад. Қудрат мафҳуми чандпахлӯ ва дорои маъноҳои гуногун аст. Чандпахлӯ будани мафҳум ва моҳияти қудрат боис шудааст, то ба содагӣ натавон қудратро ташхис ва мавриди санҷиш қарор дод. Баҳсбарангез будани мафҳуми қудрат боиси он шудааст, ки баҳсҳои фикрӣ дар бораи қудрат идома ёбад ва таърифҳои гуногун аз мафҳуми қудрат пешниҳод шавад.

Дар мавриди мафҳум, моҳият ва сарчашмаи қудрат назарияҳои мухталиф вучуд дорад. Бештари донишмандон қудратро мафҳуми асосии илми сиёсӣ медонанд. Гурӯҳи дигар мафҳуми қудратро ҳастии аслии сиёсат доништа ва сиёсатро ба сифати қудрати созмонёфта муаррифӣ мекунанд.

Қудрат аз ҷумлаи мафҳумҳои мебошад, ки дар бештари илмҳои ҷомеашиносӣ мавриди баррасӣ ва баҳс қарор гирифтааст. Морис

¹ Ниг.: Саидов, З. Ш. Фаъолияти баёналмилалии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ: Монография. [Матн] / З. Ш. Саидов. – Душанбе: «Дунёи дониш», 2016. – С. 69.

Дюверже бар он акида аст, ки: «Мафхуми қудрати сиёсӣ бисёр васеъ ва норавшан аст. Масалан, роҳбари давлат фармонраво ва қудратманд аст, шаҳрванд фармонбардор ва зери таъсири қудрат аст» хусусиятҳои ҳаммонанд ва дарбаргирандаи мафхуми «қудрати сиёсӣ» фаровон мебошад. Ин мафхумҳо аз нуфуз, тавоноӣ, ҳукумат, неру, фишор, энергия, ки бартариҳои касеро бар каси дигар нишон медиҳад, иборатанд¹.

Қудрати сиёсӣ дар низоми идоракунии давлатӣ ин як падидаи муосир ва мусбат мебошад, ки барои ҳимоя ва рушди манфиатҳои миллии шароитро фароҳам меорад. Вазифаи он маҳрум сохтан, сарқӯб намудан нест, балки вазифаи асосии қудрат мустаҳкам ва муттаҳид сохтани ҷомеа дар асоси ҳифзи манфиатҳои миллии мебошад, ки пайомадҳои он ҳифзи бақои истиқлолият, амнияти миллии, ташкили ваҳдати миллии ва бунёдкориро созандагӣ мебошад.

Аз ин рӯ, давлати Тоҷикистонро лозим аст, ки бо ҳар як шароити стратегӣ, бо дар назар гирифтани ҳифзи манфиатҳои геополитикӣ ва арзишҳои миллии дар ҳамбастагӣ қарор гирад.

Дар асоси ин концепсия Тоҷикистон дар муносибатҳои байналмилалӣ худ муносибатҳои бисёрсамта, мутавозин ва прагматикиро роҳандозӣ намуда, тавсеа ва таҳкими робитаҳои дӯстона ва ҳамкорӣҳои судмандро бо кишварҳои гуногуни олам ба роҳ мондааст.

Алҳол дар доираи ин сиёсат ҷумҳурӣ бо кишварҳои Иттиҳоди давлатҳои мустақил, аз ҷумла Федератсияи Россия ва ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ, Ҷумҳурии Халқии Хитой, Ҷумҳурии Ислонд Эрон, Ҷумҳурии Ислонд Афғонистон, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Иттиҳоди Аврупо ва дигар давлатҳои ҷаҳон, робитаи дӯстона ва ҳамкорӣҳои мутақобилан судманро ба роҳ монда, онҳоро, пеш аз ҳама, бо назардошти манфиатҳои миллии муваффақона амалӣ сохта истодааст².

¹Ниг.: Файзуллоҳ, Қ. Қудрати сиёсӣ ва ваҳдати миллии дар Афғонистон. - [Матн] / Қ. Файзуллоҳ Душанбе, 2019. – С. 24.

² Ниг.: Эмомалӣ, Р. – Бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон. (Зери назари Ҳамроҳон Зарифӣ). [Матн] / Р. Эмомалӣ. – Душанбе, 2012. – С. 12.

Тоҷикистон аз оғози ба даст овардани истиқлолияти сиёсӣ бо Русия ҳамкориҳо дар самти сиёсат, иқтисод, ҳарбӣ-низомӣ ва ғайраҳо ба роҳ монда, то андозае манфиатҳои муштаракӣ геополитикӣ доранд. Нақши Русияро дар рушди Тоҷикистони тозаистиклол мусбат арёбӣ намудан мумкин аст. Вале Русия дар асоси ҳифзи манофеи геополитикиаш бо Тоҷикистон дар ҳамбастагӣ қарор гирифтааст. Талошҳои чандинсолаи Русия барои тақвияти нуфуз дар Осиёи Марказӣ онро намегузорад, ки минтақаро ба кадом як қудрати дигар вогузор намояд. Аз ин ҷост, ки то ҳол нуфузашро дар минтақа нигоҳ доштааст.

Бояд гуфт, ки дар сатҳи муносибатҳои геополитикӣ яке аз шарикони фаъоли стратегияи Тоҷикистон Ҷумҳурии Халқии Хитой ба ҳисоб меравад. Хитой ҳамчун кишвари бузурги минтақа, дар самтҳои гуногун бо Тоҷикистон ҳамкориҳоро ба роҳ монда, мавқеи худро рӯз аз рӯз кавитар месозад. Нақши Хитой ҳамчун шарикони фаъоли стратегӣ бештар дар соҳаи иқтисод, фарҳанг ва таъмини амният ба назар мерасад. Ҳамбастагӣ бо Чин дар рушди иқтисодии Тоҷикистон тақони ҷиддӣ дод: иқтисоди бозорӣ шакл гирифт, чандин корхонаҳои хурду бузург сохта шуд, содироти молу кола ба хориҷи кишвар бештар шуд, ки ин дар рушд ва дурнамои Тоҷикистони навин нақши амалӣ бозид. Тоҷикистони муосирро лозим аст, ки бо ин кишвари бузурги иқтисодӣ, дар ин самт ҳамкориҳо бештар ба роҳ монад. Чин дар баробари он ки ҳамчун шарикони стратегӣ дар рушди иқтисодии мамлакат заминаи муносибро фароҳам овардааст, ҳамчунин манфиатҳои геополитикиашро дар ин марзу бум думболагирӣ мекунад.

Қайд намудан зарур аст, ки муносибатҳои дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муносири низоми навин, баҳри ҳамкориҳои судманд дар роҳи ҳимояи манфиатҳои миллии мамлакат мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар давлатҳои миллиро зарур аст, ки дар чунин шаклу шароит ҳамеша баҳри пайдорӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллии талош варзанд. Президенти мамлакат вобаста ба ин масъала дар

паёми худ ба парлумони кишвар соли 2015 иброз намуда буданд, ки: «То имрӯз усулу асосҳо ва афзалиятҳои ин сиёсат, ки аз ҳимояти манфиатҳои миллӣ, ҳифзи озодиву истиқлолияти кишвар, амнияти суботи ҷомеа ва таъмини рушди Тоҷикистон иборатанд, тағйир наёфтаанд»¹.

Бояд қайд намуд, ки дар сиёсати ҷаҳонӣ давлатҳои абарқудрати ҷаҳон, ки мавқеи хоссаро ишғол менамоянд, дар низоми муносибатҳои геополитикӣ мақоми махсус доранд. Давлатҳои абарқудрати ҷаҳон, ки ғояи идеологияи либералиро тарғибу ташвиқ менамоянду дар зери ливои демократия амал менамоянд, бояд дар арсаи байналмилалӣ принципҳои демократияро риоя намоянд. Дар ин замина, метавон дар бораи «**мавҷи демократикунонии маҷбурӣ**», ки ҳамчун василаи геополитикӣ дар ҷаҳон истифода шуда истодааст, ёдовар шуд. Зеро ин раванд сохтаю тарҳрезӣшуда буда, тавассути технологияҳои гуногун, аз он ҷумла, инкилобҳои ранга ва зӯроварии рӯйрост амалӣ шуда истодааст.

Дар сурате, ки фазои озодии ин ва ё он кишвари олам маҳдуд карда мешаваду давлатҳои абарқудрат бо дарназардошти танҳо манфиатҳои худ амал менамоянд, чунин тарзи муносибат ба нуфуз ва пойдории демократия метавонад таъсири манфӣ расонад. Ба ақидаи мо, демократия набояд шиор бошад ӯ ҳомии манфиатҳои геополитикии ин ва ё он кишвари абарқудрати олам. Муносибатҳо дар фазои геополитикии олам бояд дар пояи адолат ва арзишҳои инсонӣ бо назардошти манфиатҳои умумибашарӣ сурат бигирад. Гарчанде ки давлатҳои рӯ ба инкишофи олам вазъи иқтисодию иҷтимоияшон хароб аст, вале тафаккури сиёсии ҷомеа дар ин кишварҳо қудрати таҳлилнамоии фазои сиёсиро дорад. Бинобар ин, муносибатҳои дипломатии давлатҳои абарқудрати олам аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, ба онҳо баҳои воқеӣ дода мешавад. Дар демократикунонӣ ва гуманикунонии сиёсат дар муносибатҳои байналхалқӣ мақом ва нақши

¹ Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 23.01.2015. [Маводи электронӣ]. URL:<http://www.president.tj/node>. (санаи муроҷиат: 30.03.2020).

давлатҳои абарқудрати олам хеле барҷаста буда, муътадили фазои сиёсии ҷаҳон аз ин кишварҳо саҳт вобаста мебошад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки моҳият ва хусусияти манфиатҳои миллӣ дар низоми идораи давлатӣ, пеш аз ҳама, дар талаботҳо ва манфиатҳои даркшудаи давлат зоҳир мегарданд, ки ин аз талабот, муносибатҳои иқтисодӣ ва геополитикӣ дар замири инкишофи давлат бармеояд ва анъанаҳои таърихӣ маданӣ, стратегияи таъмини бехатарӣ амнияти миллӣ, ҳифзи аҳоли аз таҳдидҳои берунӣ ва бенизомии дохилӣ, фалокатҳои экологӣ ва инчунин вазифаҳои пешомади геостратегии инкишофи давлат, институтҳои дигари сиёсии ҷомеа ва ғайраҳои фаро мегирад.

Абарқудратӣ ва ҳифзи ҷойгоҳ дар низоми сиёсии байналмилалӣ бо дарназардошти ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ асос ёфтааст. Зеро дар олами муосир вобаста ба ноустувории минтақавӣ ва ҷаҳонӣ сари ҳар як қадам равандҳо, падидаҳо ва мӯҳороҳои муҳталифро дучор шудан мумкин аст, ки дар низоми донишҳо ва андешаҳо ифодаи хешро пайдо намудааст. Он як навъ раванди ташаккули ғояҳои тавлид месозад. Махсусан, аз қудрати ҷаҳонӣ ва минтақавӣ амалҳои зиёдеро ҷашмдошт будан мумкин аст. Ҳеч набояд, онҳо суҳанпардозӣ намуда, дигаронро аз мақсадҳои худ воқиф месозанд. Дар ниҳоят, ба ташаккули созмонҳо ва ҳаракатҳои мепардозанд, ки дарҳол амали тағйири муносибатҳо ва ҳолатҳои низоми сиёсии ҷаҳониро рӯйи даст мегиранд¹.

Тоҷикистони тозаистиклол ҳамчун иштирокчи муносибатҳои байналхалқӣ ва ҳамчун як давлати мустақили дорои истиқлолияти сиёсӣ манфиатҳои худро дорад. Тоҷикистон дар ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва геополитикиаш, ки ояндаи сиёсии миллат ва давлат аз он вобастагӣ дорад, набояд ба ҳеҷ давлате гузаштнамоя кунад. Барои мо, дар сиёсати ҷаҳонӣ ҳифзи манфиатҳои геополитикӣ кафолати бақои давлати Тоҷикистон хоҳад буд. Мо «гузаштнамоиҳо» наметавонем аз Ватан,

¹ Нин.: Зокиров, Г. Н. Хуросони бузург. (Таҳқиқоти геополитикӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2021. - С. 157

Истиқлолият ва тамомияти арзии он дифоъ намуда бошем. Барои ҳифзи истиқлолияти сиёсӣ ва тавоноии ҳимоя аз манфиатҳои геополитикӣ мо ба «қудрати миллӣ» ниёз дорем. Қудрате, ки ҳам қудрати миллат ва ҳам қудрати давлат бошад.

Вобаста ба масъалаи зикргардида дар доираи олимону коршиносон фикру ақидаҳои гуногун мавҷуданд. Яке аз онҳо эҳёи дубораи Хуросони Бузург мебошад, ки онро ҳамчун «Доктринаи Хуросони бузург» ҳам мегӯянд.

Тибқи ақидаҳои онҳо «Хуросони Бузург» дар шароити ҳозираи инкишофи геополитикии олам ҳамчун омиле доништа мешавад, ки мақоми Тоҷикистон ва кишварҳои тамаддуни мазкурро дар низоми олами муосир муайян месозад ва онҳоро дар сатҳи зарурӣ муаррифӣ менамояд. Ба ақидаи Г.Н.Зокиров: «Бахусус, ба он ҷиҳат эътибори ҷиддӣ додан лозим аст, ки доктринаи «Хуросони Бузург» сарзамини мардумии ориёитаборро ҳамчун унсури воқеии инкишофи таърихӣ нигоҳ медоранд. Он дар шароити минтақаи Осиёи Марказӣ ва дар воқеияти макони тамаддуни хоса ҳамчун омиле воқеан мусбат ва бунёдгар ташаккул ёфта, дар бисёр мавридҳо манбаи инкишоф ва таъмини амнияти шахс, миллат ва давлатҳои миллӣ баромад менамояд»¹.

Дар заминаи назарияи геополитикии густариши ҳамбастагии кишварҳои Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон имконияти таҳкими иқтидори кишварҳо ҷиҳати таъмини манфиатҳои миллии онҳо фароҳам оварда мешавад. Фарҳанги муштарак, забони муштарак, ҳудуд ва дини муштарак дар робитаи ин кишварҳо ҳолатеро ба миён хоҳад овард, ки дар як даҳсола қудрати миллӣ шакл хоҳад гирифт.

Таҷзияи ин се кишвар ҳам дар таърих ва ҳам дар шароити муосир аз ҷониби баъзе давлатҳои сурут гирифтааст, ки аз якҷо шудани Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон дар ҳарос буданд. Аз ин рӯ, давлатҳои манфиатдор то ҳол фаъолиятро пеш бурда истодаанд, то нагузоранд, ки

¹ Зокиров, Г. Н. Хуросони бузург. (Таҳқиқоти геополитикӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2021. - С. 6

назарияи мазкур татбиқ гардад. Дар масъалаи таҷзияи ин се кишвар, донишманди тоҷик Муҳаммадҷон Шакурӣ чунин андешаро баён намудаанд: «Аз охири сеяки қарни XIX аз он гоҳ, ки Осиёи Миёна ба тобеъияти Русия даромад, қуввахое ба майдони таърих қадам гузоштанд, ки аз пайдо шудани фарқе дар миёни форсият ва тоҷикият суд мебурданд. Мустамликадорони рус ва панславистҳо бар зидди ислом ва Эрон мубориза мекарданд ва меҳостанд тоҷиконро аз Эрон Афғонистон дур доранд ва агар имкон шавад, бар зидди Эрон Афғонистон истифода намоянд. Онҳо, аз ҷумла, чунон вонамуд мекарданд, ки миёни мардумони Осиёи Миёна ва Эрон тафовут зиёд аст. Чунончи, тафовутҳои мазҳабӣ – зиддияти сунниву шиа, фарқҳои ночизи форсии Мовароуннаҳр ва форсии Эронро таъкидан ғушрас меоварданд, гоҳ кӯшиш менамуданд, ки нисбат ба эрониҷодони Осиёи Миёна истилоҳи «забони тоҷикӣ» ҷои истилоҳи «забони форсӣ»-ро бигирад»¹.

Новобаста ба ҳама бартарӣ ва афзалиятҳои, ки донишмандону сиёсатмадорон дар бораи ин иттифоқ баён намудаанд, ба ақидаи мо, он то ҳол дар сатҳи доктрина қарор дорад.

Шаклгирии равандҳои сиёсии ҷаҳони муосир шаҳодати онанд, ки соҳибияти силоҳҳои ҳастай, химиявию бактериологӣ, танку мушакҳо нишонаи доштани қудрати миллӣ буда наметавонад. Имрӯз Ҳиндустон, Покистон, Исроил ва баъзе аз кишварҳои дигар дорандагони бомбаҳои атомӣ ҳастанд, вале ин кишварҳоро касе абарқудрати олам намешуморад. Корея бо наватарин таҷҳизотҳои ҷангӣ рӯз аз рӯз артишашро мучаҳҳаз менамояд, вале абарқудрати олам ба шумор намеравад. Ҷопон бошад, бо рушди технологияи коммуникатсионӣ кишвари мутараққии сайёра маҳсуб меёбад, вале ҳамчун абарқудрати олам эътироф нашудааст. Чаро? Зеро кишварҳои мазкур аз қудрати миллӣ бархурдор нестанд. Ин гуна кишварҳо вобастаи кадом як актори сиёсӣ буда, наметавонанд, ки ба таври кофӣ аз арзишоти миллиашон

¹ Шакурӣ, М. Хуросон аст ин ҷо. [Матн] / М. Шакурӣ. - Душанбе, 2006. – С. 191.

химоят намоянд. Аз ин чост, ки дар кишварҳои вобастаю тобеъ қудрати миллӣ шакл намегирад. Дар ин маврид, сиёсатшиноси ватанӣ А.Н. Маҳмадов чунин баён доштаанд: «... кишваре, ки ҳамеша муҳтоҷи дигарон ҳаст ва шахрвандонаш ҳисси миллӣ надоранд, ҳамеша асири дигаре хоҳад гашт»¹. Пас, барои вобастаи дигаре нагаштан доштани хувияти миллӣ, ҳисси миллӣ ва бедории миллӣ шартӣ зарурист.

Имрӯз миллати тоҷик ниёз ба эҳёи миллӣ дорад. Эҳё намудани дубораи давлати Сомониён, ин эҳёи миллии тоҷикон хоҳад буд. Эҳёи давлати Сомониён, бояд ба сифати идеяи миллии миллати тоҷик баромад намояд, зеро худшиносии миллии мо аз шинохти Сомониён маншаъ мегирад. Ин далелро андешаи Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон комил месозад: «Мо ҳар қадар бештар таърихи давлати Сомониёнро бишносем, ҳудро хубтару возеҳтар хоҳем шинохт»². Омӯхтани таърихи давлати Сомониён ҳамчун давлати муктадири форсҳо (тоҷикон) дар бедории руҳияи миллати тоҷик нақши амалӣ дорад. Дар таърихи давлатдории тоҷикон, Сомониён ягона давлати абарқудрате буд, ки ҳудуди Ватани аҷдодии мардуми эронинажод (форс-тоҷик), яъне Хуросони Бузургро дар даст дошт. Соҳибият ба Хуросони Бузург ва эҳёи дубораи Сомониён ормони миллиест, ки ҳар як тоҷик бояд онро дар замираш дошта бошад ва ба наслҳои оянда онро интиқол диҳад. Агар имрӯз мо натавонем Хуросони Бузургро барқарор намоем ва ё дубора давлати Сомониёнро эҳё намоем, бигзор насли ояндаи миллат дар руҳия патриотизм - муҳаббат ба Ватан тарбият ёфта, ин ормони бузурги миллиро амалӣ намоянд. Вале вазифаи имрӯзиён аст, ки насли ояндаи миллатро дар қадом рӯҳия тарбия месозанд: дар руҳияи муҳаббат ба Ватан ва дубора фармонфармои ватани аҷдодӣ шудан ё дар руҳияи ғуломию фармонбардор будан. Ин аз мо вобастагӣ дорад.

¹ Маҳмадов, А.Н. Муқаддимаи идеяи миллӣ. [Матн] / А.Н. Маҳмадов. - Душанбе, 2013. – С. 112

² Саидзода, З. Ш. Суҳанҳои ҳикматомӯзи Президенти Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон. [Матн] / З. Ш. Саидзода. - Душанбе, 2019. – С. 218.

Воқеан ҳам, барои ноил гардидан ба ин мақсадҳо метавон гуфт, ки истифодаи доктринаи Хуросони Бузург дар низоми муносибатҳои идоракунӣ аҳамияти муҳим дорад. Сиёсатшиносӣ тоҷик Г.Н. Зокиров чунин қайд менамоянд, ки «Доктринаи «Хуросони Бузург» ҳамчун восита омили муҳимми инкишофи худшиносии сиёсӣ, ташаккули инкишофи мафкураи миллӣ, омили муҳимтарини тарғибу ташвиқи ватанпарварӣ, ваҳдатсозӣ ва ғайра баромад менамояд»¹.

Метавон гуфт, ки манфиатҷӯии давлатҳои абарқудрат метавонад осебпазирии манфиатҳои миллии давлатҳои қафомонда рӯ ба инкишофро ба вучуд биёрад. Зеро дар муносибатҳои геополитикӣ бархӯрди манфиатҳо ин боиси мочароҳо ва бӯҳронҳои сиёсӣ мегарданд, ки ин ҳамчун таҳдиди муҳимтарин миёни давлатҳои рӯ ба инкишоф ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, дар заминаи таҳлили болозикр ба хулоса омадан мумкин аст, ки нерӯҳои сиёсӣ дар амалӣ сохтани манфиатҳои худ дар минтақаҳои олам аз омилҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, нажодию миллӣ ва динию мазҳабӣ самаранок истифода мебаранд. Агар тафаккури сиёсӣ ва маданияти сиёсии ҷомеа дар кишварҳои олам дар сатҳи баланд қарор дошта бошад, ба сахнаи бархӯрди манфиатҳо қарор гирифтани ин ва ё он давлату минтақа имконият нахоҳад дод.

Сабаби бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ қарор гирифтани давлату минтақаҳои олам ин манфиатталабии ғайриодилонаи нерӯҳои абарқудрат ва паст будани маърифати сиёсии ҷомеа мебошад. Ин ду омил дар якҷоягӣ метавонанд заминаи бархӯрдҳо ва нооромӣҳо дар давлатҳо ва минтақаҳои олам гарданд.

Бо дар назар гирифтани шаклгирии равандҳои сиёсии низоми нави олам, Тоҷикистон ҳамчун иштирокчии муносибатҳои байналхалқӣ, дар сиёсати ҷаҳонӣ мақоми хосаро ишғол менамояд.

¹ Зокиров, Г. Н. Хуросони бузург. (Таҳқиқоти геополитикӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2021. - С. 4.

Давлати Тоҷикистонро имрӯз лозим меояд, ки ҳифзи арзишоти миллиро дар раванди глобаликунонӣ меҳвари бақои худ доништа, дар низоми сиёсии олам мавқеъ пайдо намояд ва аз манфиатҳои геополитикии хеш ҳимоят созад. Пайдо намудани нуфуз ва мавқеъ дар сиёсати байналхалқӣ бе доштани қудрати миллий муяссар нахоҳад шуд.

Бояд гуфт, ки манфиатҳои миллий ва ҳифзи бақои он унсури ҳаётан муҳимми ҷамъиятӣ ба ҳисоб рафта, дар раванди низоми идораи давлатӣ нақши боризро ишғол ненамоянд. Манфиатҳои миллий ва рушди дурнамои бақодории он аз мо тақозо менамояд, ки дар ҳифзи он масъулиятшинос бошем.

Паҳншавии «мавҷи демократикунонии маҷбурӣ» тавассути роҳандозии инқилобҳои ранга, қудратталабӣ ва талош баҳри васеъ намудани доираи таъсири худ, ноустувории сиёсии абарқудратҳо дар масъалаи муносибатҳои байнидавлатӣ ва байналмилалӣ, заифгардии мавқеъ ва нуфузи СММ тамоюлҳои геополитикие мебошанд, ки ҳифзи манфиатҳои миллии давлатҳоро осебпазир гардонидааст.

Дар чунин вазъ дарк ва шинохти моҳияти аслии таҳдидҳо ба манфиатҳои миллий ва арзёбии дурусти вазъи геополитикӣ зарур мебошад.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИХОДҲО

I. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва дарки амиқи масъалаҳои мухталифи давлатдорӣ аз ҳарвақта дида, бештар рӯзмара гаштааст. Бинобар ин, вазифаи муҳимми илм ва махсусан, илмҳои сиёсӣ пажӯҳиши объективона, асоснок ва ҳолисонаи манфиатҳои миллӣ мебошад. Ҳадаф он аст, ки дар равандҳои муосири сиёсӣ ба манфиатҳои миллӣ афзалият дода шуда, дар муносибатҳои сиёсии дохилӣ ва байналхалқӣ баҳри ҳифзи онҳо чораҳои доимӣ андешида шаванд. Махсусан, ба масъалаҳои амнияти давлатӣ ва сатҳи бехатарии он диққати махсус дода, таъмини суботи сиёсӣ ҳамчун манфиати бақодории давлат бояд дарк карда шавад. Аз ин хотир, дар заминаи таҳқиқоти мавҷуда, бо истифода аз асосҳои методологӣ ва усулҳои гуногуни таҳқиқи илмӣ мо кӯшиш намудем, ки мақсади дар таҳқиқоти худ гузоштаро ба даст оварем.

Дар заминаи таҳлили адабиёту воқеияти сиёсии ҷаҳони муосир вобаста ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ, сатҳи ҳимояшавандагии онҳо ва истифодаи механизмҳои гуногуни сиёсии дар ин раванд истифодашаванда, хулосаҳои зеринро пешниҳод намудан мумкин аст:

1. Рушди раванди ҷаҳонишавӣ ва модернизатсияи муносибатҳои байналмилалӣ инсониятро аслан дар арафаи воридшавӣ ба марҳилаи ҷадиди тартиботи нави ҷаҳонӣ қарор додааст. Авҷ гирифтани муборизаҳои рӯйирости геополитикӣ, қудратталабӣ, манфиатҷӯӣ ва мусаллаҳшавӣ боиси пайдоиши мушкилиҳои ҷиддӣ дар муносибатҳои мавҷудай байналмилалӣ гашта истодааст.

2. Масъалаи мушкилу пешгӯйинашаванда хусусияти равандҳои сиёсии глобалӣ буда, дар масири пуртазоди он даҳҳо кишварҳо ба шикаст рӯ ба рӯ шуда, истиқлолиятшон зери суол қарор гирифтааст. Равандҳои сиёсии ҷаҳони муосир хусусияти муташанниҷ дошта, дар ҷараёни онҳо фақат манфиатҳои абарқудратҳо ҳифз карда мешаванд. Ин бошад хатари ҷаҳони якқутбаро собит намуда, инсониятро рӯ ба рӯи

мушкилиҳои ҷиддии амниятӣ қарор додааст. Дар ҷаҳон руҳияи ғосибӣ авҷ гирифта, давлатҳои пурқувват фақат аз мавқеи «қудрат» масъалаҳои худро ҳал намуда, манфиатҳои худро амалӣ намуда истодаанд.

3. Дар низоми сиёсии олам ҳар як кишвар ҳамчун актори мустақили муносибатҳои байналмилалӣ вобаста ба ҳифзи манфиатҳои миллии худ, бояд модели хоси муносибатҳои хориҷиро тарҳрезӣ ва амалӣ намояд. Марҳилаи муосири рушди муносибатҳои байналмилалӣ, таҳмили иродаи абарқудратҳо ба давлатҳои тараққиёташон нисбатан пасттар ва кишварҳои қафомонда зарурати дар боло зикргардидаро инкор карда, ҳамаҷиҳата талош намуда истодаанд, ки истиқлолияти онҳоро тавассути фишорҳои гуногун маҳдуд намуда, амалан сиёсати давлатии онҳоро зерӣ назорат гиранд. Дар натиҷа сатҳи ҳимояшавандагии манфиатҳои миллии онҳо осебпазир гардидааст.

4. Назарияи сиёсӣ собит намудааст, ки дар тури таърих олимони ба масъалаи ҳифзи манфиатҳои милли аз нуқтаи назари илмӣ муносибат намуда, онҳоро ҳамчун унсури муҳимми таъмини ҳастии миллату давлатҳо эътироф намудаанд. Манфиатҳои милли аз маҷмуи талаботи сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии рушди давлати милли таркиб ёфтаанд. Дарки амиқ, муайян намудани ҷойгоҳ ва муҳимияту аҳамияти ҳимояи он инкишофи мутаносибу самараноки давлати миллиро таъмин месозад.

5. Унсурҳои асосии манфиатҳои миллиро ҳимояи истиқлолияти сиёсӣ, таҳкими робитаҳо ва алоқаҳои дохилидавлатӣ ва байналмилалӣ, ҳифзи арзишҳои маданӣ ва анъанаҳои милли, сохтори конституционӣ, таъмини тамомияти арзӣ ва амнияти давлатӣ, ҳифзи ваҳдати милли ва бақои он, ҳудкифоягии иқтисодӣ ва таъмини суботи сиёсӣ ташкил менамоянд. Афзалиятҳои манфиатҳои миллиро нишондодҳои қудрату тавоноӣ ва иқтидори ҳаётии давлат, ҷӣ дар дохил ва ҷӣ дар беруни он ташкил медиҳанд.

6. Низоми нави ҷаҳонӣ ва равандҳои сиёсии он манфиатҳои миллии кишварҳоро ҳадафи таъсир ва заифгардонӣ қарор додаанд. Ин ҳолат таҳдид ба рушди устувор ва пайдории давлатҳои миллии буда, зарурати ногузири андешидани чораҳои муқовиматӣ ва муҳофизатиро пеш гузоштааст. Вобаста ба ин, ҳар як давлатро лозим аст, ки механизмҳои хоси муқовиматиро коркард намояд. Зеро манфиатҳои миллии ҳар як давлат муносибати махсусро тақозо менамоянд.

7. Муҳаққиқон масъалаи низоми нави ҷаҳониро дар миёни давлатҳои рӯ ба инкишоф ҳамчун таҳдиди муҳим арзёбӣ менамоянд. Зеро равандҳои микраккаби низоми мазкур манфиатҳои миллии тамоми давлатҳои рӯ ба инкишоф ва давлатҳои қафомондаро қурбони манфиатҳои давлатҳои қудратманд, махсусан, «муҳандисони низоми нави ҷаҳонӣ» гардонида истодаанд. Вобаста ба ин, равандҳои сиёсӣ, ки дар ҷаҳон ҷараён доранд, аз рӯйи моҳият ва динамикаи рушди худ тарҳрезӣшуда ва мақсаднок мебошанд.

8. Ташаккули низоми нави ҷаҳонӣ натиҷаи татбиқи доктрина ва концепсияҳои сиёсӣ, ки аз ҷониби марказҳои зехнии кишварҳои абарқудрат бо мақсади тақвияти чораҳои ҳифзи манфиатҳои геополитикии онҳо таҳия шудаанд. Шаклгирии низоми нави ҷаҳониро паҳншавии пандемияи COVID – 19, бӯҳронҳои иқтисодӣ, ки ҳамчун пайомади пандемияи мазкур маънидод мешаванд, авҷ гирифтани зиддиятҳои байни абарқудратҳо ва ба марҳилаи задухӯрди рӯйрост дохил шудани онҳо, майли кишварҳои бетараф ба тағйири мавқеи худ ва кӯшишҳо баҳри дохилшавӣ ба блокҳои ҳарбӣ, масалан Шведсия, Финляндия ва дигар тағйирпазирҳои ҷиддии сохторӣ ҳамроҳӣ намуда истодаанд.

9. Чораҳои пурзӯрнамоии мубориза бар зидди равандҳои манфии низоми нави ҷаҳонӣ баҳри дифоъ аз манфиатҳои миллии, махсусан, баланд бардоштани патриотизми миллии метавонад ҳамчун унсуре меҳварӣ баҳри ҳифозати манфиатҳои миллии дар шароити низоми нави олам гардад. Таъсири сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ ба манфиатҳои миллии

аз он сабабест, ки зухуроти мазкур ба вучуд овардани ҳукумати ягонаи умумичаҳонӣ, аз байн бурдани истиқлолияти тамоми давлатҳои миллии рӯ ба инкишоф, ба миён овардани фарҳанги ягонаи умумисайёравӣ ва умумӣ намудани иқтисодиёти миллий ва монанди инҳоро мақсади ниҳони худ қарор додааст.

10. Дар ин замина, метавон қайд намуд, ки ҳифзи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи ҳаётан муҳимми давлатдорӣ мубаддал гаштааст. Бо дарки зарурати ногузири таърихӣ дар марҳилаи кунунӣ дар сатҳи қонунгузорӣ манфиатҳои миллий муайян ва ҳифз карда мешаванд, ки таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, нигоҳдории ризоияти ҷомеа ва суботи сиёсӣ дар мамлакат, рушду устувориҳои иқтисодиёти кишвар, тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ягонагии халқ, пойдорӣ ва инкишофи арзишҳои моддӣ ва маънавии ҷамъият, тағйирнопазирии сохти конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, истиқлолияти давлатӣ, шакли идораи ҷумҳурӣ, тамомияти арзӣ, дахлнопазирии сарҳади давлатӣ ва ҷудонашаванда будани ҳудуди он, ғайрияти устувори ниҳодҳои давлатдорӣ, таҳким ва самаранокии ғайрияти онҳо, таъмини муҷахҳазгардонӣ ва омодагии ҳарбии Қувваҳои Мусаллаҳ, дигар қушунҳо ва воҳидҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷрои бечунучарои санадҳои меъёрии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон ва нигоҳдории тартиботи ҳуқуқӣ ва таҳкими ҳамкории байналмилалӣ дар асоси ҳамшарикӣ ҳамчун унсурҳои муҳимми онҳо эътироф шудаанд.

11. Мавқеи ҷуғрофӣ ва вазъи сиёсии минтақаи Осиёи Марказӣ, ки мураккабу пуртазод буда, таҳдидҳои зиёди эҳтимолӣ, аз қабيلي паҳншавии экстремизму терроризм, маводи муҳаддир, яроқ ва ноамниро дар пай дорад, тақозо менамояд, ки механизмҳои самараноки муқовиматӣ коркард ва татбиқ карда шаванд. Тоҷикистон, ки дар муносибат ба кишварҳои хориҷӣ сиёсати «дарҳои боз»-ро пеш

гирифтааст, бо ҳама кишварҳои минтақа ва ҷаҳон равобити дӯстона ва ҳамкориҳои шарикиро ба роҳ монда истодааст. Вале набояд фаромӯш кард, ки нақшаҳои геополитикӣ метавонанд ҳама гуна ҳамшарикиро қурбони манфиатҳои гардонанд. Вобаста ба ин, дар шароити муосир, ки истифодаи технологияҳои гуногун, аз қабилҳои «неруи нарм», «дипломатияи фарҳангӣ» ва «инқилобҳои ранга» васеъ татбиқшаванда мебошанд, кишвари моро зарур аст, ки дар масъалаи ҳифзи истиқлолият ва тамомияти арзию суботи сиёсии худ тадбирҳои самаранокӣ пешгирикунандаи муқовиматию мудофиавиро коркард намояд.

12. Таҳлили табиати манфиатҳои миллӣ имкон дод, ки таснифи онҳо на танҳо аз рӯйи классификатсияи мавҷуда, яъне манфиатҳои муҳим, манфиатҳои ҳаётан муҳим ва манфиатҳои бақодорӣ (пайдорӣ) гузаронида шаванд, балки манфиатҳои дорои ҷанбаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, амниятӣ ва фарҳангӣ иттилоотӣ низ мавриди таҳлилу омӯзиши ҳамаҷониба қарор гиранд. Дар натиҷа самтҳои зикргардида бо дарназардошти хусусияти онҳо ва бо истифодаи методҳои системавию сохторӣ ва мантиқӣ ояндабинӣ мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор дода шуда, ҳамзамон табиати таҳдидҳои мавҷуда ба манфиатҳои миллии зикргардида таҳлил карда шуданд.

13. Таҳлил муайян намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамаи он таҳдиду хатарҳое, ки дар минтақа ва ҷаҳон мавҷуданд, эҳсос карда, бо мақсади дақиқ намудани мавқеи худ дар равандҳои сиёсии мавҷуда дар Консепсияи сиёсати хориҷии худ ҳадаф ва мақсади ҳифзи манфиатҳои давлатро ошкоро муайян намудааст. Ин амал имкон медиҳад, ки дар шароити мушкили мавқеъгирӣ вобаста ба масъалаҳои мураккаби замони муосир дар доираи ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷониба, инчунин фаъолият дар созмону ташкилотҳои байналмилалӣ Тоҷикистон нуктаи назари мустақили худро дошта бошад.

14. Вазъи муосири геополитикии минтақа тақозо менамояд, ки дар баробари чораҳои таъмини муқовимати беруна, инчунин ба тақвияти

неруи дохилии давлат низ диққати чиддӣ дода шавад. Вобаста ба ин, ҳифзи амнияти фарҳангӣ, таҳкими худшиносию худогоҳӣ, тақвияти ҳувияти миллӣ ва давлатдорӣ, ҳалли мушкилиҳои иқтисодӣ, таъмини истифодаи самараноки неруи инсонӣ, захираҳои табиӣ, мубориза ба муқобили коррупсия, рушди манотиқи кӯҳистон ҳамчун омили геополитикӣ, таъмини иқтисодии мудифиавӣ, амнияти давлатӣ ва ҳифзи фазои иттилоотӣ зарури саривақтӣ мебошанд.

15. Таҳдидҳое, ки айни замон дар минтақа ба манфиатҳои миллии мо мавҷуданд, ин паҳншавии терроризму экстремизм, ноамнии сарҳади давлатӣ, чӣ аз ҷониби Қирғизистон ва чӣ аз ҷониби Афғонистон, ҳанӯз ҳам пурра аз байн нарафтани пандемия дар минтақа, ҳуҷумҳои фарҳангӣ иттилоотӣ бо мақсади заифгардонию пояҳои маънавӣ ва паст намудани сатҳи ҳувияти миллии ҷомеа, таҳмили арзишҳои бегона ва кӯшишҳои ҷорисозии демократияи либералӣ, ки воқеияти онро таҷрибаи Қирғизистон собит менамояд, тағйирёбии иқлим ва дар ин замина таҳдиди камчинии озуқаворӣ, нарасидани оби нӯшокӣ ва полезӣ, обшавии пирияхҳо ва камшавии захираҳои обӣ ва ғайраҳо мебошанд.

II. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Бо дарназардошти муҳокимарониҳо ва натиҷагирӣ дар доираи таҳқиқоти анҷомёфта, пешниҳоди чунин тавсияҳоро ба хотири пажӯҳиши масъалаи ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар шароити равандҳои сиёсии низоми нави ҷаҳонӣ ва ҷустуҷӯи равишу механизми босамари муқовимат барои пешгирӣ ва рафъи таҳдидҳо ба манфиатҳои миллӣ зарур мешуморем:

1. Омӯзиши масъалаи манфиатҳои миллӣ ҳамчун унсури ҳаётан муҳимми ҷомеа раванди муваққатӣ набуда, таҳқиқи пайгирона, мунтазам ва дастаҷамъонаро талаб менамояд. Аз ин хотир, месазад, ки дар сохтори Академияи миллии Тоҷикистон ва ё Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон маркази мустақили

паҷуҳишӣ-илмӣ оид ба таҳқиқи манфиатҳои миллӣ ва ё манфиатшиносӣ таъсис дода шавад. [1-М]

2. Бо назардошти мубрам будани масъалаи ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар шароити нави ҷаҳонӣ ва рушди равандҳои глобализатсионӣ зарурати таҳияи «Консепсияи давлатӣ оид ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар шароити низоми нави ҷаҳонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» пеш омадааст. Таҳия ва қабули ҳуҷҷати мазкур заминаи меъёрии ҳуқуқӣ ва институтсионалию ташкилии фаъолиятро дар ин самт таҳким бахшида, ҷиҳати ташкили фаъолияти мунтазам, системавӣ ва мақсаднок замина фароҳам меоварад.[2-М]

3. Таъмини фаъолнокии ҷомеа дар самти шиноخت ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ, боло бурдани масъулияти шаҳрвандӣ, худшиносию худогоҳӣ ва ҳувияти миллию ватандорӣ омили муҳимми таъмини манфиатҳои миллӣ маҳсуб меёбанд. Вобаста ба ин, зарурати ташкили тадбирҳои иттилоотию маърифатӣ, илмию амалӣ ва тарғиботӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ дар шароити кунунии рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ амри зарурӣ буда, дар контенти тоҷикии шабакаҳои иҷтимоӣ таъсис додани саҳифаҳои махсус оид ба масъалаи шинохти манфиатҳои миллӣ баҳри боло бурдани сатҳи огоҳии ҷомеа дар ин самт мусоидат мекунад.[4-М]

4. Ташкили феҳристи таҳқиқотҳои илмӣ олимони ватанӣ, ки ба масъалаи ҳифзи манфиатҳои миллӣ бахшида шудаанд, зарур буда, тавассути онҳо имкони коркард, таҳия ва пешниҳоди хулосаҳои асоснок ба мақомоти ваколатдори давлатӣ ҷиҳати андешидани чораҳои зарурӣ дар самти зикргардида фароҳам оварда мешавад. Ин амал ҳамбастагии илмро бо воқеияти сиёсӣ таъмин намуда, ба самаранокии тасмимгириҳои минбаъда вобаста ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ таъсири мусбӣ мерасонад.[6-М]

5. Бо мақсади тақвияти чораҳо ҷиҳати таъмини ҳифзи манфиатҳои миллӣ зарурати ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузорию мамлакат ҷиҳати муайян намудани моҳият ва сохтори мафҳумҳои

«манфиатҳои бақодорӣ» ва «манфиатҳои муҳим» низ пеш омадааст. Айни замон дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» мафҳуми «манфиатҳои ҳаётан муҳим» тафсир шуда, мафҳумҳои дигари зикргардида тафсири қонунии худро ҳанӯз наёфтаанд. [7-М]

6. Бо мақсади таъмини амнияти мафкуравии ҷомеа, ки дар шиноخت ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ аҳамияти хос дорад, таҳия ва қабули санади дахлдори меъёрии ҳуқуқӣ мувофиқи мақсад буда, татбиқи он баҳри устувории мафкуравии ҷомеа аҳамияти хос пайдо хоҳад намуд. [8-М]

I. РЀИХАТИ АДАБИЁТИ

I. Асарҳо, паёмҳо ва суҳанронихои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 24.04.2010. [Маводи электронӣ]. URL:<http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 27.12.2019).
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 23.04.2014. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 17.04.2020).
3. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 23.01.2015. [Маводи электронӣ]. URL:<http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 30.03.2020).
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2016. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 17.11.2019).
5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2017. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 17.05.2020).
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 26.12.2018. [Маводи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj>. (санаи мурочиат: 12.04.2019).
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»

26.01.2021. [Маводи электронӣ].URL: <http://prezident.tj>. (санаи мурочиат: 12.02.2021).

8. Раҳмон, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён. [Матн] /Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2006. - 228 с.
9. Раҳмон, Э. Уфуқҳои истиқлол. [Матн] /Э. Раҳмон. - Душанбе: «Ганҷи наشريёт», 2018. - 436 с.
10. Суханрониҳои Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи ЮНЕСКО дар Фаронса11/ 2019.
11. Раҳмон Э. Бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ. [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: нашриёти «Дунёи дониш», 2016. 216 с.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

12. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 (бо охири тағйири иловаҳо 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003, 22 майи соли 2016). [Матн] / - Душанбе, Ирфон, 2016. - 64 с.
13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи амният (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №6, мод. 434; соли 2014, №11, мод. 646 .)
14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» аз 15.03.2016 с., №1283.
15. Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 тасдиқ шудааст.
16. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе, 2016.

Китобҳо, монография, диссертатсия ва брошюраҳо:

17. Абдуфаттоҳ Ш., Абдулло Ғ. Наҷотбахши миллат. [Матн] / Ш. Абдуфаттоҳ, Ғ. Абдулло. – Душанбе, 2012. 320 с.

18. Баталов Э.Я. Мировое развитие и мировой порядок [Текст] / Э.Я. Баталов. - М.: РОССПЭН, 2005.
19. Бек У. Власть и её оппоненты в эпоху глобализации. Новая всемирно-политическая экономия. [Текст] / У. Бек - М.: Прогресс-Традиция, Издательский дом «Территория будущего», 2007. - 464 с.
20. Бжезинский З. Великая шахматная доска. [Текст] / З. Бжезинский. – М., 1998.
21. Верминенко Ю.В., Ершов Н.В. Культурная безопасность общества и государства и ее основные угрозы // Управленческое консультирование, - №12, 2017. - 112 с.
22. Гафурзода А.Д. ва диг. Мактаби давлатдории Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳои ташаккул ва рушд. [Матн] / А.Д. Гафурзода. – Душанбе, 2021. 506 с.
23. Гаффоров У., Каримов Ф. Иҷтисоии тақдирсозии миллат. [Матн] / У. Гаффоров., Ф. Каримов. – Душанбе, 2012. 288 с.
24. Лебедева, М. М. Мировая политика. [Текст] /М. М. Лебедева. - М., 2003. – 231с.
25. Джунусов, М.С. К вопросу о классовых и гносеологических корнях и социальных функциях идеологии национализма. [Текст] / М.С. Джунусов. – Фрунзе, 1960. - 177 с.
26. Колеман Д. Комитет 300. [Текст] / Д. Колеман. - «Алисторус», 1992 – (Хозяева мира). 160 с.
27. Зокиров Г. Н., Абдулҳақов М. Манфиатҳои миллӣ – омили меҳварии рушди давлатдорӣ. [Матн] /Г. Н. Зокиров, М. Абдулҳақов – Душанбе, 2008. - 172 с.
28. Зокиров, Г. Н. Геополитика. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2009. - 324 с.
29. Зокиров, Г. Н. Донишномаи сиёсӣ. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2015. - 540 с.
30. Зокиров Г. Н. Минтақаи кӯҳистон. (Таҳқиқоти геополитикӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2016. - 152 с.

31. Зокиров Г. Н. Таърихи таълимоти сиёсӣ. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2010. - 355 с.
32. Зокиров, Г. Н. Терроризм. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2004. - 54 с.
33. Зокиров Г. Н. Давлати тавоно. (Масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2018. - 60 с.
34. Зокиров Г. Н. Хуросони бузург. (Таҳқиқоти геополитикӣ). [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2021. - 160 с.
35. Зокиров Г. Н. Коррупсия. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2005. 70с .
36. Зокиров Г.Н. Давлат. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2012. 384 с.
37. Зокиров Г.Н. Истиқлолияти сиёсӣ. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2008. 139 с.
38. Зюганов Г. География победы. Основы Российской геополитики. [Текст] / Г. Зюганов. - М, 1977. - 137 с.
39. Киршин, Ю. Я. Космополитизм - будущее человечества?. - Клинцы: Клинцовская городская типография, 2013. - 468 с.
40. Лунев, В.В. Коррупция, учтенная и фактическая // Государство и право. [Текст] / В. В. Лунев. – М. 1996. №8. - 132 с.
41. Маҳмадизода Н. Д. Решаҳои иҷтимоии экстремизми динӣ – сиёсӣ дар Тоҷикистон: [Матн] Душанбе., 2019. - 240 с.
42. Маҳмадов А. Н. Муқаддимаи идеяи миллӣ. [Матн] / А. Н. Маҳмадов - Душанбе, 2015. - 180 с.
43. Муҳаббатов А. Равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон: [Матн] / А. Муҳаббатов. - Душанбе, 2017. 342 с.
44. Маслов, О.Ю. Глобализация: этапы глобализации, кризис глобализация, процесс глобализация. [Текст] / О.Ю. Маслов. - М., 2009. - 113с.
45. Муҳаммад, А. Н., Сафарализода, Х.Қ. Амнияти миллӣ. [Матн] / А.Н. Муҳаммад, Х.Қ. Сафарализода. - Душанбе, 2019. - 142 с.

46. Муҳаммад А.Н., Хидирзода М.У., Сафарализода Х.Қ. Сиёсатшиносӣ. [Матн] / А.Н. Муҳаммад, М.У. Хидирзода, Х.Қ. Сафарализода. – Душанбе, 2018. 416 с.
47. Муҳаммад, А.Н., Истиқлол ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ (Таҷрибаи Тоҷикистон): Монография. [Матн] / А.Н. Муҳаммад. – Душанбе, 2021. - 194 с.
48. Назарзода С., ва дигарон. [Матн]/ С. Назарзода ва дигарон. Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ. Ҷилди I. – Душанбе, 2015. 996 с.
49. Назаров Т., Сатторзода А. Дипломатияи муносири тоҷик. [Матн] / Т. Назаров, А. Сатторзода. – Душанбе: Ирфон, 2006. 232 с.
50. Ҳукумшоев З.Д. Раванди сиёсӣ. [Матн] / З.Д. Ҳукумшоев. – Душанбе, 2021. - 112 с.
51. Раҳмон Э. – Бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон. (Зери назари Ҳ. Зарифӣ). [Матн] / Э. Раҳмон– Душанбе, 2012. - 271с.
52. Раҳнамо А. Дидгоҳи давлатмехвар. [Матн] /А. Раҳнамо. – Душанбе, 2021. – 248 с.
53. Ризоиён Ш.Ш. Национальные интересы во внешней политике республики таджикистан: Монография. [Матн] / Ш.Ш. Ризоиён – Душанбе 2020. - 320 С.
54. Раҳимзода Р.Ҳ. «Ҷазилати пешво». Дастури таълимӣ. [Матн] / Р.Ҳ. Раҳимзода. – Душанбе, 2019. 148 с.
55. Саидзода З. Ш. Суханҳои ҳикматомӯзи Президенти Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон. [Матн] / З. Ш. Саидзода - Душанбе, 2019. - 464 с.
56. Саидов З. Ш. Фаъолияти байналмилалӣ Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ: Монография. [Матн] / З. Ш. Саидов. – Душанбе, - 2016. - 216 с.
57. Саидзода З. Ш. Суханҳои ҳикматомӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон. [Матн] / З. Ш. Саидзода. – Душаебе, 2019. 464 с.

58. Саидов З. Внешняя политики Республики Таджикистан на современном этапе (1991-2017). [Текст] / З. Саидов. – Душанбе: Контраст, 2017. 142 с.
59. Файзуллоҳ Қ. Қудрати сиёсӣ ва ваҳдати миллий дар Афғонистон. [Матн] / Қ. Файзуллоҳ. - Душанбе, 2019. - 360 с.
60. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. [Текст] /Ф. Фукуяма. - М., 2007. – 256 с.
61. Хидирзода М.У. Истиқлолият ва стратегияҳои муваффақ. [Матн] / М.У. Хидирзода. / - Душанбе, 2017. – 234 с.
62. Хидирзода М.У., Комилбек А. Ё. Низоми сиёсии ҷаҳон. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2021. - 137 с.
63. Хидирзода М.У. Ҷанбаи аксиологӣ дар омӯзиши масъалаҳои амнияти миллий. [Матн] / М.У. Хидирзода. – Душанбе, 2020. - 100 с.
64. Хидирзода М. У. Ҳокимияти сиёсӣ. [Матн] / М. У. Хидирзода. – Душанбе, 2011. - 117 с.
65. Хидирзода М.У., Комилбек А. Ё. Низоъҳои сиёсии байналмилалӣ. [Матн] / М.У. Хидирзода, А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2021. - 148 с.
66. Холиқов, А. Ғ. Ҷаҳонишавӣ ва манфиатҳои давлатҳои миллий (бархӯрди ҳуқуқи манфиатҳои ҷаҳонишавӣ ва давлати миллий). [Матн] / – Душанбе, 2009. - 70 с.
67. Цыганков П. А. Теория международных отношений [Текст] / П. А. Цыганков. - М., 2002. - 472 с.
68. Шакурӣ М. Хуросон аст ин ҷо. [Матн] / М. Шакурӣ. - Душанбе, 2006. - 362 с.
69. Шаъбонов Н.Н. Ташаккули падидаи маданияти сиёсӣ ҳамчун раванди сиёсӣ дар шароити дигаргунсозии ҷомеа. [Матн] Н.Н. / Шаъбонов - Душанбе, 2014. 127 с.
70. Шик О. Экономика, интересы, политика. [Текст] / О. Шик. – М., 1964. - 378 с.

71. Ятимов С. С. Идеология ва манфиатҳои миллӣ [Матн] / С. С. Ятимов. – Душанбе, 2015. - 208с.
72. Ятимов С. С. Хирадсолорӣ ва оини давлатдорӣ. [Матн] / С. С. Ятимов – Душанбе, 2019. 208 с.

Мақолаҳои илмӣ

73. Баҳромзода Д. Элитаи сиёсӣ ҳамчун идоракунии равандҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Д. Баҳромзода. – Душанбе, 2019. – С. 26-31.
74. Зокиров Г. Н. Манфиатҳои миллии Тоҷикистон // Гули мурод. [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 1997. - С.4.
75. Зокиров Г. Н. Мақоми истиқлоли шахс дар таҳкими истиқлолияти сиёсии Тоҷикистон. / Масъалаҳо ва роҳу воситаҳои таҳким ва тақмили истиқлолияти Тоҷикистон. [Матн] / Г. Н. Зокиров – Душанбе, 2021. – С. 17-22.
76. Зокиров Г.Н. Моҳият ва хусусиятҳои терроризм дар замони муосир./ Терроризм: маҳият, хосиятҳо ва раванди ташаккули инкишоф (12-13-уми январи соли 2016). [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе, - С. 8-14
77. Қодиров Д.С. Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккул ва рушди давлатдорӣ миллӣ. [Матн] / Д.С. Қодиров.– Душанбе 2021. – С. 295.
78. Музафарзода Ф. Космополитизм ва таъсири сиёсии он ба манфиатҳои миллӣ. / Масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. - №3. Душанбе 2021. - С.41- 47.
79. Музафарзода Ф. Низоми нави ҷаҳонӣ ва хусусиятҳои муҳими он. / Масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Ф. Музафарзода. - Душанбе, 2021 - №3. - С.47- 54.
80. Музафарзода Ф. Таъсири сиёсии мондиализм ба манфиатҳои миллии давлат. / Масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ ва

- хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Ф. Музафарзода. - Душанбе, 2020 -№2.- С. 26-32.
81. Назриев К. Глобаликунонӣ ва ренесанси миллӣ. [Матн] / К. Назриев. [Матн] / Ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир: Маводи мизи гирди ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш.Душанбе, 05 декабри соли 2019 -Душанбе: ДМТ, 2019. - С. 177.
 82. Назриев К. Анатомияи коррупсия.// Ба қуллаҳои дониш, – 2016. - №: 107.3 май.
 83. Сафарализода Х. Қ. Баъзе хусусиятҳои таъмини амнияти миллӣ дар шароити муосир. / Масъалаҳои актуалии равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон Қисми VI. [Матн] / Х.Қ. Сафарализода. - Душанбе, 2018, - С.87.
 84. Умаров М. Вируси корона ва ояндаи садаи асри XXI (назарияи сиёсии Хени Киссенчер). / Варзоб. - 2020.- № 20-21. - С. 6.
 85. Фаттоҳзода С. С. Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими истиқлолият. / Мактаби давлатдорӣ Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳои ташаккул ва рушд. [Матн] / - Душанбе, 2019. – С. 176-182
 86. Хидиров Н.Н. Роҷеъ ба ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо [Матн] / А.Н. Муҳаммад, Н.Н. Хидиров // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2020. - №2. –С. 116-122. ISSN 0235-005
 87. Ятимов С. С. Илм ва амният. – 2017. - №: 107.30 май.
 88. Муҳаммадзода П. А. Ҷазои маҷозӣ ва технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ - имкони нави таблиғоти интиҳоботӣ. // [Матн] / П. А. Муҳаммадзода. Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. - 2020. - №1 (69). - С.12-17
 89. Муҳаммадзода П.А. Суханронии муовини директори Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон // [Матн] / П. А. Муҳаммадзода. Мизи гирд дар мавзӯи «Ҷазои

маҷозӣ: имконият ва таҳдидҳи ба амнияти миллӣ» (ш. Душанбе, 08.06.2021).

90. Бек У. Живя в мировом обществе риска и считаясь с ним. Космополитический поворот // [Текст] / У. Бек Полис. 2012. - № 5.- С. 44-58.
91. Касаткин П.И. Культурное пространство: аксиологический подход. // И.П. Касаткин / [Текст] Проблемы культурологии. 2017. - №4.
92. Лагутина М. Л. Формирование новой системы международных отношений [Текст] / М. Л. Лагутина // Актуальные проблемы мировой политики в XXI веке. – СПб. 2006.- С. 53-65.
93. Соколов К. Б., Жидков В.С. Судьбы национальной, этнической и массовой культуры в условиях глобализационного мира // Глобализация в культурологическом измерении. - [Текст] / К. Б. Соколов, В.С. Жидков. - М., 2005. – С. 168
94. Уткин А. И. Мировой поряядок XXI века. [Текст] / А. И. Уткин - М., 2001. - С. 115.
95. Чумаков А. Н. Глобализация и космополитизм в контексте современности // Вопросы философии. 2009. - № 1. - С. 32-39.
96. Юрченко, Н. Н. Кризисогенность мировой экономической системы и взаимозависимость государств в процессе модернизации // Власть, бизнес, гражданское общество в условиях модернизации России: институты, стратегии и практики политического сотрудничества. [Текст] / Н. Н. Юрченко. - М: Редакционно-издательский центр, 2013.

Адабиёт бо забони англисӣ:

97. Bull H. The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics [Text] / H. Bull. - L.: Macmillan, 1985. - С. 14.
98. Falk R. An Approach to the World Order Studies and Dosorder after the Cold War. - Cambridge, Mass.: MIT the World System [Text] / R. Falk, S. Kim. - N. Y, 1982.
99. Ilin M.V. Slova i smisli. Opit opisaniya klyuchevix politicheskix

- ponyatiy. M.: Rosspen, 1997. S 432.
100. Kastels M. Informationsnaya epoxa: ekonomika, oʻshestvo, kultura. - M., 2000. - S.501
 101. Matsui S. Fundamental Human Rights and 'Traditional Japanese Values': Constitutional Amendment and Vision of the Japanese Society / S. Matsui // Asian Journal of Comparative Law. - 2018. - Vol. 13, iss. 1. - P. 59-86. - DOI: 10.1017/asjcl.2017. 25.
 102. Morgentay H.G. Polities among Nations. N. Y., 1952. – P. 67.
 103. Politologiya. Sistema mejdunarodnix otnosheniy. // Red.A.S. Turgayeva, A.E. Xrenova. - M., S-P.: Piter, 2005, - S 236.
 104. Schroeder, P. The New World Order. A Historical. Perspective [Text] / P. Schroeder // Roberts D. Order and Dosorder after the Cold War. - Cambridge Mass.: MI. Press, 1995. – C. 368.
 105. Slaughter A.-M. A new world order [Text] / A.-M. Slaughter. - Princeton University Press, 2004. – C. 15.
 106. Ulrich Beck: Globalismus und Globalisierung. Gegen die unterstellte Dominanz der wirtschaftlichen Globalisierung. telepolis 3. Juli 1997.
 107. Vedrine, H. Le monde au tournant du siecle [Text] / H. Vedrine // Politique etrangere. - 1999. - No 4. – C. 813.
 108. What is the process for travelling on a World Passport like?. travel.stackexchange.com. (санай мурочиат: 17.09.2020);
 109. Department of State message re apostille issues, U.S. Department of State. Архивировано 24 июня 2017 года. (санай мурочиат: 3.06.2020).
 110. Morgenthau Hans J. Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace. Second Edition, Alfred A. Knopf: New York, 1955.

Сарчашмахои электронӣ:

111. Володин В.М., Рожкова Л.В., Скворцова В.А. Национальные экономические интересы и обеспечение экономической безопасности России. [Текст] / В.М. Володин. [Электронный ресурс] // <https://cyberleninka.ru/article/>. (Дата обращения: 21.04.22)

112. Гак Г. Учение об общественном сознании в свете теории познания. [Электронный ресурс] / Г. Гак. - М., 1960. URL: <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения 21.04.2022).
113. Зиёӣ Х. Масъалаи Афғонистон дар паёмҳои Пешвои миллат ба маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2001-2021) [Захираи электронӣ] <https://mts.tj/> (санаи муроҷиат 15.03.2022)
114. Как лечить COVID-19 URL: [Электронный ресурс] <https://www.mskcc.org/ru/cancer-care/patient-education/managing-covid-19-home> (Дата обращения: 25.02.2021)
115. Космополитизм [Электронный ресурс] URL: [https:// Bigenc.ru/world_history/ text/2101947](https://Bigenc.ru/world_history/text/2101947). (Дата обращения: 14.02.2020).
116. Космополитизм [Электронный ресурс] URL: [https://writers.fandom.com/ru/wiki/ Космополитизм](https://writers.fandom.com/ru/wiki/Космополитизм). (Дата обращения: 13.04.2020).
117. Мондиализм, Материал из Википедии — свободной энциклопедии [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikipedia.org> (Дата обращения: 7.03.2021).
118. Патриотизм, Материал из Викицитатника [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikiquote.org> (Дата обращения: 19.07.2020)
119. Позняков Э. А. Геополитика. [Текст] / Э. А. Позняков. - М., 1996. [Электронный ресурс] URL: [https://cyberleninka.ru/search? Геополитика &page](https://cyberleninka.ru/search?Геополитика&page) (Дата обращения: 7.01.2021)
120. Путин, В. В. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. 10 февраля 2007 г. [Электронный ресурс] URL: [http:// www.archive. kremlin.ru](http://www.archive.kremlin.ru) (Дата обращения: 20.04.2020)
121. Усмонзода Х.У. Иштироки директор дар чорабиниҳои коршиносон дар мавзӯи «НАТО, Россия ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар пасманзари воқеияти нави геополитикӣ» [Захираи электронӣ] <https://mts.tj/> (санаи муроҷиат 15.03.2022)
122. Уткин А. И. Россия и современный порядок. [Текст] /А.И. Уткин. – М.: Юрист 2001. <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 19.01.2020).

123. Филатов, В. Н. Национальные интересы общественного прогресса. Нации и национальные отношения. [Текст] / В. Н. Филатов- Фрунзе, 1966. URL: <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 23.03.2021).
124. Фирӯзи Р. Вазъи Афғонистон ва таъсири он ба амнияти минтақа. [Захираи электронӣ] <https://mts.tj/vazi-af%d2%93oniston-va-tasiri-on-ba-amniyati-minta%d2%9ba/> (санаи мурочиат 15.03.2022)
125. Хантингтон С. Третья волна демократизация в конце XX века. [Текст]/ С. Хантингтон. - М., 2003. URL: <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 14.01.2020)
126. Цыганков А. П. Ганс Моргентау: взгляд на внешнюю политику. // Власть и демократия: зарубежные ученые о политической науке. [Текст] / А. П. Цыганков. - М., 1992. [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru> (санаи мурочиат: 12.02.2020)
127. Что такое мондиализм [Электронный ресурс] URL: <https://spravochnick.ru> (Дата обращения: 7.01.2021)
128. Шумилов М. М. Глобализация: политическое измерение.- М., 2002. [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru> (Дата обращения: 17.05.2021)
129. Бади Б. Социологияи муносибатҳои байналхалқӣ. [Электронный ресурс] // Б. Бади <https://studme.org> (Дата обращения 21.04.2021). Долан, Т.М. Мировой политический
130. процесс. [Электронный ресурс] // Т.М. Долан <https://studme.org> (Дата обращения 19.04.2020).

ИНТИШОРОТ АЗ РҶҶИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Феҳристи интишороти илмӣи довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ.

Мақолаҳои илмӣ, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

1 - М. Музафарзода, Ф. Таснифи манфиатҳои миллӣ ва моҳияти онҳо
[Матн] / Ф. Музафарзода, Н. Д. Маҳмадизода // Ахбори институтҳои фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи Баҳоваддинови Академияи

илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2019. - №2. - С. 248-254 ISSN 0235 – 005X

2 - М. Музафарзода, Ф. Таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ ва таъсири онҳо ба манфиатҳои миллӣ [Матн] / Ф. Музафарзода, Н. Д. Маҳмадизода // Идоракунии давлатӣ. – 2020. - №1. (45), - С. 54-61 ISSN 2664-0651 (Print), ISSN 2664-0651(Online)

3 - М. Музафарзода, Ф. Мақом ва нақши равандҳои сиёсӣ дар низомии нави ҷаҳонӣ [Матн] / Ф. Музафарзода // Идоракунии давлатӣ. – 2020. - № 4/1 (48), - С. 252 – 266 ISSN 2664-0651 (Print), ISSN 2664-0651(Online)

4 - М. Музафарзода, Ф. Патриотизми миллӣ ва мафкураи космополитикӣ [Матн] / Ф. Музафарзода // Идоракунии давлатӣ. – 2020. - № 2 (51), - С. 305 – 316 ISSN 2664-0651 (Print), ISSN 2664-0651(Online)

5 - М. Музафарзода, Ф. Айнияти сиёсӣ: самтҳои асосии ташаккул ва инкишофи он [Матн] / Ф. Музафарзода, Абдулҳақов М.М. // Гузоришҳои Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2020. - №3.(011) - С. 120-123 ISSN 2076-2569

6 - М. Музафарзода, Ф. Таъсири сиёсии низомии нави ҷаҳонӣ ба манфиатҳои миллии давлат [Матн] / Ф. Музафарзода. // Идоракунии давлатӣ. – 2020. - №1 / (50), - С. 246 – 256. ISSN 2664-0651 (Print), ISSN 2664-0651(Online)

7 – М. Музафарзода, Ф. Амният кафили устувории стратегияи давлатдорӣ [Матн] /Ф. Музафарзода // Гузоришҳои Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2021. - №2. (014), - С. 151-155 ISSN 2076-2569

8 - М. Музафарзода, Ф. Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар роҳи субот ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ [Матн] / Ф. Музафарзода, Р.Р. Каримов // Идоракунии давлатӣ. - 2022. - № 4/2 (54), - С. 325 – 330 ISSN 2664-0651 (Print), ISSN 2664-0651(Online)

9 - М. Музафарзода, Ф. Рисолати Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон дар пойдории сулҳ ва барқароршавии манфиатҳои миллӣ [Матн] / Ф.

Музафарзода, М.У. Хидирзода // Идоракунии давлатӣ. – 2022. -№ 2 (56), - С. 250 – 260 ISSN 2664-0651 (Print), ISSN 2664-0651(Online)

10 - М. Музафарзода, Ф. Бухрони гидрополитикӣ ва ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон дар сиёсати ҷаҳонӣ. [Матн] / Ф. Музафарзода. // Идоракунии давлатӣ. - 2023. - № 1 (60), - С. 373 – 382 ISSN 2664-0651 (Print), ISSN 2664-0651(Online)

11 - М. Музафарзода, Ф. Таъмини амнияти милӣ ва мудирияти сарҳад, С. Шарифзода [Матн] / Ф. Музафарзода. // Идоракунии давлатӣ. - 2023. - № 2 (61), - С. 312 – 319 ISSN 2664-0651 (Print), ISSN 2664-0651(Online)

II. Маърӯзаҳо дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ

12 - М. Музафарзода, Ф. Равандҳои глобализатсионӣ ва таъсири онҳо ба манфиатҳои Тоҷикистон [Матн] / Ф. Музафарзода // “Ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир: Маводи мизи гирди ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш. Душанбе, 05 декабри соли 2019)”. –Душанбе, 2019. - С. 354-359.

13 - М. Музафарзода, Ф. Манфиатҳои миллӣ ва хусусиятҳои он дар раванди таҳаввули низоми идоракунии давлатӣ [Матн] / Ф. Музафарзода // Маводҳои конф. байнал. “Ислоҳоти низоми идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ: моделҳои муосири самаранокии он” 5-6 март. – Душанбе, 2021. - С. 325-331.

14 - М. Музафарзода, Ф. Қудрати сиёсӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар раванди идораи давлатӣ [Матн] / Ф. Музафарзода // Маводҳои конф. ҷумх. “Низоми нави ҷаҳонӣ”. 16 апрел – Душанбе, 2021. - С. 93-100.

15 - М. Музафарзода, Ф. Равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ ва эҳтимолиятҳои таҳдид ба истиқлолияти Тоҷикистон [Матн] / Ф. Музафарзода. // Маводҳои конф. ҷумх. “Масъалаҳо ва роҳу воситаҳои таҳким ва тақмили истиқлолияти Тоҷикистон”. – Душанбе, 2021с. - С. 284-297. ISBN 978-99985-58-7,5-5

16 - М. Музафарзода, Ф. Манфиатҳои миллӣ ва шаклгирии он дар таҳияи сиёсати давлатӣ [Матн] / Ф. Музафарзода, Х. Маҷонов //

Маводҳои конф. ҷумҳ. “Низоми нави ҷаҳонӣ”. 21-24 апрел. - Душанбе 2021. - С. 281- 285.

17 - М. Музафарзода, Ф. Ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар раванди идоракунии бухрони сиёсӣ [Матн] / Ф. Музафарзода, Қуватзода Ҳ. А. // Маводҳои конф. байнал. “Идоракунии зиддибуҳронӣ: таҳлил, баррасӣ ва ҷустуҷӯи механизмҳои бартарафсозии он” 25-26 ноябр. – Душанбе, 2021. - С. 221-229

18 - М. Музафарзода, Ф. Нақши Пешвои миллат дар татбиқи манфиатҳои миллӣ [Матн] / Ф. Музафарзода // Маводҳои конф. ҷумҳ. “Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккул ва рӯшди давлатдорӣ миллӣ” 20 сентябр. – Душанбе, 2021. - С. 94-98

19 - М. Музафарзода, Ф. Зарурати таърихӣ ба майдони сиёсӣ ворид гардидани Эмомалӣ Раҳмон: тадбиқи манфиатҳои миллӣ ва дурнамои инкишофи тоҷикистон [Матн] / Ф. Музафарзода// Маводҳои конф. ҷумҳ. “Нақши идоракунии давлатӣ дар раванди саноатикунӣ босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон” 22-23 апрел. – Душанбе, 2022. - С. 236-241.